

INLEIDING PSYCHOLOGIE

2021-2022

update 28/10/2021

Lieven Jonckheere

Lieven.Jonckheere@ugent.be

EERSTE BACHELOR HANDELSWETENSCHAPPEN
TWEEDE BACHELOR BESTUURSKUNDE EN PUBLIEK MANAGEMENT

FACULTEIT
ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE
UNIVERSITEIT GENT

OPMERKINGEN VOORAF

TWEE SPOREN

Enerzijds

Enerzijds is deze syllabus gebaseerd op een op maat gemaakte versie (groene koft of wolkenman) van het **boek 'Psychologie' van Marc Brysbaert** (Academia Press) dat in de **universitaire** opleiding psychologie gebruikt wordt.

Deze syllabus geeft mijn schematische samenvatting van wat uit dat boek moet gekend worden (met verwijzing naar de overeenkomstige pagina's in het boek). Je moet dus niet heel het boek kennen.

Opgepast: het gaat enkel om een schematische samenvatting van bepaalde passages uit dat boek, je moet dus zeker het boek zelf ook aanschaffen en daar de door mij samengevatte passages grondig nalezen.

Dus: samenvatting=geraamte + boek=vlees!

Anderzijds

Anderzijds bevat deze syllabus ook heel wat **aanvullingen op en kritische bemerkingen over de universitaire manier** waarop de psychologie in het boek wordt gepresenteerd

die kritische bedenkingen komen vooral **vanuit de psychoanalyse**

die kritische bedenkingen moet je kennen.

Opgepast: ook deze aanvullingen en bemerkingen zijn schematisch en samenvattend, je moet dus naar de les komen én notities nemen.

Deze syllabus komt dus neer op een **dialog**, een discussie zelfs, tussen enerzijds de universitaire psychologie en anderzijds de psychoanalyse.

Het onderscheid tussen samenvatting (van de universitaire psychologie) en aanvullingen + kritiek (vanuit de psychoanalyse) is **gemarkeerd door het lettertype**.

INHOUDSTAFEL

De inhoudstafel vind je achteraan deze syllabus.

die inhoudstafel is zeer belangrijk om de cursus te kunnen volgen en te kunnen studeren. Je kan hem dus best bij elke les naast je liggen hebben.

UPDATES

Deze syllabus wordt voor elke les (soms minimaal) geupdated

Er worden dus in de les soms dingen verteld die nog niet in de syllabus staan

– de laatste versie van de syllabus vind je telkens voor elke les op Ufora

INLEIDING WAT IS PSYCHOLOGIE?

DRIE GROTE VRAGEN

TOEKOMST VAN DE PSYCHOLOGIE?
de wetenschap van het gedrag!

VERLEDEN VAN DE PSYCHOLOGIE?
het bewustzijn vanuit de filosofie!

HEDEN VAN DE PSYCHOLOGIE?
biopsychosociale paradigma = interdisciplinarigheid ...
specialisaties = versplintering ...
'natuurwetenschappelijke' methode = imitatie ...

TOEKOMST VAN DE PSYCHOLOGIE

zelfdefiniëring van de psychologie

De Wetenschap van het Gedrag als ideaal van de psychologie 3

psychologie definieert zichzelf graag als een nieuwe 'exacte wetenschap'

nl wetenschap van het gedrag of gedragswetenschap 4

- begint met objectieve observatie van gedrag
 - en dan de vraag stellen hoe dat gedrag te verklaren is
twee verklaringen
 - externe factoren
= sociale factoren
 - 'interne processen'
met twee kanten
 - biologische processen = hersenen werking
 - psychische processen = gedachten & emoties
- waarbij men meteen veronderstelt dat 'het psychische' van 'het biologische' afhankelijk moet zijn (meestal zonder dat dit bewezen is ...)

ambivalente houding tegenover psychologie als exacte wetenschap

ambivalentie = terzelfder tijd positief en negatief tov zelfde gegeven

- positief beeld
 - “psychologie is De Nieuwe Wetenschap!”
 - zal alle problemen oplossen die andere wetenschappen niet kunnen oplossen!”
 - cf. ‘psychologisering’ in onze huidige maatschappij
 - overall psychologie als zogenaamde ‘wetenschap’ bij betrokken ...
 - ... te pas en te onpas (cf. media)
 - bv nu ook bij Corona: op welke manier??
- negatief beeld
 - “psychologie is geen wetenschap ...”
 - zeer triviaal = platvloers
 - cf. *common sense*: “zou mijn grootje ook kunnen gezegd hebben ...”
 - zichzelf voortdurend tegenspreken
 - cf. als je beetje volgt wat er over psychologie in de media verschijnt
 - cf. “psychologie is zelfs gevaarlijk ...”
 - manipulatie! – en dus mag psychologie alleen gebruikt worden door ‘betrouwbare’ = universitair geschoolde psychologen (cf. wetgeving 2016)

onze verwarring of ambivalentie ten opzichte van psychologie heeft dus te maken met haar twijfelachtig wetenschappelijk statuut: is ze nu wetenschappelijk of niet?

psychologie is geen wetenschap

- vraag naar wetenschappelijkheid = epistemologische vraag
 - epistemologie
 - stelt de vraag
 - wat is wetenschap?
 - wat is de logica van het wetenschappelijk weten?
hoe zit wetenschappelijke weten in elkaar?
hoe hangt wetenschappelijke weten samen?
 - cf. etymologie van het woord 'epistemologie'
 - *logos* = logica
 - *episteme* = controleerbaar en cumulatief weten
we zullen nog verschillende vormen van 'weten' onderscheiden
 - er zijn verschillende definities van wetenschap
er zijn verschillende logica's van het weten
 - vandaag echter groot prestige van één bepaald soort wetenschap
nl exacte=harde wetenschap
 - met als model fysica: fysica = De Wetenschap
 - alleen De Wetenschap wordt vandaag nog ernstig genomen
(ten onrechte!!)

- psychologie is momenteel geen wetenschap
 - wetenschappelijke 'pretentie' psychologie zit al in haar naam
 - etymologie van het woord 'psychologie'
 - *logos* (logica)
 - *psyche* (ziel = 'interne processen')
 - psychologie wil logica van de *psyche*=ziel opstellen
hoe hangt de ziel samen? hoe werkt de ziel?
 - maar psychologie maakt die 'wetenschappelijke' pretentie niet waar
 - weet niet wat *psyche*=ziel is
 - en krijgt dan ook geen vat op de logica van de 'interne processen' van de *psyche*=ziel
 - en dus verschuift psychologie haar aandacht naar 'buiten'!
 - fixeert zich op zogenaamd 'objectief' observeerbaar gedrag
objectief observeren gedrag
 - verklaart dat gedrag vanuit externe omstandigheden
 - dat is dus alleen het sociale
 - met 2 onduidelijk blijvende 'interne' factoren
 - veronderstelde biologische basis
= *hardware* van de hersenen, *wiring of the brain*
 - psychische of 'interne processen'

- kan psychologie ooit een echte wetenschap worden? Nee!
 - psychologie imiteert De Wetenschap ...
psychologie is dus een pseudowetenschap!
 - blinde toepassing van de rituelen van de wetenschap ...
zgn ‘natuurwetenschappelijke methoden’ oa observatie (cf. infra)
 - ... op een object dat daarvoor niet geschikt is
 - lukt niet bij de zogenaamde ‘ziel’
niet geschikt, want niet observeerbaar
 - men probeert dat dan maar bij het ‘gedrag’
dat ‘objectief’ observeerbare zou zijn
echter 2 problemen met ‘observatie’ van ‘gedrag’
niet alleen bij directe observatie maar ook bij indirecte
observatie via vragenlijsten
 - gedrag
‘gedrag’ mens $\neq$ ‘gedrag’ dat natuurwetenschappen
bestuderen
 - ‘gedrag’ mens $\neq$ ‘gedrag’ dood voorwerp in de ruimte
bv steen die valt of door de lucht gegooid wordt
 - ‘gedrag’ mens $\neq$ ‘gedrag’ cel of orgaan in een organisme
bv hart dat in het lichaam pompt
 - observatie
observatie heeft geen effect op dood voorwerp of orgaan –
maar wel op mens
 - steen gedraagt zich niet anders als hij geobserveerd
wordt
 - mens verandert gedrag als hij beseft dat zijn gedrag
geobserveerd wordt, wanneer hij beseft dat zijn gedrag
zal beoordeeld worden
 - cf. effecten van in een groep zijn
 - cf. effecten van op tv komen
 - cf. effecten van evaluatiedreiging
- bijgevolg: harde wetenschappers vinden ‘gedragswetenschap’ een
pseudowetenschap
- waarom imiteert psychologie De Wetenschap?
om door de geneeskunde ernstig genomen te worden!
 - psychologie wil tegenhanger van geneeskunde worden
 - ‘lichaam’ voor harde wetenschappen en geneeskunde
 - ‘ziel=gedrag’ voor psychologie=gedragswetenschap en
psychotherapie
 - voor alle duidelijkheid:
 - geneeskunde is zelf geen harde wetenschap!
 - geneeskunde is wel volledig op harde wetenschappen
gebaseerd, als soort trechter waardoor al die harde
wetenschappen op en in ons lichaam terecht komen

psychoanalyse is geen wetenschap

- psychoanalyse als een soort tegengestelde van de psychologie
psychoanalyse onderscheidt zich van elke vorm van psychologie
immers psychoanalyse is als enige nog altijd bezig met *psyche*=ziel
beschouwd als ‘interne processen’ (en dus niet als gedrag)
cf. cynische opmerking Filip Geerardyn (+)
huidige psychologie kent nog maar 2 basisrichtingen:
 - psychoanalyse = vanuit ziel als interne processen
 - hondendressuur = vanuit extern waarneembaar gedrag
dat is dus de rest van de universitaire psychologiehele cursus op dit onderscheid gebaseerd
- maar ook psychoanalyse is geen wetenschap
 - 1ste probleem
probleem met het object = onbewuste
voor psychoanalyse zijn ‘interne psychische processen’ onbewust
 - niet direct observeerbaar
 - niet direct aan de hersenen te linken
– en van daaruit bewust te maken
 - 2de probleem
probleem met de methode = Vrije Associatie
geen wetenschappelijk weten over onbewuste interne processen
 - psychoanalyse zoekt naar
 - specifiek weten over de *psyche*=ziel
 - specifieke *logos* of logica van onbewuste ‘interne processen’
 - dat weten over het onbewuste zoekt psychoanalyse echter via heel eigen ‘onwetenschappelijke’ methodes
 - niet via ‘objectieve’ gedragsobservatie
niet via ‘natuurwetenschappelijke’ methoden
 - wel via interactie met mensen die in therapie zijn
 - mensen vrij laten spreken = vrije associatie
 - beluisteren van dat spreken
interpreteren van dat spreken
 - waardoor ‘iets nieuws’ in dat spreken kan verschijnen
en dat is dan het onbewuste

ook psychoanalyse is geen wetenschap ...
– maar die pretendeert dan ook niet van een wetenschap te zijn!!!

cursus = dubbel

cursus installeert dialoog of discussie tussen twee niet wetenschappelijke benaderingen – die elkaar niets gunnen

- psychologie
vanuit boek Brysbaert = beste presentatie van de universitaire psychologie
= psychologie als 'gedragswetenschap'
- psychoanalyse

- psychoanalyse
niet kennen voor examen
vanuit mijn eigen studies en opleiding als psychoanalyticus
= partieel en persoonlijke visie op psychoanalyse
 - psychoanalyse is dé inspiratiebron voor de universitaire psychologie
historisch gezien ligt psychoanalyse aan de basis van vele ontwikkelingen in de psychologie – en misschien zelfs aan de basis van de psychologie zelf ...
 - psychoanalyse is van daaruit kritisch tov de universitaire psychologie, die zichzelf zo graag ‘wetenschappelijk’ noemt
 - gevolg is dat de psychoanalyse vandaag alsmaar meer kritiek krijgt ... vanuit universitaire psychologie
 - kritiek op theorie van de psychoanalyse
 - “theorie psychoanalyse is niet wetenschappelijk”
 - want ze is niet falsifieerbaar via experimenten
 - en dus gaat theorie van psychoanalyse niet vooruit”
 - bv kritiek op ‘onwetenschappelijke aanpak van autisme’ door psychoanalyse
 - “psychoanalyse zegt dat het de fout van de emotioneel veel te koele moeder is (‘refrigerator mother’)! ”
 - “En zo staat psychoanalyse serieus hersenonderzoek over de oorzaken van autisme in de weg”
 - kritiek op de psychoanalyse als therapie
 - economische kritiek
 - “psychoanalytische therapie is misschien wel effectief (ze werkt wel) maar niet efficiënt (teveel moeite in verhouding tot het resultaat)
 - “en dus is psychoanalytische therapie economisch onverantwoord”
naar aanleiding van de poging tot wettelijke regeling van de psychologie en de psychotherapie – uiteindelijk gelukt in 2016?
 - moralistische kritiek
 - psychoanalytische therapie riskeert soms averechts te werken dwz dat men niet bereikt wat men wou bereiken
 - vraag is echter vanwaar dat therapeutische ideaal komt (aanpassing!) en of dat wel moet bereikt worden ...
- universitaire psychologie trekt met haar kritiek op psychoanalyse soms naar de media, om zo die al te kritische psychoanalyse uit de universitaire psychologie weg te krijgen
- strijd tussen universitaire psychologie en psychoanalyse is een openbare aangelegenheid geworden

verschil psychologie – psychoanalyse gemarkeerd door het lettertype
opgepast op examen: je moet je telkens afvragen gaat de vraag over psychologie of over
psychoanalyse!

VERLEDEN VAN DE PSYCHOLOGIE MYTHISCHE BEGINJAREN VAN DE PSYCHOLOGIE

schrik voor het 'bewustzijn' vanuit de filosofie als object van de psychologie 9

centraal probleem voor de psychologie om gedragswetenschap te worden = 'het bewustzijn' ... een erfenis van de filosofie

psychologie erft het grote probleem van de filosofie nl bewustzijn
eerste object van de psychologie was dus niet het 'gedrag', maar het 'bewustzijn'
'bewustzijn' is een filosofische invulling van 'de ziel'

- definities van 'het bewustzijn'
definitie 'bewustzijn' op 2 niveaus:
 - 1ste definitie:
bewustzijn = beseft dat iets bestaat
 - opdat iets 'echt' zou bestaan, moeten we beseffen dat het bestaat
 - om te beseffen dat iets bestaat, moeten we dat kunnen waarnemen
 - om iets waar te nemen, moet dat een waarnemingsdrempel overschrijden
 - waarnemingsdrempel over > waarneming > beseft=bewustzijn
- geldt zowel voor wat buiten als voor wat binnen ons bestaat
 - wat buiten=extern ons bestaat ...
 - bv geluid, beeld
 - we worden ons daar maar bewust van als we dat beginnen te horen, te zien – doordat een bepaalde drempel is overschreden
 - cf. achteruit gaan gehoor bij ouder worden, waardoor we ons pas later van een bepaald geluid 'bewust' worden
 - voor wat binnen=intern ons bestaat ('interne processen')
 - bv gedachten, gevoelens
 - bewustworden van gedachten (cognities) en gevoelens (emoties) is moeilijker dan bewustworden van bv geluid, beeld
 - cf. emotie bij dood geliefde voelen we soms niet op het moment zelf, maar soms pas een heel eind later, bij een onverschillige aanleiding (bv. overlijden van publiek figuur)
 - problemen
 - hoe meer de buitenwereld zich aan ons opdringt, hoe minder we ons bewust worden van wat er 'in' ons gebeurt
 - vaak onderdrukken we emoties zelf, zonder dat te weten waardoor ze niet boven de waarnemingsdrempel geraken

- 2de definitie:
bewustzijn = besef dat ik zelf besta als unieke interne eenheid
bewustzijn = zelfbewustzijn
 - (zelf)bewustzijn = gevoel van eenheid
 = gevoel dat ik een intern samenhangende eenheid ben
 = gevoel dat ik een unieke eenheid ben die zich van andere eenheden onderscheidt
 - gevoel dat ik een ‘ik’ of ‘zelf’ ben – met autonomie & vrijheid

om tot het besef van het bestaan van iets binnen of buiten zichzelf te kunnen komen (1ste definitie van het bewustzijn), moet men eerst zichzelf als ‘eenheid’ kunnen ‘voelen’(2de definitie van het bewustzijn)
zelfbewustzijn → bewustzijn van de wereld buiten én binnen mijzelf

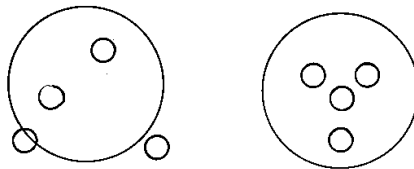
- 'het (zelf)bewustzijn' = dé vraag van de filosofie
 - de vraag van het bewustzijn is geen wetenschappelijke vraag
 - wetenschap (biologie, fysiologie, neurologie, etc) stelt de vraag van het bewustzijn niet
 - wetenschap beantwoordt dan ook niet de vraag van het bewustzijn over het bewustzijn is er geen *episteme* (wetenschappelijk of controleerbaar en cumuleerbaar weten)
bewustzijn blijft een mysterie voor de wetenschap
 - de vraag van het bewustzijn is een filosofische vraag
 - wat is filosofie?
typisch westerse aangelegenheid
 - filosofie is uitgevonden door de oude Grieken
 - tijd: 5de eeuw voor Christus
 - plaats: Athene
 - namen: Plato, Socrates, Aristoteles
 - etymologie van het woord 'filosofie'
 - *filia* = liefhebber of amateur van ...
 - *sofia*
 - intuïtief, niet controleerbaar weten
levenswijsheid of op ervaring gebaseerde wijsheid
 - die leven draaglijker maakt
 - cf. oorsprong filosofie = liefde van de Griekse meester tot de levenswijsheid (ervaringsweten) van zijn slaaf
 - 3 tijden in de filosofische 'constructie' van het bewustzijn
 - 1ste tijd: oude Grieken (5de eeuw voor Christus al)
 - vanuit de eerste definitie van filosofie (cf. etymologie)
 - over bewustzijn is er geen *episteme* (wetenschappelijk weten) mogelijk, maar enkel een *sofia* (intuïtief, op ervaring gebaseerd weten)
 - 2de tijd: Descartes
moderne filosofische definitie van 'het bewustzijn'

- 2de tijd: Descartes
moderne filosofische definitie van ‘het bewustzijn’
 - plaats Descartes in de Westerse filosofie
 - na oude Grieken krijgen we een hele reeks filosofen
 - die telkens dezelfde fundamentele vragen ivm bewustzijn stellen ...
 - .. telkens op andere manier = actualisering vragen
 - 1ste moderne filosoof: René Descartes (1600–1650)
veel grotere impact dan vroegere filosofen:
schreef niet alleen meer in het Latijn, maar ook in de volkstaal (Frans)
 - Descartes gaf ons huidige (zelf)bewustzijn vorm
démarche=redenering Descartes
 - stap 1 = twijfel:
“Ik twijfel aan alles, alles kan bedrog zijn”
(zintuigelijke ervaring, boekenwijsheid, etc)
 - stap 2 = zekerheid:
“Ik kan niet betwijfelen dat ik aan alles twijfel”
(twijfelen = denken!)
 - stap 3 = besluit:
cogito ergo sum = je pense, donc je suis
“Ik denk, dus ik besta (als degene die aan alles twijfelt, die altijd denkt en denkt en denkt)”
 - denken wordt de basis van ons idee van bewustzijn
zelfbewustzijn = ik ben mij bewust dat ik denk
 - vanuit dat zelfbewustzijn van het eigen denken kan men zich dan van de wereld bewust worden
 - echter meteen ook structureel probleem vanuit Descartes’
definitie van ‘het zelfbewustzijn’ via het denken
 - uitgangspunt:
(zelf)bewustzijn heeft vanaf dan altijd te maken met het besef=bewustzijn van zelf te denken:
“ik denk, dus ik ben (mezelf) → gerustgesteld
 - omgekeerd:
als je niet denkt, ben je niet meer, en verlies je dus je zelfbewustzijn:
“ik denk niet, dus ik ben mezelf niet meer” → paniek
 - oplossing – die weer een probleem vormt: denkdwang
we moeten heel de tijd blijven denken (om te zijn én om ons van onszelf bewust te zijn)
 - individueel leidt dit oa tot dromen
dromen = denken denken denken terwijl we slapen
 - cultureel leidt dit oa tot De Wetenschap
De Wetenschap = denken denken denken zonder stoppen

- De Wetenschap heeft veel moois voortgebracht ...
- ... maar De Wetenschap heeft ook negatieve kanten en daar stellen we ons meer en meer vragen bij:
cf. ethische commissies:
moeten we een rem op De Wetenschap zetten?
kunnen we de Wetenschap echter afremmen?
cf. “wie op een tijger rijdt, kan niet afstijgen”

- 3de tijd: na Descartes
het bewustzijn wordt dé filosofische vraag bij uitstek
 - nogmaals: 'bewustzijn' is geen object voor Dé Wetenschap
 - over bewustzijn is dan geen *episteme* (systematisch wetenschappelijk weten) mogelijk
 - over bewustzijn is enkel een *sofia* (intuïtief, op ervaring gebaseerd weten) mogelijk
 - filosofie stelt toch 2 pseudowetenschappelijke vragen in verband met het bewustzijn
 - hoe komt het bewustzijn tot stand?
 2 tegengestelde antwoorden:
 - structuralisme
 - *Gestalt*visie
 - hoe werkt=functioneert het bewustzijn?
 1 antwoord: functionalisme
- deze 3 filosofische (=niet wetenschappelijke) antwoorden vormen de basis van de hedendaagse psychologie, en schemeren daar nog altijd in door
 we gaan kort in op elk van die 3 antwoorden

- hoe komt 'het bewustzijn' van tot stand?
hoe worden we ons bewust van bv gedachten of emoties?
 - 1ste visie
structuralisme 9
 - Wundt
 - associationisme
 - alles waarvan we ons bewust kunnen worden (bv emotie, gedachte) is opgebouwd uit een louter mechanische associatie=verbinding van elementaire bouwstenen of atomen
 - bv digitaal beeld = resultaat van de associatie van *pixels*
 - bv emotie of gedachte = resultaat van de associatie van neuronen
 - dat geheel aan associaties noemt men een 'structuur' een gedachte of emotie is dus een 'structuur' (opgepast: het woord 'structuur' zal doorheen de cursus ook nog heel wat andere betekenissen krijgen – **interessant voor examenvraag**)
 - 2de visie
Gestaltpsychologie 10
 - Koffka, Köhler, Wertheimer
 - Übersummativität
 - kritiek op Wundts associationisme
bewustzijn komt niet tot stand via louter mechanische associatie=verbinding van elementaire bouwstenen
 - bewustzijn komt tot stand via *Übersummativität*
Übersummativität = fundamentele *Gestalt*wet
 - Gestalt
 - *gestellt* = verleden deelwoord van Duitse *stellen* (cf. Nederlandse 'stellen' = 'plaatsen', 'zetten')
 - of een hoop 'elementaire bouwstenen' als een samenhangend geheel ervaren wordt, hangt af van de wijze waarop die elementen tov elkaar zijn
'opgesteld'
=hun plaats en hun onderlinge verhoudingen

- Übersummativität=bovensommigheid
het geheel is meer dan de som van de samenstellende bestanddelen
- andere *Gestalt*wetten in hfst over waarneming
cf. infra

- hoe functioneert 'het bewustzijn'?
functionalisme 12

- hoe functioneert 'het bewustzijn'?
functionalisme 12
 - vraag is niet meer: hoe komt het bewustzijn tot stand?
 - vraag is wel: gegeven dat bewustzijn, wat is dan de functie ervan?
in twee betekenissen van het woord 'functie'
 - hoe functioneert=werkt het bewustzijn?
 - bv. *stream of consciousness*
 - af en toe uitvallen – flinterend
 - wat is de functie=rol van het bewustzijn (waartoe/doel)?
 - verschil tussen mens en dier – enkel mens heeft bewustzijn, in de zin van het 'zich van zichzelf bewust zijnde bewustzijn'
 - men zegt: zelfbewustzijn heeft overlevingswaarde voor de 'zwakke mens' = evolutionaire psychologie geriskeerd!!
speculaties over het 'nut' van het (zelf)bewustzijn of het 'psychische' voor het soortbehoud, wat is dus de *survival*waarde van het (zelf)bewustzijn?
universitaire psychologie bezondigt zich zeer vaak aan dit soort 'evolutionaire' speculaties

meteen bij prille begin van de psychologie

2 tegengestelde kritieken op het 'filosofisch' bewustzijn

2 kritieken of reacties tegen het centraal stellen van het filosofisch construct van het bewustzijn, meteen bij het prille begin van de psychologie = rond 1900
psychologie had toen nog niet de vorm van de algemene psychologie zoals we die vandaag aan de universiteit kennen (cf. infra)

- **behaviorisme = het gedrag centraal** 12
 - naam: Pavlov
 - (zelf)bewustzijn is niet betrouwbaar
we kunnen niet zeker zijn dat we via dat (zelf)bewustzijn onze 'interne psychische processen' leren kennen zoals ze echt zijn
→ gedachten & gevoelens & 'zelf' = *black box*
 - en dus richt men alle aandacht op het observeerbare
 - waarneembaar behavior=gedrag (vandaar ook 'behaviorisme')
 - als response=antwoord op ...
 - ... een waarneembare stimulus=prikkelvandaar behaviorisme = *Stimulus-Response* theorie
 - alleen gedrag én stimuli kunnen wetenschappelijk bestudeerd worden
wetenschappelijke methode = observatie
best zonder dat de geobserveerde dat beseft (*one way mirrors*)
wie weet dat hij/zij geobserveerd wordt, zal zich immers anders gaan gedragen!!
- **psychoanalyse = het onbewuste centraal** 14
 - naam: Freud
 - (zelf)bewustzijn stelt niets voor vergeleken met wat we ons niet bewust zijn
"bewustzijn is een eilandje in een oceaan van onbewuste"
 - vandaar enkel aandacht voor het onbewuste
belangrijkste gedachten & gevoelens & kern van ons 'zelf'
 - zijn onbewust ...
 - ... maar hebben toch grote impact
 - bv dromen
 - maar ook allerlei problemen = symptomencf. infra psychopathologie
 - maar hoe kan onbewuste bestudeerd worden? via welke methode?
 - we kunnen onbewuste niet rechtstreeks vatten
 - niet via gedragsobservatie (behaviorisme)
 - niet via introspectie = in zichzelf kijken (filosofie)
 - we kunnen wel de structuur van dat onbewuste construeren door te luisteren naar het spreken van mensen
 - luisteren naar het spreken van mensen ...
cf. lapsussen (bv verkeerde naam voor je lief)
 - ... en daarop wijzen = 'interpreteren'
= wijzen op andere betekenis dan degene die hij/zij bedoelde

- ... en dan luisteren naar wat daarop gezegd wordt
dus Uw altijd in een interactie bestudeerd
interactie waarin het ‘object’ (de spreker) zelf verandert
– en dat is de bedoeling!

behaviorisme en psychoanalyse hebben om te beginnen allebei grote invloed op de ontwikkeling van de psychologie gehad
heden hebben ze allebei wel een andere vorm gekregen, mede onder invloed van de ontwikkeling van de psychologie (cf. infra)

- klassieke behaviorisme Pavlov → *Cognitive Behavioral Therapy*
- klassieke psychoanalyse Freud → psychoanalyse Lacan

PSYCHOLOGIE VANDAAG 15 HEDEN VAN DE PSYCHOLOGIE

**biopsychosociale paradigma = interdisciplinarigheid
specialisaties = versplintering
eenheid via 'natuurwetenschappelijke' methode = imitatie**

overzicht

psychologie

- toekomst psychologie
wetenschappelijke ambitie als gedragswetenschap:
gedrag als objectief observeerbaar 'object'
 - verleden psychologie
filosofische *background*:
bewustzijn als vervelend onvatbaar 'object'
 - heden psychologie
 - specialisaties ...
 - ... en interdisciplinariteit (biopsychosociale model) ...
 - ... samengehouden door 'natuurwetenschappelijke' methodes
- maar daar kunnen we overal een kanttekening bij zetten

1ste kenmerk van de hedendaagse psychologie:
het biopsychosociale paradigma

psychologie probeert zich vandaag onmisbaar te maken
door haar plaats op te eisen binnen het zogenaamd 'biopsychosociale' paradigma

- paradigma (Kuhn)
 - = schoolvoorbeeld van hoe men een probleem moet (her)formuleren om het te kunnen oplossen
- biopsychosociale
 - alles heeft altijd 3 kanten
 - het biologische
 - het psychische
 - het sociale
 - die 3 kanten moet men altijd in hun samenhang & interacties bestuderen
de psychologie zou zich vooral voor het psychische moeten interesseren

de huidige psychologie reduceert het psychische tot cognities¹⁹
en verwaarloost het echte onbewuste

- cognitivistische psychologie
= nieuwe invulling van het filosofische (zelf)bewustzijn vandaag
 - cognitivism
 - cognitivism houdt zich bezig met cognitions
= bewuste gedachte – gedachten waarvan we ons bewust zijn
= formuleerbare gedachte = wat we tegen onszelf zeggen
 - het bewustzijn is opgebouwd uit die formuleerbare gedachten
 - het bewustzijn wordt vandaag niet meer bekeken vanuit filosofische modellen
bv associationisme of *Gestalt*psychologie
 - maar het bewustzijn wordt vandaag bekeken vanuit het computermodel
 - bewustzijn = informationprocessing=informatieverwerking
 - zou een directe vertaling zijn van de manier waarop de hersenen functioneren: ook die zouden aan informationprocessing doen
 - cognitivism is perfect verzoenbaar met behaviorisme
vullen elkaar wederzijds aan
zien allebei het observeerbare gedrag als een *response*=antwoord
 - behaviorism:
observeerbare gedrag is response op een stimulus van buitenaf
zonder dat bewustzijn tussenkomt
 - cognitivism:
observeerbare gedrag is ook response op een stimulus van binnen uit
stimulus van binnen uit = gedachten over mogelijk effect van eigen gedrag
cf. invloed 'positief denken' op gedrag
→ geïntegreerd in het zgn cognitief-behaviorisme
momenteel de dominante tendens in de universitaire psychologie
wordt dan ook in het boek gepromoot
 - cognitivism is onverzoenbaar met psychoanalyse
met het belang van het onbewuste
aan universiteit strijd cognitivism & behaviorism ↔ psychoanalyse
om dat psychische te definiëren

- psychoanalyse
= het onbewuste blijft ook vandaag nog bestaan en insisteren
- maar wat is eigenlijk 'het onbewuste' volgens de psychoanalyse?
cf. 3 verschillende definities=vormen van 'het onbewuste' 193
 - biologische definitie van het 'onbewuste'
= automatische fysiologische processen in ons lichaam
bv ademen
 - psychologische definitie van het 'onbewuste'
= gedachten waarvan we ons op nog niet bewust zijn = voorbewuste
 - omdat ze de waarnemingsdrempel nog niet overschreden hebben
 - maar we kunnen ons in principe altijd van die gedachten bewust worden
we zullen die gedachten altijd op een of ander moment kunnen uitspreken – als de voorwaarden om de waarnemingsdrempel te overschrijden vervuld zijn
 - = cognitivistische definitie van het 'onbewuste'
 - psychoanalytische definitie van het onbewuste
het enige echte onbewuste
= onbewuste = gedachten, verlangens
 - gedachten, verlangens die verdrongen zijn geworden
in de prille kindertijd = voor dat we ons iets kunnen herinneren
waarom werden die gedachten, verlangens verdrongen?
omdat ze te maken hebben met de ouders en de seksualiteit
omdat ze te maken hebben met het ontdekken van de seksualiteit
in verhouding tot de ouders (cf. infra)
 - maar die gedachten, verlangens keren altijd opnieuw terug
bv in dromen of in psychische problemen (symptomen)
 - = dynamische definitie van het 'onbewuste'
= de enige echte definitie van het 'onbewuste'
 - evidence=bewijs voor het bestaan van onbewuste processen

- evidence=bewijs voor het bestaan van het onbewuste
 - bewijs voor het biologische 'automatische onbewuste'
risico ontregeling ademhaling als we ons daarvan bewust worden, als we al te veel op onze ademhaling gaan letten
 - bewijs voor het cognitivistisch 'voorbewuste'
subliminale perceptie=waarneming 194
 - definitie subliminale perceptie
 - etymologie van het woord 'subliminaal'
 - *sub*=onder
 - *limen*=drempel
 - waarneming mét bewustzijn
we worden ons maar bewust dat we 'iets' waarnemen als dat een bepaalde intensiteit of duur heeft
de intensiteit of duur van wat er waar te nemen valt moet dus eerst een bepaalde drempel (*limen*) overschrijden
 - waarneming zonder bewustzijn
als wat waar te nemen valt onder (*sub*) die drempel blijft, neemt men dat ook wel waar – maar zonder bewustzijn dat men dat waarneemt
 - bewijzen voor subliminale perceptie
 - biologische 'bewijzen'
niet kennen voor het examen
 - psychologische bewijzen
 - experiment ivm positieve semantische priming 194
 - je krijgt een reeks woorden, met bestaande en onbestaande woorden – en je moet zo snel mogelijk zeggen "bestaat!" of "bestaat niet!"
 - bv. woord 'stoel' wordt sneller als bestaand woord herkend, als eerst=*prime* een semantisch=inhoudelijk verwant woord bv. 'tafel' wordt getoond – ook al wordt die *prime* zo snel getoond dat je niet de tijd hebt om die te herkennen!
 - echter ook veel mythes over subliminale stimulatie 198
cf. onbewuste beïnvloeding (hypnose!) via subliminale stimulatie in de reclame (oa cola reclame tijdens filmpauze)
– werkt niet echt!
kennen voor examen vanuit het boek
 - bewijs voor het psychoanalytisch 'dynamische onbewuste':
droom 200

- bewijs voor het psychoanalytisch 'dynamische onbewuste':
droom 200
slaap is voorwaarde voor de droom – dus eerst woordje over slaap
NIET kennen voor het examen
- slapen
 - verschillende fasen
 - cruciaal voor droom is de zgn REM-slaap 202
– want we zouden alleen tijdens REM-slaap dromen ...
 - kenmerken REM-slaap
paradoxe slaap
 - spierspanning omlaag, verlamd
cf. moeilijk te wekken (diepe slaap!)
 - hersenactiviteit sterk omhoog
te zien via oogbewegingen – alsof we film (droom?) kijken
vandaar naam REM = *Rapid Eye Movements*
 - timing REM-slaap
 - na 1 ½ u slaap
 - 4 tot 5 x per nacht
alsmaar sneller na elkaar én alsmaar langer durend
 - functies REM-slaap
vaststelling: mens kan moeilijk REM-slaap missen
zou zelfs 'zot' kunnen worden indien geen REM-slaap ...
 - van daaruit allerlei onbewezen hypotheses
over biologische functies REM-slaap
 - in elk geval: dan dromen we ...
- dromen

- dromen
welke functie?
 - fysiologische hypothese van de activatiesynthese 207
 - dromen = poging van de hersenen om de 'ruis' in de hersenen (signalen van overdag die nog niet hun 'plaats' vonden) toch nog een plaats of 'zin' te geven of te 'interpreteren' – net zoals dat overdag gebeurt
 - compatibel=verzoenbaar met cognitivistische benadering
 - Freuds psychoanalytische hypothese 206
droom bewijst het bestaan van het dynamische onbewuste,
droom = verdrongen kinderwensen die terugkeren
droom = poging tot vervulling van verdrongen kinderwensen
NIET uit het boek te kennen voor het examen
ook uitleg hieronder moet NIET gekend zijn voor examen
gewoon voor wie het zou interesseren ...
 - functie van de droom = hoeder van de slaap
droom zorgt ervoor dat we kunnen blijven slapen door storingen te integreren, die ahw op te lossen – zodat we kunnen blijven verder slapen
 - maar droom mislukt uiteindelijk altijd
– uiteindelijk wekt de droom
waardoor wekt de droom?
om dat te begrijpen moeten we onderscheid maken tussen 3 soorten storingen:
 - externe factoren, vanuit buitenwereld
bv wekker wordt 'alarmsirène'
 - interne factoren, vanuit eigen lichaam
bv drang om te plassen wordt 'blussen van een brand'
 - onbewuste=verdrongen kinderwens
 - kinderwens in relatie tot ouders → verboden en dus verdrongen – werd dus onbewust
 - kinderwens blijft echter naar vervulling streven
 - de droom vervult die kinderwens ...
 - ... op een symbolische manier
– wens wordt dus niet in het echt vervuld
 - ... op een gecamoufleerde manier
– vervulling van die wens is op het eerste zicht niet duidelijk
dat symbolisch voorstellen én camoufleren van de vervulling van de kinderwens doet de droom via een rebus=beeldraadsel
hoe knutselt de droom zo een rebus ineen?

hoe knutselt de droom zo een rebus ineen?

- met allerlei ‘materiaal’
= latente=verborgen droomgedachten
 - ‘resten’ van de dag voordien:
gedachten, wat men gezien/gehoord heeft
 - ouder ‘materiaal’, uit kindertijd zelfs
- dat ‘materiaal’ moet gevisualiseerd kunnen worden, moet in een beeld gegoten kunnen worden (ook voor bv een abstracte gedachte)
- op dat ‘visueel materiaal’ worden operaties uitgevoerd = droomarbeid
 - verdichting:
stukken ‘materiaal’ worden samengeperst
 - verschuiving:
wat belangrijk is wordt maar een detail
het belang van details wordt opgeblazen
- resultaat van die operaties =
manifeste=zichtbare droominhoud
rebus – die onzinnig lijkt, en vaak zelfs ‘surrealistisch’ overkomt,
er mag immers niet gezien worden dat de droom op die manier een kinderwens als vervuld probeert voor te stellen
- die kinderwens ziet men enkel als men de droom volledig analyseert
droomanalyse = reconstructie van de latente gedachten – via het ongedaan maken van die visualisering en die operaties
zo wordt droom de *via regia* (= koninklijke weg) tot het onbewuste (Freud)
- en hoe wekt nu de droom?
 - als infantiele wens als vervuld kan voorgesteld worden, blijft men slapen
 - maar dat lukt nooit volledig
– en dus ontwaakt men door de mislukking van die wensvervulling

**de huidige psychologie hangt het psychische (cognitieve=voorbewuste) op
tussen het biologische en het sociale
= het biopsychosociaal paradigma**

- 'biologische haken' 17
biologische vooral door de neurologie bestudeerd
neurologie = deel van geneeskunde dat zich met hersenen bezig houdt
 - biologische basis van het psychische
 - basis van psychische fenomenen is terug te vinden in de hersenen
 - zo goed als niets bewezen!
cf. stroom mediaberichten over spectaculaire ontdekking van
'biologische basis van psychische fenomenen' (bv depressie)
= marketing farmaceutische industrie (bv antidepressiva)
 - biologische functie van het psychische
 - psychische fenomenen zijn aanpassingen die moeten zorgen voor de
biologische overleving van de mens als soort
cf. evolutionaire psychologie
 - speculatief, randje delirant=waansysteem – vol tegenspraken
= politieke bedoelingen daarachter

wij gaan hier niet in op het biologische
dat is immers een 'biologisering' (= alles vanuit biologie verklaren =
tegenhanger van 'psychologisering')

probleem met die biologisering

 - wetenschappelijk speculatief
 - in de praktijk totaal onbruikbaar
- 'sociale ogen' 2

- 'sociale ogen' 2

sociale bestudeerd door sociale psychologie én sociologie

- sociale psychologie

vanuit de mens of het individu bekeken

- object: verhouding individu tot groepen
- stelt 2 vragen of problemen:
 - waarom maken mensen samen groepen?
vanuit welke noden/onvrede van het individu ontstaan groepen?
 - welke impact hebben die zelf gemaakte groepen op mensen?
cf. groep = bron van grootste genot én grootste onvrede!

- sociologie

vanuit de groep of de organisatie bekeken

- object: groepen op zich
als mensen gedurende langere tijd samen 'werken'
(cf. *socii*=gezellen (van *socius*) – die samen op weg waren)
ontstaat een groep, waarvan de kenmerken meer zijn dan de som van de kenmerken van de samenstellende leden van die groep (= Gestaltwet van de *Übersummativität*)
- identificeert specifieke wetmatigheden (*logos*) van een groep
cf. "Inleiding tot de sociologie" (Alex Vanderstraeten)

wij gaan hier niet in op dat sociale

– maar zullen dat ook niet kunnen vermijden (wat we wel kunnen voor het biologische) ...

besluit

- volgens dit biopsychosociale paradigma heeft alles altijd 3 kanten
... en moet je dus altijd alles vanuit 3 kanten tegelijkertijd bekijken
= integratie psychologie, biologie en sociologie
- interdisciplinariteit = ideologie
 - enkel de psychologie gaat uit van het biopsychosociale paradigma
biologie/neurologie en sociologie doen dat niet, die verwachten niets
van de psychologie (want ze vinden van zichzelf dat ze met de basis
 bezig zijn) ...
 - gevolgen:
 - ‘interdisciplinarigheid’ = strijden om prioriteit
(wat is eerst: biologische, psychologische of sociale?)
 - het komt nooit tot een echt geïntegreerde visie

2de kenmerk van de hedendaagse psychologie:
naar een universitaire eenheid in de verscheidenheid=specialisaties? 40

vastelling:

psychologie is zeer versplinterd

allerlei universitaire 'specialisaties' in de psychologie

- psychologen zijn van alle markten thuis ...
zelf lezen én kennen voor examen
 - er lijkt van alles een gespecialiseerde vorm van psychologie mogelijk maakt deel uit van de imitatie van De Wetenschap door de psychologie bv geneeskunde met al haar specialisaties
 - in het boek dertien soorten psychologen
toevallig? In elk geval een slecht voorteken voor de verdere ontwikkeling van de psychologie ☺ ...
- versplintering in specialisaties in psychologie gaat alsmaar verder
 - boek = stand van zaken 2011
 - maar ondertussen al veel meer specialisaties?
cf. polemieken
 - coach voor preventie burn-out bij hypersensitieve werknemer in hypermoderne *New World of Work*
 - coach voor seksuele verhouding man-vrouw in #metoo tijden
 - victimologie = gespecialiseerd in slachtoffers=victim van trauma's die het gevolg van groeiende agressie in maatschappij zouden zijn (bv aanslagen, verkeersagressie, etc)
 - psychologische begeleiding bij euthanasie om psychische redens
 - psychologische begeleiding autisme, transgenders
 - etc

overtuiging van de universitaire psychologie

eenheid of geheel van psychologie als weten over de mens is mogelijk

- al die specialisaties zullen plots samen één geheel blijken te vormen het geheel van de algemene universitaire psychologie
 - cf. *Gestalt*principe van de *Übersummativität*:
geheel (de psychologie) is meer dan de som van de samenstellende bestanddelen (al die soorten psychologen)
 - cf. woord ‘universitair’ afgeleid van *universum* = ‘heelal’
psychologie kan de mens, of toch zijn ‘psychische kant’, geheel vatten
- en zo zal psychologie een tegengewicht voor geneeskunde kunnen vormen
 - “heel het lichaam voor de geneeskunde”
 - “heel de ziel voor de psychologie”

kritiek vanuit de psychoanalyse

eenheid van de psychologie of geheel van weten over de mens is illusie

- psychoanalyse doet niet mee met ‘algemene universitaire psychologie’
laat zich niet integreren in de ‘algemene universitaire psychologie’
→ gaat zo in tegen de illusie van eengemaakte psychologie
- psychoanalyse geeft van buiten af, van buiten de universiteit, kritiek op de claims van de universitaire psychologie ...

dat wordt psychoanalyse kwalijk genomen door universitaire psychologie

3de kenmerk van de hedendaagse psychologie:
elke psychologie hanteert natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden? 24

- probleem? → oplossing!
 - probleem?
op 2 vlakken:
 - hoe eenheid creëren tussen al die interne specialisaties in de psychologie?
hoe algemene psychologie maken?
 - hoe eenheid creëren met die 2 andere disciplines (biologie, sociologie)
waarmee psychologie per se wil samenwerken?
hoe interdisciplinariteit realiseren?
 - oplossing!
“allemaal dezelfde natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden”
vraag is of daarmee effectief een eenheid gecreëerd wordt ...
- soorten onderzoeksmethoden
cf. cursus ‘wetenschappelijk werk’ (ifv bachelor- en masterproeven)
psychologie-opleiding methodologisch zeer sterk
 - beschrijvend onderzoek = verzameling gegevens 26
zelf lezen én kennen voor examen
 - naturalistische observatie
 - vragenlijsten
 - interviews
 - opiniepeilingen
 - psychologische tests
 - archiefdata
 - verwerking gegevens
zelf lezen én kennen voor examen
 - correlatie-onderzoek 30
 - experimenteel onderzoek 34
 - convergerende evidentie 38
 - dé nieuwe trend op het gebied van onderzoeksmethoden:
Big Data Sciences
waarin psychologie nog niet echt mee is
 - *Big Data*
nieuw soort data of gegevens, bestaande uit alle sporen van onze aanwezigheid “als mens” in het digitale universum = ons klikgedrag
 - *Big Data Sciences* = algoritmes
gebruiken die digitale sporen als info, om nieuwe *patterns of behaviors* en *attitudes* van De Hypermoderne Mens bloot te leggen
cf. Seth Stephens-Davidowitz - Everybody Lies: Big Data, New Data, and what the internet can tell us about who we really are
- dé klassieker op het gebied van de onderzoeksmethoden:
gevalsstudie 30

- dé klassieker op het gebied van de onderzoeksmethoden:
gevalsstudie 30
 - gevalsstudie blijft belangrijkste ‘onderzoeksmethode’, zeker vanuit de psychoanalyse
 - wat is een gevalsstudie?
gevalsstudie psychoanalyse = verslag van een therapie
 - een mens met een hulpvraag
 - zoekt samen met therapeut wat probleem juist is (vaak iets anders dan wat gevraagd wordt)
 - zoekt daarop samen met een therapeut een eigen antwoord (dus nooit standaardoplossingen)
 - onderzoek en therapie vallen dus samen
 - gevalsstudie gericht op de eigenheid van een mens, met zijn specifieke problemen
= elke mens apart bekijken, één per één
 - om ieder mens in zijn eigenheid te kunnen bekijken is van de onderzoeker=therapeut een bepaalde houding of ethiek vereist
 - basis van die houding of ethiek:
psychoanalyticus zelf lang=grondig in psychoanalyse geweest
 - van daaruit gaat psychoanalyticus een aantal dingen beseffen:
 - beseft eerst en vooral dat hijzelf geen illustratie van de theorie van de psychoanalyse is
 - beseft dat ook een ander nooit de illustratie van een theorie kan zijn
 - past nooit zijn theorie toe op zijn patient
 - past zelfs theorie aan patiënt aan, therapie is maar geslaagd als ze tot een aanpassing van de theorie leidt
 - beseft dat ander anders is dan hijzelf
 - beperkt het risico op ‘subjectieve’ vertekening
- ethiek bij psychologisch onderzoek 40
NIET kennen voor examen
dat zijn maar randbemerkingen in vergelijking met de zojuist gemaakte fundamentele ethische opmerking ivm de gevalsstudie

BIOLOGIE VAN HET GEDRAG 47

NIET kennen voor examen

cf. supra: pleidooi tegen 'biologisering'

GEWAARWORDING 93

NIET kennen voor examen

cf. supra: pleidooi tegen ‘biologisering’

KOPPELS IN DE CURSUS PSYCHOLGIE

koppel 1

- psychologie
- biologie

koppel 2

- waarneming
- aandacht

koppel 3

- leren
- onthouden/vergeten

koppel 4

- taal
- denken

koppel 5

- motivatie
- emotie

koppel 6

- ontwikkeling Piaget
- ontwikkeling Erikson

koppel 7

- intelligentie
- persoonlijkheid

koppel 8

- pathologie
- gezondheid

WAARNEMING 137

Opmerking vooraf

zowel voor waarneming als voor aandacht (cf. koppel)

visuele register = belangrijkste register van de waarneming?

- het boek beperkt de waarneming tot het visuele=zien
andere registers (oa auditieve=horen) komen bijna niet aan bod
visuele is echter enkel het ‘op het eerste gezicht’ het belangrijkste ...
- uiteindelijk blijkt het auditieve veel belangrijker!
cf. (idiote) vraag: “zou je liever doof of blind zijn?”
leven blijkt vaak lastiger voor doven dan voor blinden!
 - blind
 - sociaal
 - blindheid meestal wel gezien door anderen ...
bv via officiële tekens bv blindenstok, hond, etc
 - ... die daar meestal vrij positief of begripvol op reageren
bv bobbels op oversteekplaatsen of perrons
 - psychisch
blinde zelf ontwikkelt vaak compensaties op allerlei vlakken
(hysterische moed)
bv braille lezen, massage-specialist, zingen, etc
 - doof
 - sociaal
 - doofheid meestal niet gezien door anderen ...
doven zijn immers vaak ook stom of kunnen niet spreken
 - ... die dan vaak negatief reageren op het ‘niet begrepen’ worden
cf. “houdt hij/zij voor de gek?!”
 - psychisch
dove ontwikkelt makkelijk negatieve reacties (paranoïde
achterdocht)

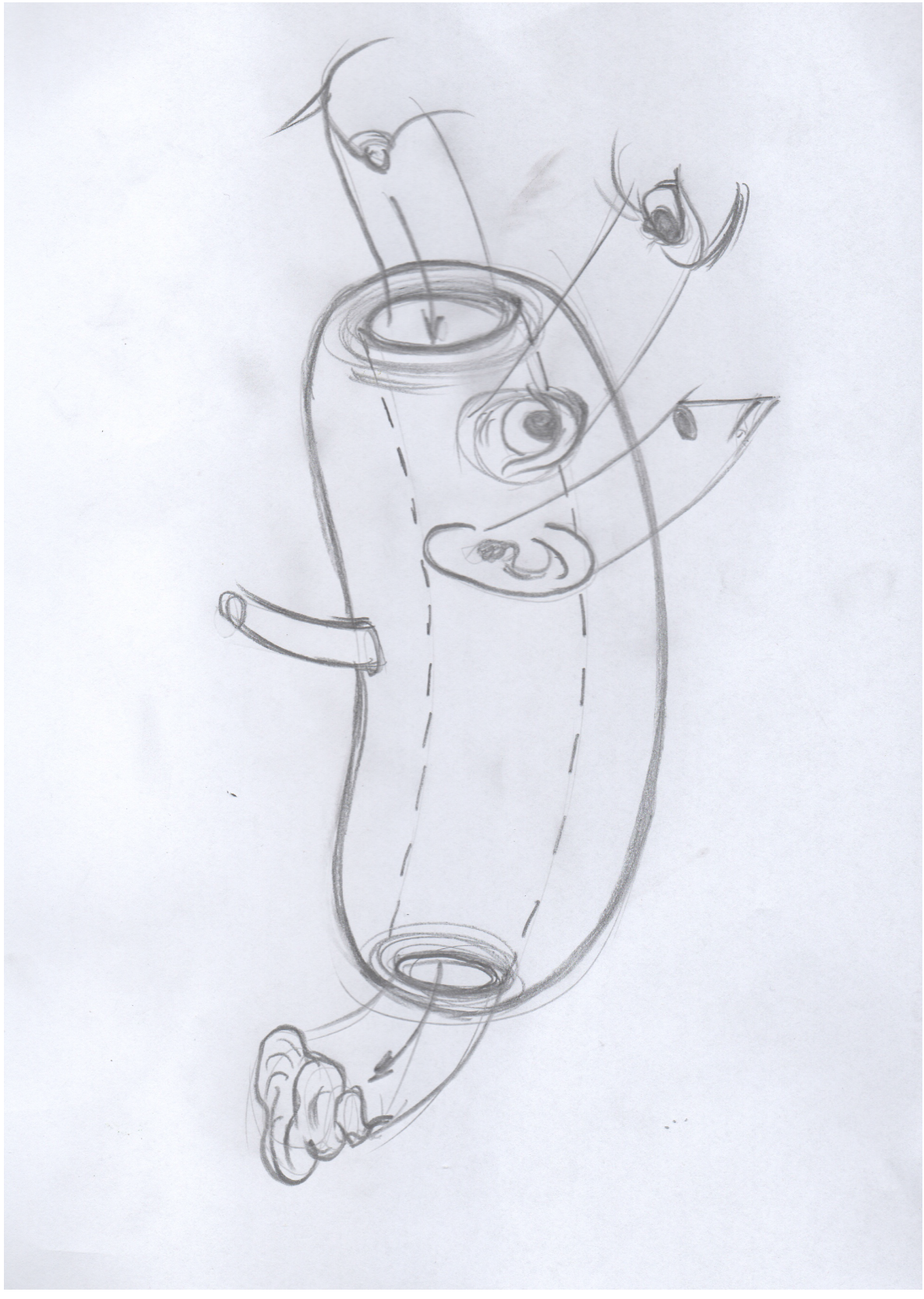
- ook het visuele is altijd ergens bedrieglijk
 - visuele lijkt eenduidig
 - cf. "ik heb het met eigen ogen gezien"
 - cf. ongelovige Thomas
 - maar ook in het visuele register valt een mens makkelijk te misleiden
cf. illusies of bedrieglijke karakter visuele waarneming
 - je ziet niet wat er wel is
 - je ziet wel wat er niet is
- visuele waarneming is onderworpen aan Gestaltpsychologische wetten
= het aandeel van de illusie in de waarneming
 - 1ste Gestaltwet: *Übersummativität*
je ziet meer dan er is
het geheel is meer dan de som van de delen – cf. supra
 - 2de Gestaltwet: *reversibiliteit*
figuur-achtergrondomkering 145 of omkeerbare figuren 150
zeer leutig!
 - je ziet de ene keer de ene figuur en de andere keer de andere
 - afhankelijk van het punt dat het eerst je aandacht trekt
 - afhankelijk van het punt van waaruit je zelf kijkt
 - dubbelheid
 - er is altijd iets dat je niet ziet!
 - je ziet dus altijd iets dat er niet is!
 - 3de Gestaltwet: *closure*
neiging tot het vormen van perfecte, gesloten figuren
je ziet wat er niet is, je vult het ontbrekende in waarneming aan
- besluit of moraal:
 - er is geen radicale oppositie tussen
 - bedriegelijke=dubbelzinnigheid van de taal (wat we horen)
– die inherent is aan de taal
 - ondubbelzinnigheid=éénduidigheid van het visuele (wat we zien)
– die makkelijk te realiseren is
 - visuele tekens als dé oplossing voor communicatieproblemen, voor problemen met de dubbelzinnigheid van de taal?
 - pictogrammen of icoontjes in de plaats van taal
 - emoticons in de plaats van emoties
- visuele tekens zijn echter GEEN oplossing voor problemen met communicatie in het autisme vandaag
ook bij die visuele tekens moet altijd 'bijkomende uitleg' gegeven worden (die moeten geleerd worden)
cf. uitleg nodig bij wiskunde-symbolen

- het visuele wordt beheerst door een neiging tot 'spiegeling' van de ander
cf. imitatie = nabootsen van anderen, doen zoals anderen
kan op twee manieren verklaard worden:
 - biologiserende verklaring voor imitatie in het visuele
via de spiegelneuronen – volgens Rizzolato 162
 - uitgangspunt:
mens is zoals alle andere zoogdieren
aap = model – fundamentele gelijkenis
 - aap als model
 - vaststelling:
als een aap een andere aap een bepaalde beweging ziet doen, dan zullen de hersenen van de kijkende aap alles doen wat nodig is om die beweging zelf te doen – maar dan zonder dat de kijkende aap die beweging effectief doet (geen motorisch vervolg)
= spiegeling in de hersenen
 - resultaat:
zo herkent/verstaat die aap de bewegingen van de andere aap en kan hij daar eventueel op reageren
 - via imitatie!
 - met adequate reactie?
daarvoor zijn nog andere mechanismen nodig ...
 - mens is zoals een aap
 - idem bij het zien van bewegingen (visuele register)
 - maar nog bijkomende hypothese: idem voor taal (auditieve register)
 - vaststelling
als een mens een andere mens een woord hoort uitspreken, dan zullen de hersenen de luisteraar alles doen wat nodig is om die woorden zelf uit te spreken – maar dan zonder die effectief uit te spreken (geen motorisch vervolg)
= spiegelen in de hersenen
 - resultaat
en zo begrijpt/verstaat de ene mens wat de andere mens zegt en kan hij daar eventueel op reageren

- psychoanalytische verklaring voor imitatie in het visuele
via het spiegelstadium – volgens Lacan
uitgangspunt: mens is NIET zoals alle andere zoogdieren
aap ≠ model – fundamenteel verschil
cf. 3 tijden:

- 1ste tijd
mens geboren zonder intern eenheidsgevoel + zonder object
 - aap
aap heeft geen grote problemen bij geboorte
 - aap wordt geboren met een gevoel van interne eenheid of
samenhang
cf. computer is geprogrammeerd
 - aap herkent meteen object in de buitenwereld
er is een aangeboren band tussen die interne eenheid en dat
‘eigen’ object = instinct
cf. overlevingsinstinct of instinct tot zelfbehoud:
 - aap kruipt meteen na geboorte naar moederborst – om te
drinken
 - aap kan al snel na de geboorte meevluchten met de ‘groep’
 - mens

- mens
mens heeft grote problemen bij geboorte
cf. reconstructie van het moment van de geboorte:
 - kind wordt niet geboren met een gevoel van interne eenheid
of samenhang
kind is nog niet geprogrammeerd
 - kind ervaart zichzelf als corps morcelé=verbrokkeld
cf. tekening volgende bladzijde
 - kind = dubbelwandige buis – die in uitwisseling met buitenwereld=moederlichaam moet staan om te overleven
 - kind voelt of ‘is’ ‘zichzelf’ alleen op punten waar het in de uitwisseling met de buitenwereld=moeder ‘wringt’
nl 5 lichaamsopeningen: mond, anus, ogen, oren, geslachtsopening (eerste instantie enkel ‘uitscheidingsfunctie, zoals de anus)
 - oorzaak van die fundamentele ervaring van verbrokkeling: biologische hypothese van prematuriteit
= mens is te vroeg geboren
→ zenuwbanen nog niet geïsoleerd (cf. electrodraad)
→ pasgeborene lijkt één ‘kortsluiting’ (cf. spastisch)
cf. evolutionaire hypotheses:
 - door rechtop lopen kantelt het bekken van de moeder
→ kind valt er te vroeg uit (door zwaartekracht)
dat is echter een ‘gelukkig ongeluk’...
 - ... want door nog een andere ‘evolutie’ was de schedelinhoud van het kind ondertussen erg toegenomen
→ kind moet er wel te vroeg uit (anders zouden moeder én kind de bevalling niet overleven)
resultaat: kind moet sowieso té vroeg geboren worden
 - er is geen scheiding kind/moeder – en dus nog geen object
 - soort ruimte waarin delen van kind (oa lichaamsopeningen) en delen van moeder (die op die lichaamsopeningen aansluiten) ahw door en over elkaar heen buitelen
 - er is dus nog geen echt ‘object’ buiten het kind
moeder is in elk geval nog geen object voor het kind
- samenvattend: geen ‘instincten’ bij mens
- geen gevoel van interne eenheid
 - en dus ook geen object in buitenwereld
waarmee er een aangeboren band zou kunnen zijn

- 2de tijd
mens krijgt intern eenheidsgevoel + object plots van buitenaf
– via zijn spiegelbeeld
 - aap
 - aap heeft meteen belangstelling voor eigen spiegelbeeld
grijpt naar eigen spiegelbeeld, gaat achter spiegel kijken
(denkt dus dat het om een andere aap gaat)
 - eenmaal aap heeft gezien dat er geen andere aap achter de
spiegel verscholen zit, verliest hij zijn interesse voor
zijn spiegelbeeld
 - mens
 - kind heeft om te beginnen geen belangstelling voor eigen
spiegelbeeld
 - 8 maand:
kind herkent plots het eigen spiegelbeeld
kind herkent plots zichzelf als eenheid in de spiegel
hoe komt dat?
 - voorwaarde van binnenuit: myelinisering zenuwbanen kind
doordat de zenuwbanen uiteindelijk toch geïsoleerd geraken
(via myeline – cf. isolatie elektrokabels), geraken de
verschillende delen van het lichaam geïntegreerd, op
elkaar afgestemd
 - voorwaarde van buiten af: moeder houdt kind voor spiegel
– en wijst op:
 - *link* tussen het kind en zijn (spiegel)beeld:
“dit zijt gij ...”
 - scheiding tussen hen beiden:
“dit zijt gij – en dit ben ik”
cf. verdwijnspeletjes voor de spiegel
het gevoel van interne eenheid of ‘ik’
 - groeit dus niet geleidelijk aan van binnen uit
 - maar ontstaat plots van buitenaf, via het zien van de
eigen eenheid in spiegel – dankzij de moeder
 - zien van eigen eenheid in de spiegel = bron van genot
 - reden van dat genot: einde van angstwekkende situatie
 - eigen verbrokkeling
 - ‘vermenging’ van brokken van zichzelf met brokken van
buitenwereld=moeder
we mogen veronderstellen dat dit angstwekkend was
(cf. nachtmerrie met stukken van mensen)
 - gevolg van dat genot: narcisme
kind wil zichzelf telkens opnieuw in spiegel zien
kind ziet zichzelf graag in de spiegel, vindt het eigen

spiegelbeeld 'mooi' = narcisme

(cf. Narcissus spiegelde zichzelf in een bron, er waren toen nog geen echte spiegels)

- gevolg van het zichzelf als eenheid in de spiegel herkennen: ontstaan van het object
 - doordat kind zichzelf als eenheid kan zien, ontstaat een scheiding met de 'brokken' van de moeder
 - kind ziet moeder voor het eerst als een andere eenheid en dus wordt moeder voor het eerst een 'object'
- 3de tijd

complicaties doordat mens intern eenheidsgevoel ('ik') + object van buitenaf krijgt, via het zien van zijn spiegelbeeld

 - 2 complicaties in verhouding tot het eigen 'ik'

problemen inherent aan het narcisme (zelfliefde)

 - doodsdrift van het per se zichzelf te willen zijn

drang om met zichzelf 'samen te vallen' ...

cf. Narcissus verdronk in zijn spiegelbron, toen hij zichzelf wou kussen ...
 - afhankelijkheid van gelijken om zichzelf te zijn
 - eerste constructie van 'ikgevoel' via spiegel is wankel
 - en dus moet het Ik of gevoel van eenheid telkens opnieuw bevestigd of versterkt worden
 - we zoek voortdurend anderen die als spiegel fungeren
 - cf. boek Harris "Ik ben ok, jij bent ok" (1967)
 - "ik ben ok zoals ik ben ...
 - ... en jij moet mij daarin bevestigen ...
 - dan bevestig ik ...
 - ... dat jij ook ok bent zoals je bent"
 - echter groot gevaar = mogelijke agressie
 - als mijn Ik niet bevestigd wordt
 - als ander mij op een bepaald punt niet bevestigt
 - als ander niet net zoals mij is
 - cf. later verschenen boek
 - "Ik ben misschien niet ok, maar gij zijt zeker niet ok!"
 - 2 complicaties in verhouding tot het object

problemen inherent aan de objectliefde

 - rivaliteit om het object te hebben
 - als ik naar een object reik, dan doet de ander (mijn spiegelbeeld!!) dat meteen ook
 - als ander (mijn spiegelbeeld!!) naar een object reikt, dan voel ik de onweersaanbare neiging om dat ook te doen
 - dus moet ik sneller proberen te zijn dan die ander
 - dat heeft iets 'paranoïde'

- angst om het object te verliezen
 = angst voor scheiding tov moeder
 - via spiegel heeft kind voor het eerst gezien dat moeder geen deel van zichzelf is, dat moeder apart 'object' is
 - ontstaan scheidingsangst (8 maand)
 = angst als moeder verdwijnt
- weg en weer tussen zichzelf en de moeder
 kind heen en weer geslingerd tussen
 - eigen genot van het verstevigen van het narcisme:
 "Ik! Ik! Ik!"
 - angst voor het verlies van het object=moeder:
 "Mama! Mama! Mama!"

- 4de tijd

oplossing: de vader?

dat heen en weer tussen 'Ik' en 'Mama' kan enkel geregeld worden door tussenkomst van een 'derde' = functie vader

- vader vormt de 'rand' van het universum van moeder-en-kind
- vader vormt de 'scheidingslijn tussen moeder (2 gezichten) en kind (eenheid)

AANDACHT 175

opmerkingen vooraf

- veel verwijzingen naar experimenten
er moet geen enkel experiment gekend zijn ...
... tenzij expliciet vermeld wordt dat experiment wel moet gekend zijn
- weer vooral aandacht voor het visuele register (zien/ogen)
weer te weinig aandacht voor het auditieve register (horen/oren)
- overzicht
 - 2 specifieke vormen van aandacht
met de daarmee geassocieerde specifieke problemen ivm aandacht
 - selectieve aandacht = aandacht op 1 taak gericht
 - verdeelde aandacht = aandacht tussen 2 taken verdeeld
 - 2 specifieke aandachtsstoornissen
 - ADHD
 - autisme

TWEE VORMEN VAN AANDACHT

selectieve aandacht 176

- selectieve aandacht
 - hoe goed kun je je aandacht bij één taak houden
 - voorwaarde:
je hebt zelf iets geselecteerd waarop je je aandacht wil richten
endogeen = van binnen uit ontstaan
 - werkt via *feature integration* 179
= 2 fasen in patroonherkenning
cf. “zoek de rode letter **S**” (fig 5.2)
 - 1ste fase
cf. bovenste figuur = 1 rode **S** tussen allemaal zwarte S
 - geen selectieve aandacht of actieve selectie nodig
 - louter detectie van 1 *feature*=kenmerk
met soort automatische of pre-attentieve *pop out*
cf. rode **S** springt er tussen allemaal zwarte S meteen vanzelf uit
 - 2de fase
cf. onderste figuur = 1 rode **S** tussen allemaal rode **T** en zwarte S
 - wel selectieve aandacht of actieve selectie nodig
 - integratie=conjunctie=combineren van verschillende kenmerken nodig
cf. rode **S** = conjunctie van 2 kenmerken = kleur + ‘rondheid’
 - metaforen=beeldspraken voor selectieve aandacht 181
 - “zaklantaarn die beweegt en gericht aftast”
cf. kunst ‘zien’ door er voorbij te lopen en terug te keren
 - “lens die vaststaat en in- of uitzoomt”
cf. kunst ‘zien’ door ervoor te blijven staan en vooruit en achteruit te lopen
beide metaforen juist – kwestie van individuele verschillen?
oppassen met metaforen – altijd een grens op!!
 - trainbaarheid van selectieve aandacht
via videospelletjes?? 181
kennen voor examen

- problemen ivm selectieve aandacht
 - veranderingsblindheid 185
 - we letten selectief op bepaalde elementen (concentratie) zo lang die elementen niet veranderen, zien we niet dat ondertussen allerlei andere elementen wél veranderen
reden: die andere elementen 'storen' niet voldoende!
 - toepassing in de ergonomie (arbeidsvoorwaarden):
bv arbeiders die zich op hun werk concentreren, hebben te weinig oog voor veranderingen in hun omgeving, waardoor ze makkelijk ongevallen krijgen
hoe maken dat die arbeiders ook oog hebben voor die veranderingen?
 - verstoringen van de selectieve aandacht 182
selectieve aandacht kan op 2 manieren verstoord worden
 - verstoring selectieve aandacht door automatische processen 188
 - automatische processen = moeilijk te onderbreken processen
 - cf. Strooptaak (Ridley Stroop 1935) 188
namen van kleuren → vraag: "in welke kleur is dit woord geschreven?"
 - naam van kleur in de kleur zelf geschreven bv rood
→ makkelijk=snel om 'rood' te zeggen
 - naam van kleur in andere kleur geschreven bv rood
→ moeilijker=trager om dus 'groen' te zeggen
"juiste kleur noemen" wordt verstoord door de neiging om automatisch 'rood' te zeggen als men 'rood' geschreven ziet
→ tip: probeer niet de naam van de kleur te lezen!!
cf. test jezelf met de 3de kolom 189
 - verstoring selectieve aandacht door negatieve priming 184
prime = wat vooraf gaat
 - positieve (semantische) priming
vooraf wordt een woord getoond dat geassocieerd is met het daarop volgende woord – en waardoor dat laatste sneller herkend wordt
cf. dat eerste woord wekt als het ware de aandacht
bv eerst woord 'verpleegster' → woord 'dokter' sneller herkend
 - negatieve priming
maar er kan vooraf ook iets getoond worden waardoor wat daarop volgt minder snel herkend wordt (inhibitie=remming van de aandacht)
bv experiment
rode en groene figuur getoond → enkel groene figuur benoemen
 - situatie A
 - tijd 1: rode uil + groene vaatwas → "vaatwas"
 - tijd 2: rood hemd + groene paraplu → "paraplu"
 - situatie B
 - tijd 1: rode paraplu + groene vaatwas → "vaatwas"
 - tijd 2: rood hemd + groene paraplu → "paraplu"
'paraplu' veel trager herkend en benoemd!!
je moet immers het kenmerk 'rood' (waardoor je de vorige paraplu niet mocht benoemen) als het ware eerst aftrekken
 - besluit
 - iets vraagt onze aandacht zonder dat we dat willen
 - we moeten dat altijd eerst even onderdrukken
en dat kost tijd én energie

verdeelde aandacht: 186

- verdeelde aandacht
hoe goed kun je je aandacht bij verschillende taken tegelijk houden?
- hét probleem bij verdeelde aandacht = interferentie 186
 - principe
als je 2 taken terzelfdertijd uitvoert, interfereren die 2 taken
interfereren = wederzijds op elkaar in werken, elkaar wederzijds verstoren
je kan je aandacht moeilijker bij een taak houden als je terzelfder tijd nog een andere taak moet uitvoeren
2 taken strijden als het ware om je aandacht
 - experimentele vaststellingen:
 - hoe meer aandacht 1ste taak vereist, hoe meer 2de taak stoort
– en hoe moeilijker het wordt om je aandacht bij 1ste taak te houden
 - hoe sterker 2de taak op 1ste taak lijkt, hoe meer 2de taak stoort
– en hoe moeilijker het wordt om je aandacht bij 1ste taak te houden
 - als 2de taak op hetzelfde zintuig beroep doet als 1ste taak
(bv allebei visueel), dan stoort 2de taak meer
– en wordt het moeilijker om je aandacht bij 1ste taak te houden
het is dus makkelijker om je aandacht bij de 1ste visuele taak te houden
als de 2de taak auditief is

relevantie=belang van onderscheid selectieve aandacht en verdeelde aandacht
– in de verhouding man/vrouw

- er wordt gezegd ...
 - “mannen kunnen zich beter dan vrouwen op één taak concentreren”
“de man is monomaan, maniakaal ...”
dus man = selectieve aandacht
 - “vrouwen kunnen beter dan mannen aandacht over verschillende taken tegelijkertijd verdelen”
“de vrouw is van nature een multitasker ...”
dus vrouw = verdeelde aandacht
- dat verklaart men via de biologie:
 - de vrouw heeft andere ‘hersenen’
bv dominantie van linkerhersen helft bij vrouwen
bv meer verbindingen tussen 2 hersenhelften bij vrouwen
 - de vrouw heeft andere evolutie=selectie achter de rug
bv vrouw heeft altijd al alles moeten combineren met kinderen
en dus overleefden enkel de *multitaskers* (moeder-vrouw-arbeidster)
↔ man moest zich ondertussen maar op één ding concentreren: jacht, bescherming, etc ...
- men kan vragen stellen bij man=*monotasking* ↔ vrouw=*multitasking*
 - dat is een mythe
 - is het wel zo dat vrouwen beter hun aandacht kunnen verdelen?
 - verschillen tussen vrouwen onderling zijn groter/belangrijker dan verschillen tussen man en vrouw!!
idem voor man?!
 - dat is een waandenkbeeld
biologisering = alles via biologie verklaren
- waarom maakt men op dat vlak dan een geslachtsonderscheid?
om politiek-economische redenen!
 - om vrouwen hun (terechte!) plaats in arbeidsproces te kunnen geven
 - dat gebeurt ook via mythe van ‘emotionele’ intelligentie (zie later)

TWEE VORMEN VAN AANDACHTSSTOORNIS 190

- basisprobleem:
Attention Deficit = tekort aan aandacht
 - aandacht
= prikkels selecteren én interpreteren
 - aandachtsstoornis
= niet in staat zijn om prikkels te selecteren én te interpreteren
probleem kan op 2 niveaus gesitueerd worden:
 - buiten: geen 'scherm' tegen binnenkomende prikkels
onvermogen om selectie uit binnenkomende prikkels te maken
→ teveel prikkels = trauma
typisch voor hypersensitiviteit
 - binnen: geen processing=verwerking binnengekomen prikkels
onvermogen om binnen gekomen prikkels te interpreteren
→ prikkels blijven dubbelzinnig = niet weten waarnaar prikkels in werkelijkheid juist verwijzen
typisch voor autisme
- 2 antwoorden op probleem van Attention Deficit:
 - hyperkinetisch antwoord
ADHD = Attention Deficit (probleem) and Hyperkinetic (antwoord) Disorder
 - meteen overreactie op alle binnenkomende prikkels ...
cf. hyper=over + kinetisch=beweeglijk
eenmaal reactie in gang kan die niet meer stoppen (geen inhibitie)
 - ... waardoor men zich niet op één taak kan concentreren
 - autistisch antwoord
ASS = Autism Spectrum Disorders
 - geen enkele reactie op binnenkomende prikkels ...
 - aandacht afwenden van alle prikkels in de buitenwereld
en op of in zichzelf terugplooiën
alle genot uit zichzelf halen, door zichzelf te prikkelen
 - cf. 'autisme' is vereenvoudiging van 'aut(oero)tisme'
autoerotisme = *auto*=zelf + *eros*=lust
 - bv zichzelf wiegen of met hoofd tegen muur slaan
– om sterke visuele en/of auditieve prikkels in hoofd op te wekken (die de binnenkomende prikkels 'overstemmen' of 'maskeren')

- oplossingen?
 - voor ADHD
 - opwekkende=wakkermakende medicatie bv rilatine
 - meer gefocuste selectie van prikkels waarop men reageert
 - zich daardoor niet meer laten overstromen
 - vraag: effecten medicatie op lange termijn? verslavingen?
 - voor ASS
 - wereld met minder prikkels en minder dubbelzinnige prikkels
 - oa via icoontjes & pictogrammen (in plaats van taal) en emoticons (in plaats van emoties)
 - vraag:
 - is dat 'realistisch'?
 - cf. illusie dat visuele 'ondubbelzinniger' zou zijn
 - is dat 'menselijk'?
 - misschien is het dubbelzinnige bij uitstek menselijk (als bron van lust) ...

LEREN VAN GEDRAG VIA CONDITIONERING

opmerking vooraf

2 soorten 'leren' 220

- leren van gedrag
vooral observeerbaar gedrag
zoals bij de dieren = via 'conditionering'
(niet alleen via conditionering, maar ook via imitatie à la Rizzolato cf. supra)
 - wat is conditionering?
 - conditie=voorwaarde
 - conditionering = koppelen van gedrag aan bepaalde voorwaarde
 - 3 condities=voorwaarden voor het leren van gedrag
 - voorwaarde vooraf = stimulus=prikkel
 - we leren gedrag doordat we gestimuleerd of geprikkeld worden om dat gedrag te stellen
 - klassieke conditionering maakt daar gebruik van (cf. infra)
 - voorwaarde achteraf = reinforcement=bekrachtiging
 - we leren gedrag doordat we bekrachtigd of beloond worden als we dat gedrag gesteld hebben
 - operante conditionering maakt daar gebruik van (cf. infra)
 - zien hoe een ander geconditioneerd wordt (cf. infra)
 - op welke stimuli of prikkels reageert die ander
 - wat werkt voor die ander als bekrachtiging of beloning
 - voorwaarde: die ander moet voldoende belangrijk zijn voor de observator
 - leren van 'andere dingen' dan gedrag
 - emoties
 - attitudes (moraal)
 - denken
 - taal
 - etc
- niet zoals bij de dieren = via andere wegen dan conditionering
- cognitivisme: door bij zichzelf na te denken
 - psychoanalyse: door met anderen te spreken
- typisch menselijk leren – waarover Oscar Wilde zei: “Education is an admirable thing, but it is well to remember from time to time that nothing that is worth knowing can be taught”
- heel wat moeilijker te bestuderen – daarover hier niet

leren van gedrag via klassieke conditionering 220

- Pavlov 221
 - Pavlov = Russische peetvader van het behaviorisme
 - experiment met hond
= hond via conditionering leren kwijlen
 - vertrekpunt = natuurlijke reflex
gedrag dat van nature of vanuit het instinct gesteld wordt
 - natuurlijke reflex = Stimulus=S → Response=R
cf. wat hond van nature doet:
ongeconditioneerde Stimulus=prikkel (zien of ruiken van vlees)
→ ongeconditioneerde Response=antwoord (kwijlen of maagsap)
 - tussen S en R = black box
 - beelden, gedachten, emoties etc – waarover we niets kunnen weten
 - cf. doos met gegevens van de vlucht van een vliegtuig die men best niet tijdens de vlucht zelf opent ...
 - conditionering
 - mechanisme van de conditionering
 - associatie
door neutrale S (bel) + ongeconditioneerde S (vlees)
herhaaldelijk samen aan te bieden, geraken beide geassocieerd
 - na tijdje volstaat bel (niet meer samen met vlees gepresenteerd)
om de hond te doen kwijlen
 - neutrale S (bel) is geconditioneerde S1 geworden
 - ongeconditioneerde R (kwijlen) is geconditioneerde R geworden
hond 'leert' kwijlen in situatie waarin hij dat van nature niet doet
 - generaliseerbaarheid=veralgemeenbaarheid van de conditionering
 - zo kan in principe om het even welke nieuwe neutrale S een geconditioneerde S worden
 - stimulussubstitutie = substitutie ongeconditioneerde S door nieuwe neutrale S, die zo geconditioneerde S wordt
 - S1 = bel (auditief) bij tonen van vlees
 - S2 = lichtje (visueel) bij tonen van vlees
 - (...)
 - Sx = woord 'vlees' bij tonen van vlees
'vlees!' → hond 'luistert' alsof hij het woord 'vlees' verstaat
 - (...)
 - Sn = aan tafel zitten bij tonen van vlees
in de realiteit gebeurt klassieke conditionering vaak per toeval
cf. hond die bij de minste aanleiding (om het even welke neutrale S) begint te kwijlen = gevolg van toevallige verkeerde conditionering
 - hond krijgt eten = ongeconditioneerde S
– en kwijlt dus (ongeconditioneerde R)
 - hond krijgt eten terwijl men aan tafel zit
– en dus krijgt tafel dezelfde functie als het belletje bij Pavlov:
van neutrale S wordt tafel een geconditioneerde S

- voorwaarden voor klassieke conditionering & voor de extinctie ervan 222
 - voorwaarden voor klassieke conditionering
voorwaarden voor het ontstaan van een geconditioneerde R
waardoor kan ongeconditioneerde R (kwijlen, schrik) op ongeconditioneerde S (eten, knal) een geconditioneerde R worden
R (kwijlen, schrik) nu uitgelokt door een voorheen neutrale S (bel, ratje)
 - 1ste voorwaarde: contiguiteit
 - ongeconditioneerde S (vlees) en nieuwe neutrale S (bel) moeten onmiddellijk na elkaar aangeboden worden
contigu = aan elkaar grenzend
 - om het even in welk volgorde ongeconditioneerde S (vlees) en nieuwe neutrale S (bel) aangeboden worden
nieuwe neutrale S (bel) mag voor of na ongeconditioneerde S (vlees)
 - 2de voorwaarde: herhaling, herhaling en nog eens herhaling
 - ongeconditioneerde S (vlees) en nieuwe neutrale S (bel) moeten herhaaldelijk samen aangeboden worden
 - uitzondering: als ongeconditioneerde S heel sterk is, volstaat het dat neutrale S daarmee één keer geassocieerd wordt omdat die neutrale S in één klap een geconditioneerde S zou worden
vooral bij negatief ervaren S??
cf. 'trauma'
 - vertrekpunt:
heel sterke ongeconditioneerde S (knal)
→ ongeconditioneerde R (schrik)
 - associatie neutrale S (ratje) met heel sterke ongeconditioneerde S (knal) = tonen ratje tijdens knal
→ neutrale S (ratje) wordt in één klap een geconditioneerde S die tot geconditioneerde R leidt (schrik voor ratjes)
 - voorwaarden voor extinctie=uitdoving van klassiek geconditioneerde R
 - stoppen herhaling
geconditioneerde S (bel) niet meer samen met ongeconditioneerde S (vlees) aanbieden
→ geconditioneerde R (kwijlen) op geconditioneerde S (bel) zal na verloop van tijd uitdoven
 - echter: na extinctie is spontaan herstel mogelijk van geconditioneerde R (kwijlen) op geconditioneerde S (bel)
= hond zal bij gelegenheid nog eens kwijlen als bel weerklinkt
er is pas definitieve extinctie (nooit meer kwijlen bij bel) na een paar periodes van spontaan herstel

- problemen met de klassieke conditionering
 - contiguitéit S blijkt toch geen noodzakelijke voorwaarde ... 225
 - contiguitéit = ongeconditioneerde S (vlees) en neutrale S (bel) moeten onmiddellijk op elkaar volgen of aan elkaar grenzen (gelijk welke volgorde)
 - contiguitéit blijkt geen noodzakelijke voorwaarde voor conditionering
 - alcohol (ongecconditioneerde S) → kotsen (ongecconditioneerde R)
 - begin avond nieuw eten (nieuwe, neutrale S) en later op de avond alcohol (ongecconditioneerde S)
 - kotsen (ongecconditioneerde R) als reactie op alcohol (ongecconditioneerde S) wordt toch aan nieuw eten (neutrale S) toegeschreven – ondanks groot tijdsinterval tussen ‘nieuw eten’ en ‘alcohol’, ondanks ontbreken van contiguitéit tussen beide
 - biologische predispositie=voorbeschiktheid van bepaalde S
sommige neutrale S (ratje) worden ‘van nature’ makkelijker gecconditioneerde S – doordat ze zich makkelijker met een ongeconditioneerde S (knal) laten associëren dan andere (speelgoedeendje)
 - blokkering conditioneringsmogelijkheid van neutrale, nieuwe S door reeds gecconditioneerde S
 - cf. 3 tijden
 - basis
ongecconditioneerde S (shock) → ongeconditioneerde R (schrik)
 - 1ste associatie
1ste neutrale S (bel) wordt geassocieerd met ongeconditioneerde S (shock) die tot een ongeconditioneerde R (schrik) leidt – en wordt zo gecconditioneerde S
 - 2de associatie
moeilijker om ook nog 2de neutrale S (licht) met ongeconditioneerde S (shock) te associëren en ook daarvan gecconditioneerde S te maken
ongecconditioneerde S (shock) is ahw al ‘bezet’ door 1ste neutrale S
 - cf. heel belangrijk voorbeeld: moeilijkheid om te leren lezen: 227
 - basis
kind ziet kat in werkelijkheid → kind moet woord “kat!” uitspreken
 - 1ste associatie
kind ziet prentje van kat → kind moet woord “kat!” uitspreken (als het ware het beeld ‘lezen’)
 - 2de associatie
kind ziet geschreven woord ‘kat’ → kind moet woord “kat!” uitspreken (echt lezen van woorden)
deze 2de associatie komt moeilijker tot stand dan 1ste
doordat kind eerst het woord “kat” bij het tonen van het prentje van een kat heeft moeten benoemen, zal het later minder makkelijk het woord ‘kat’ als “kat” kunnen uitspreken of lezen
les: beter niet eerst prentjes benoemen!!
 - experimenele neurose

- experimentele neurose
vanuit oppositie stimulusgeneralisatie ↔ stimulusdiscriminatie
 - spontane stimulusgeneralisatie=veralgemening
 - hond kan geconditioneerde R (kwijlen, schrik) op geconditioneerde S (bel, ratjes) ook vertonen tegenover neutrale S die 'voldoende gelijken' op die geconditioneerde S (telefoongeluid, pels)
 - leren van stimulusdiscriminatie=onderscheid
 - anderzijds kan hond ook leren onderscheid maken tussen 2 neutrale S:
 - neutrale S (vierkant licht) samen met ongeconditioneerde S (vlees)
→ vierkant licht wordt geconditioneerde S voor geconditioneerde R (kwijlen)
 - neutrale S (rond licht) niet samen met ongeconditioneerde S (vlees)
→ rond licht wordt geen geconditioneerde S voor geconditioneerde R (kwijlen)
 - op basis daarvan kan men bij hond experimentele neurose uitlokken
 - geleidelijk doen vervagen onderscheid tussen vierkant lichtje en rond lichtje
 - op bepaald moment weet hond niet meer of het om vierkant of rond lichtje gaat en of er dus vlees bij komt of niet
 - de experimentator beslist=interpreteert of het lichtje nog als 'vierkant' moet gezien worden of niet
het 'verlangen van de experimentator' doet zijn intrede
 - gevolg
 - hond weet het niet meer
 - kwijlen, omdat er vlees zal volgen ...
... omdat de experimentator het lichtje nog als 'vierkant' interpreteert ...
 - niet kwijlen omdat er geen vlees zal volgen ...
... omdat de experimentator het lichtje niet meer als 'vierkant' interpreteert ...
 - hond geraakt ontregeld
kwijlt altijd, gepast of niet gepast
= experimentele neurose!!
'toepasbaarheid' op mensen??

- praktische mogelijkheden van de klassieke conditionering toepasbaarheid bij mensen? 228
 - beperkt nuttig
 - ... want te weinig aangeboren reflexen bij mens
 - en de reflex is toch de basis van de klassieke conditionering!
 - nood aan ruimere visie op klassieke conditionering 230
 - niet alleen op grond van aangeboren reflexen (ongeconditioneerde S → ongeconditioneerde R)
associatie van nieuwe, neutrale S met ongeconditioneerde S
 - ook associatie nieuwe, neutrale S met al geconditioneerde S = associatief leren
- ... maar toch wel nuttig ...
 - voor een eerste begrip van een aantal 'postmoderne' fenomenen
 - 'postmodern' = maatschappij en cultuur na Wereldoorlog II
 - reclame
 - vertrekpunt: ongeconditioneerde S (borst)
→ ongeconditioneerde R (verlangen)
(maar is dat wel een echte 'natuurlijke reflex'?
cf. problemen baby om met borstvoeding te beginnen ...)
 - associatie neutrale S (auto) met ongeconditioneerde S (borst) leidt tot geconditioneerde R (verlangen naar auto)
 - eetproblemen: "nooit genoeg"

NIET kennen voor examen

 - teveel of niet kunnen stoppen met eten: boulimie=vreetzucht
cf. graag voor tv zitten eten
 - vertrekpunt: ongeconditioneerde S (eten)
→ ongeconditioneerde R (maagsapafscheiding)
 - neutrale S (tv) geassocieerd met ongeconditioneerde S (eten)
→ neutrale S (tv) wordt geconditioneerde S die leidt tot geconditioneerde R (maagsapafscheiding bij tv kijken)
iedere keer dat we voor tv zitten krijgen we maagsapafscheiding – en hebben we het gevoel dat we moeten gaan eten
 - te weinig of niet kunnen eten: anorexie=magerzucht
cf. ontstaan van aversie=afkeer tov bepaald eten ...
... met mogelijke 'positieve' toepassing bij behandeling kanker!!
 - vertrekpunt: ongeconditioneerde S (chemo)
→ ongeconditioneerde R (misselijk)
 - probleem: neutrale S (eten) geassocieerd met ongeconditioneerde S (chemo)
→ neutrale S (eten) wordt geconditioneerde S die leidt tot een geconditioneerde R (misselijk door eten = cf. anorexie)
 - oplossing: eerst andere neutrale S (ijskroom) met ongeconditioneerde S (chemo) associëren
→ die andere neutrale S (ijskroom) wordt nu geconditioneerde S die leidt tot geconditioneerde R (misselijk bij eten ijskroom)
→ patiënt minder misselijk bij alle andere eten dan ijskroom (principe blokkering cf. supra)

- fobie: ontstaan én therapie
NIET kennen voor examen
 - ontstaan fobie
bv autofobie
 - vertrekpunt: ongeconditioneerde S (ongeval)
→ ongeconditioneerde R (schrik)
 - toevallige associatie neutrale S (auto) met ongeconditioneerde S (ongeval) → autofobie=schrik (geconditioneerde R)
 - therapie voor fobie
 - 1ste type gedragstherapie voor fobie
= speculeren op extinctie
bv autofobie
 - direct weer auto rijden, zonder accidenten
= geconditioneerde S (auto) nooit meer samen met ongeconditioneerde S (ongeval) aangeboden
→ extinctie: geconditioneerde R (schrik) tegenover geconditioneerde S (auto) verdwijnt geleidelijk
– weliswaar na paar keer heropflakkeren fobie (cf. supra)
 - is gedragstherapie een effectiever therapie voor fobie dan gesprekstherapie? 230
 - redenering: spreken over auto-ongeval maakt telkens weer associatie tussen auto (neutrale S) en ongeval (ongeconditioneerde S)
 - inderdaad mee oppassen om mensen te verplichten voortdurend over het trauma zelf te spreken – waardoor ze dat trauma telkens opnieuw herbeleven sommige therapieën gaan zelfs met slachtoffer terug naar plaats van het trauma, om dat te laten herbeleven)
 - beter de ‘randen van het gat’ van het trauma ‘versterken’:
“Waar was je toen naar op weg?”
“Waar dacht je toen aan?”
 - “Wat heb je achteraf het eerste gedaan?”
“Wat was achteraf je eerste gedachte?”
 - echter ook extinctie dikwijls niet effectief voor fobie → 2de type gedragstherapie
 - 2de type gedragstherapie voor fobie
conditionering in omgekeerde richting
bv autofobie
 - terzelfder tijd aanbieden van 2 S die tegengestelde R uitlokken:
 - geconditioneerde S (auto) → geconditioneerde R (schrik)
 - ongeconditioneerde S (borst) → ongeconditioneerde R (verlangen) leidt

- indien voldoende herhaald zal men, na verloop van tijd, niet meer de 1ste geconditioneerde R (schrik), maar de 2de geconditioneerde R (verlangen) tov die geconditioneerde S (auto) vertonen
→ ipv schrik voor auto komt verlangen naar auto

leren van gedrag via operante conditionering 230

- basisprincipes
 - wat is operant gedrag?
gedrag is operant = gedrag 'werkt'
dwz gedrag heeft een bepaalde werking of effect
 - wat is operante conditionering?
 - gebruikt werking of het effect van het gedrag om het gedrag te wijzigen
 - brengt tot nieuw gedrag
↔ klassieke conditionering brengt niet tot nieuw gedrag:
hond stelt nog altijd hetzelfde gedrag (kwijlen), maar wel in andere situaties
 - paradigmatisch experiment 231
Thorndike en Skinner
 - S = trauma
 - rat wordt in een onbekende situatie gedropt
nl doolhof met deurtjes
 - onbekende situatie = tsunami van S = trauma
 - R = paniek
R van rat = *trial-and-error-behavior* (gis-en-mis gedrag)
 - operante conditionering – via beloning/straf
 - proefleider maakt onderscheid tussen juiste en foute R=gedrag
proefleider maakt onderscheid tussen operant en niet operant gedrag
doet dat op basis van een vooraf door dat doolhof uitgestippelde weg
 - juiste R=gedrag = openen deurtje dat op de juiste weg zet
 - foute R=gedrag = openen deurtje dat op de foute weg zet
 - proefleider beloont het juist R=gedrag en straft het foute R=gedrag
 - beloning (eten) voor juiste R=gedrag (openen juist deurtje)
 - straf (shock) voor verkeerde R=gedrag (openen verkeerd deurtje)
 - met als gevolg dat de rat 'de juiste weg' leert
 - juiste R=gedrag zal meer herhaald worden
 - verkeerde R=gedrag zal minder herhaald worden
- en dat al na een paar keer haar weg door dat doolhof gevonden te hebben

- centrale begrippenkoppels
cf. schema 234
- reinforcement ↔ straf
het effect van het eigen gedrag kan op 2 manieren ervaren worden
 - effect van het eigen R=gedrag is aangenaam
dat aangenaam effect wordt ervaren als reinforcement=bekräftiging of beloning voor R=gedrag
en daardoor versterkt dat effect het R=gedrag
 - positieve reinforcement
R=gedrag gevolgd door het verschijnen van iets aangenaams
bv eten
 - negatieve reinforcement
R=gedrag gevolgd door het verdwijnen van iets onaangenaams
bv wegvallen shock
 - effect van het eigen R=gedrag is onaangenaam
dat onaangenaam effect wordt ervaren als 'ontkräfting' of straf voor R=gedrag
en daardoor zwakt dat effect het R=gedrag af
 - positieve straf
R=gedrag gevolgd door het verschijnen van iets onaangenaams
bv shock
 - negatieve straf
R=gedrag gevolgd door het verdwijnen van iets aangenaams
bv wegvallen eten
- primaire reinforcement/straf ↔ secundaire reinforcement/straf 232

- primaire reinforcement/straf ↔ secundaire reinforcement/straf 232
 - primaire reinforcement ↔ secundaire reinforcement
 - primaire=ongeconditioneerde bekrachtigers
verbonden met basisbehoeften (biologisch)
 - mogelijkheid tot bevrediging basisbehoefte
bv eten
 - wegvallen hindernis voor bevrediging basisbehoefte
bv wegvallen shock
 - secundaire=geconditioneerde bekrachtigers
komt tot stand via associatie met primaire bekrachtigers
dus via klassieke conditionering
 - bv geld of complimenten krijgen voor iets
= secundaire positieve *reinforcement*
 - bv geen afkeuring meer krijgen voor iets
= secundaire negatieve *reinforcement*
 - primaire straf ↔ secundaire straf
 - primaire straf
gaan in tegen basisbehoefte
bv geen eten
bv pijn door slagen
 - secundaire straf
bv geen liefde of aandacht meer krijgen
oa secundaire negatieve straf (dus telkens 3 kenmerken!!)
bv *time-out* of afzondering voor moeilijke kinderen 234
ontoelaatbaar gedrag = R → stoppen van alle positieve prikkels
oa aandacht van anderen
 - als aangenaam ervaren
 - secundair, als 'teken van liefde'
- schema's van reinforcement=bekrachtiging=beloning en straf:
continu ↔ intermittent
 - er zijn 2 verschillende schema's mogelijk 232
 - continuë bekrachtiging en/of straf
 - gewenst=goed R=gedrag → telkens positieve bekrachtiging
 - ongewenst=verkeerd R=gedrag → telkens positieve straf
 - intermittente=partiële bekrachtiging en/of straf
gewenst of ongewenst R=gedrag
→ niet telkens positieve bekrachtiging of positieve straf
→ positieve bekrachtiging of positieve straf volgens schema's
 - willekeurig schema
positieve beloning of positieve straf louter toevallig
bv. gokmachine (toevallige positieve beloning)
 - berekend schema = ratio
 - zoveel keer goed gedrag → positieve beloning
 - zoveel keer verkeerd gedrag → positieve straf
 - wat is meest effectief om nieuw R=gedrag te leren?
 - geen consistente besluiten uit te trekken ...
 - ... maar misschien sneller leren (=verslaving aan bepaald R=gedrag!!)
bij willekeurige positieve beloning=bekrachtiging ...

- verwerving gedrag ↔ extinctie gedrag via operante conditionering 238
belangrijk voor de opvoeding (ook van kinderen)
 - aanleren van juist=gewenst gedrag
gebeurt niet met één klap
proces – waarbij bepaalde principes gerespecteerd moeten worden
 - contiguit
hoe sneller beloning/straf op gedrag volgt, hoe sneller er geleerd wordt
 - progressiviteit=successiviteit
 - leren van gewenst gedrag
 - om te beginnen:
elk gedrag belonen dat beetje in de juiste richting gaat
 - vervolgens:
gedrag moet alsmaar dichterbij gewenst gedrag liggen om nog beloond te worden
paradigmatisch experiment: duif van Skinner
 - duif gaat eerst zitten op volledig voetbalveld
– omdat daar overal graantjes liggen
 - dan maar op 1/2 helft – waar graantjes liggen
 - dan in penaltygebied – waar graantjes liggen
 - dan in doel – waar graantjes liggen
toepassing: hond in bak doen kakken
moet alsmaar dichterbij bak kakken om nog beloond te worden
 - afleren van ongewenst gedrag
 - elk gedrag afstraffen dat beetje in verkeerde richting gaat
bv korst niet opeten
 - indien je dat niet doet, zul je nog moeilijk gedrag kunnen afstraffen
dat nog meer in verkeerde richting gaat
 - extinctie=uitdoving=afleren van verkeerd=ongewenst gedrag
belangrijk voor gedragstherapie
 - hoe? via differentiële bekrachtiging=beloning
dus niet via straffen!!
 - niet meer belonen van verkeerd=ongewenst gedrag = negatieve straf
 - belonen van daaraan tegengesteld juist=gewenst gedrag = positieve beloning
 - weerstand tegen extinctie
 - verkeerd=ongewenst gedrag biedt meer weerstand tegen extinctie
indien geleerd via een willekeurig intermitterend schema (toeval!!)
bv gokverslaving
 - juist=gewenst gedrag biedt meer weerstand tegen extinctie indien
geleerd via een rationeel intermitterend schema
bv op tijd en stond eten en drinken
belangrijk voor therapie

- de grens van de operante conditionering
- 'vreemde elementen' bij operante conditionering
- het 'sociale element' bij operante conditionering 241
 - juist=gewenst gedrag enkel bekrachtigen als dat in de juiste=gewenste situatie of sociale context vertoond wordt
juiste=gewenste situatie of sociale context = S
 - echter wel voorwaarden langs de kant van de 'leerling'
– die 'leerling' moet in staat zijn tot:
 - stimulusdiscriminatie
 - zien waardoor de leersituatie zich van andere situaties onderscheidt
 - het gedrag wordt immers alleen in die leersituatie beloond of gestraft zou worden
 - stimulusgeneralisatie
 - zien wat andere situaties gemeenschappelijk met de leersituatie hebben
 - het gedrag dat in de leersituatie beloond of gestraft werd, zal immers ook in vergelijkbare situaties beloond of gestraft worden
- het 'psychische' element bij operante conditionering 242
hier komt het cognitivismen tussen
- driehoek Stimulus→Response→Gevolg cf. fig 6.12
 - operante conditionering
= 'leren' relatie tussen gedrag=R en het effect=G ervan (beloning/straf)
 - daarbij speelt echter ook een 4de element mee = 'psychisch' element
nl 'voorstelling' of cognitie=gedachte
 - mens leert zich de gevolgen van zijn gedrag voorstellen
 - mens leert de gevolgen van zijn gedrag in gedachten voorzien
die gedachte=voorstelling van de gevolgen van het eigen gedrag gaat uiteindelijk het gedrag meer bepalen dan de stimulus dat doet
 - black box is dus niet houdbaar
'psychisch' element (voorstelling, gedachte over de gevolgen van het eigen gedrag) is het achterpoortje waardoor de cognitivistische psychologie het behaviorisme infiltreert
 - 2 illustraties van het belang van dat 4de of 'psychisch' element
 - *learned helplessness*
 - latent leren

- learned helplessness (aangeleerde hulpeloosheid) 244
Seligman
 rat in een kooi, met 2 compartimenten
 - 1ste tijd:
 - trauma in 1ste compartiment van kooi
 door aversieve=negatieve prikkels door shock
 - rat ontsnapt naar 2de compartiment van kooi
 - echter identiek trauma (shock) in 2de compartiment van kooi
 - 2de tijd:
 - rat probeert ook in 1ste compartiment van kooi niet meer aan trauma te ontsnappen
 - rat heeft iets geleerd
 “in die kooi zal mijn gedrag (R) nooit positief gevolg (G) hebben”
 “het trauma zal zich gelijk hoe toch overal herhalen”
 - in een specifieke context (volledige kooi) heeft die rat als het ware een ‘negatieve gedachte’ ontwikkeld:
 “waar ik ook spring in een kooi, dat zal nooit positief effect hebben”
 en dus blijft de rat maar zitten waar ze zit
 - 3de tijd:
 - ‘negatief denken’ wordt veralgemeend naar andere contexten:
 “wat ik ook doe, dat zal nooit ergens positief gevolg hebben”
 toepassing bij mens: zo legt cognitivisme depressie uit
 depressie = verlamming, niets meer kunnen/willen doen
- latent leren 244
 rat in een doolhof
 - rat herhaaldelijk doorheen doolhof laten lopen
 - zonder positieve *reinforcement* (graantje) voor juist deurtje
 - zonder positieve straf (shock) voor verkeerd deurtje
 - rat leert toch “de juiste weg” door dat doolhof
 - rat maakt ondertussen een cognitieve kaart van dat doolhof, een interne representatie=voorstelling van dat doolhof
 - en baseert zich daarop
 men zou kunnen zeggen dat die rat ‘inzicht’ krijgt

- vragen bij de operante conditionering
 - pedagogische vragen ivm beloning en straf
 - vooraf: wat is de essentie van pedagogiek
 - pedagogiek = *pais* (kind) + *agogiek* (hoe men moet handelen)
hoe moet men met kinderen handelen
dus geen *logos* – geen wetenschappelijke pretentie,
maar de praktijk van het alledaagse handelen (en knoeien)
 - twee mogelijke basissen van pedagogiek=opvoeden
 - klassieke basis van de pedagogiek = ‘pedofilie’?
 - alles is toegelaten in de opvoeding ...
...als het maar gebeurt “vanuit liefde tot het kind en dus met de beste bedoelingen”
 - op die manier komt pedagogiek echter gevaarlijk dicht in de buurt van de pedofilie ...
pedofilie = *pais* (kind) + *filia* (liefde)
 - wat is het probleem met de pedofilie?
pedofilie = kritiek op ouders ivm seksuele opvoeding
 - cf. redenering van de pedofiël:
 - “ouders voeden kinderen op door ze op elk vlak het goede voorbeeld te geven ...
 - ... maar op het belangrijkste punt geven ouders hun kinderen niet zelf het goede voorbeeld, maar laten ze die juist in de steek (soort ‘lafheid’)
– nl het lichamenlijk=seksueel genot
ouders zien kinderen niet graag genoeg om ze ook zelf, dwz eigenhandig seksueel op te voeden ...
 - ... en dus offer ik mij maar op om die arme, op dat vlak in plan gelaten kinderen met raad en vooral ook daad seksueel op te voeden”
 - pedofilie gaat op die manier in tegen de wet
 - wet stelt dat ouders kinderen niet ‘eigenhandig’ seksueel mogen opvoeden (incestverbod)
dankzij incestverbod geraken kinderen ‘los’ van ouders
 - pedofiël maakt misbruik van dat ‘wettelijk gat’ in de opvoeding
 - postmoderne basis van de pedagogiek = ‘behaviorisme’?
 - *love is not enough* in de opvoeding
goede bedoelingen alleen zijn niet genoeg
– immers: de weg naar de hel is geplaveid met goede bedoelingen
dat kan zelfs gevaarlijk zijn (pedofilie!)
 - er moet ook met ‘verstand’ opgevoed worden
= *ratio* van positieve en negatieve beloning en straf

- 1ste grote pedagogische vraag
nut van belonings- en bestraffingsschema's
 oppassen met zogenaamde 'consequente' opvoedingssystemen!!
 - gevaar klassiek systeem
 - continu primaire positieve straf
 - kind zijn plan laten trekken ...
 - ... tot kind iets verkeerd doet
 en dan kind automatisch ongenadig op de vingers tikken
 - probleem:
 kinderen worden geconditioneerd om de grenzen van 'het toelaatbare' op te zoeken
 - gevaar postmodern systeem
 - continu secundaire positieve *reinforcement*
 - kind voortdurend aanmoedigen (*peptalk*) ...
 - ... en als kind iets goed doet
 meteen automatisch gaan applaudiseren
 - probleem:
 kinderen worden geconditioneerd om overal 'applaus' te gaan zoeken
 kinderen worden afhankelijk van 'het applaus'

- 2de grote pedagogische vraag:
problemen met straf
sowieso altijd oppassen met straf ...
- straf is dikwijls niet effectief 235
 - omdat het zeer moeilijk is om een straf te geven die terzelfder tijd
 - ongewenst gedrag afremt
 - gewenst gedrag bevordert
 - omdat het onmogelijk is om eens straf te geven die beantwoordt aan alle voorwaarden voor het effectief zijn van die straf
 - contiguitéit
 - straf moet onmiddellijk op ongewenst gedrag volgen om daarmee geassocieerd te kunnen worden
 - en dat is meestal onmogelijk
 - consistentie
 - ongewenst gedrag moet iedere keer op dezelfde, even strenge manier bestraft worden
 - problemen
 - meestal onmogelijk
 - verkeerd gedrag door de vingers zien → maar ondertussen kwaad worden → plots toch te veel → ontploffen → te strenge straf → excuses achteraf (en compenseren met beloning, zelfs)
 - intensiteit
 - straf moet alsmaar strenger zijn om nog effect te hebben
 - problemen
 - onverantwoord, escalatie
 - moeilijk maat te houden: kwaad → te strenge straf
 - straf heeft dikwijls ongewenste neveneffecten
straf heeft dikwijls averechtse effecten
 - straf kan als beloning fungeren
door toevallige associatie van straf met positieve bekrachtiging (aandacht)
 - kind krijgt geen aandacht → stout gedrag → straf=aandacht
soms is straf de enige manier waarop ouders aandacht aan kinderen geven
 - kinderen leren stout zijn, omdat ze dan aandacht=straf krijgen
kan zelfs de masochistische toer opgaan
 - vast blijven zitten in vermijdingsgedrag
kind leert onaangename situatie (waarin het gestraft werd) ontlopen → zal die situatie nooit meer meemaken ... en krijgt dus nooit meer de kans om te ervaren dat die situatie niet meer zo onaangenaam is als eerst (omdat dat kind ondertussen groter en sterker is geworden)
 - kind interpreteert straf
 - sommige kinderen klappen helemaal dicht bij straf (depressie!)
 - sommige kinderen gaan helemaal uit de bol bij straf (agressie!)

besluiten voor straf:

paradoxe voorwaarde: opdat straf überhaupt zou werken moet de straffer al heel goede relatie met de gestrafte hebben

- positieve (secundaire) bekrachtiging van gewenst gedrag is effectiever dan positieve (primaire) straf van ongewenst gedrag
- dreiging met straf is effectiever
 - kan niet direct door traditionele behaviorisme verklaard worden
 - enkel te verklaren via een innerlijke redenering (in *black box*)
= cognitivistische psychologie (belang van gedachten voor gedrag)

kortom: beter niet beginnen met straffen (persoonlijk standpunt)

- ethische vragen bij de operante conditionering
 - vooraf: wat is de essentie van ethiek
 - etymologie
 - *ethos*=gewoonten
 - ethiek = onderscheid maken tussen goede en slechte gewoonten
 - centrale vragen
 - waarop kunnen we onze gewoonten baseren?
 - we baseren onze gewoonten op ‘het goede doen’
 - wat is goed en wat is kwaad?
 - wat mag men doen en wat niet?
 - niet alleen individueel, maar ook collectief
 - bv ethiek van de wetenschap
 - kan/mag wetenschap zelf bepalen wat goed en kwaad is?
 - hoever mag wetenschap gaan?
 - 1ste ethische casus ivm operante conditionering = Watson
 - “we kunnen van kinderen maken wat wij willen!”
 - “we kunnen ons in de opvoeding alles permitteren”
 - Watson conditioneert en ‘deconditioneert’ bv. eigen zoontje Albert
 - veronderstelling: kind = *tabula rasa* (onbeschreven wastablet)
 - waar men via conditionering om het even wat kan inkrassen
 - om dat dan via ‘deconditionering’ weer te wissen
 - 1ste tijd: Watson conditioneert zoontje
 - conditionering zoontje
 - om schrik te hebben van witte rat
 - op basis van natuurlijke reflex:
 - ongeconditioneerde S (schel geluid)
 - ongeconditioneerde R (schrik)
 - neutrale S (rat) samen met ongeconditioneerde S (schel geluid)
 - geconditioneerde R (schrik) tegenover geconditioneerde S (rat)
 - stimulusgeneralisatie bij zoontje
 - zoontje krijgt schrik voor al wat op rat lijkt
 - uitbreiding geconditioneerde R (schrik) tegenover geconditioneerde S (rat) tot vergelijkbare neutrale S (oa bontjas mama) ...
 - zo ontstaat ook geconditioneerde R (schrik) tov mama zelf
 - 2de tijd: Watson maakt conditionering zoontje ongedaan
 - (cf. therapie fobie hierboven)

moraal van het verhaal:
“eind goed al goed”?
echter moeder van ‘proefkonijn Albert’ scheidt van vader Watson ...

- 2de ethische casus ivm operante conditionering = Skinner
“we cannot afford freedom!”
“we kunnen ons geen vrijheid permitteren”
 (boek “*Beyond Freedom and dignity* 1971)
- probleem
na Wereldoorlog II schrik voor ondergang Westerse cultuur,
schrik voor een Clash of Civilizations
 vanuit 2 factoren die samenwerken:
 - “de cultus van de ‘individuele vrijheid’
holt de weerbaarheid van onze Westerse maatschappij uit”
 - ideaal van de opkomende humanistische psychologie (cf. infra)
 - ≠ mens moet bepaalde functie in maatschappij vervullen
 - = mens moet in eerste instantie ‘zichzelf realiseren’
 elke mens moet zoeken waar hij/zij zich het best bij voelt, waar hij of zij zich het best kan in uitleven en zichzelf kan door ontwikkelen
 - gevestigde orde heeft probleem met humanistisch ideaal:
 “als we iedereen vrij laten om zichzelf te realiseren, zal heel aantal functies=jobs niet meer ingevuld geraken
 jobs die noodzakelijk zijn voor *survival* maatschappij!”
 - “onze hyperindividualistische Westerse maatschappij zal
weggeveegd worden door maatschappijen die het collectieve én
het mannelijke centraal stellen” (en die zich tov Westen
willen wreken)
 = schrik tegenover de opkomst van
 - het communisme in het Oostblok
 - de Islam in het Verre Oosten
- behavioristisch antwoord op die Westerse schrik
een utopische maatschappij!

- behavioristisch antwoord op die Westerse schrik:
een utopische maatschappij!
 - “laten we een ideale maatschappij maken!”
 - soort ‘functieanalyse’ van Westerse maatschappij
 - “welke functies zijn cruciaal voor ons voortbestaan?”
 - ethische vraag: wie moet die ‘functieanalyse’ doen?
 - “wat moet men kunnen om die functies te vervullen”
 - = profiel van de kandidaten
 - experts=specialisten (*engineers of the soul*)
dokteren programma’s uit om die functies aan te leren
 - techniek: via operante conditionering!
 - selectie geschikte ‘leerlingen’
geschikt = *tabula rasa* (onbeschreven blad)
cf. Watson 546
 - “gezonde babies selecteren ...
 - ... en opleiden ...
 - ... tot om het even wat ik verkies”
 - dat is echter een utopie!!
 - utopie = *u* (nergens) + *topia* (plaats)
= nergens bestaande maatschappij
 - functie van een utopie
 - een spiegel voor de bestaande maatschappij
om op bepaalde problemen in die maatschappij te wijzen
 - maar geen politiek programma
dat kost wat kost gerealiseerd moet worden
 - alle pogingen om een utopie=ideaal te realiseren,
leiden altijd tot katastrofes
(cf. wijsheid: de weg naar de hel is geplaveid met
de beste bedoelingen)
 - probleem is echter dat deze utopie vandaag wél een
politiek programma dreigt te worden

leren van gedrag via observatie van de conditionering van een ander 246

- Bandura
- basisprincipe
 - leren uit de observatie van ervaringen van anderen
 - leren door andere bezig te zien
 - zien hoe anderen reageren (R) op bepaalde prikkels (S)
 - zien wat daarvan voor hen de gevolgen (G) zijn
hoe die anderen voor dat gedrag beloond of gestraft worden
 - cf. imitatie
 - ↔ klassieke en operante conditionering: enkel vanuit eigen ervaring leren
- prestige van de ander
 - voorwaarden waaraan die geobserveerde anderen moet beantwoorden:
 - hij of zij moet betekenisvol zijn
 - hij of zij moet prestige=status=aanzien hebben
blijft onduidelijk wat prestige juist is, waarop dat gebaseerd is:
het vaderlijke of het moederlijke?
cf. infra over Oedipsucomplex als basis van prestige
 - gevolgen van het prestige van die ander
 - stimulusversterking
S waarop prestigieuze ander reageert, wordt belangrijk
 - doelversterking (responseversterking)
belangrijk om op dezelfde manier als prestigieuze ander op S reageren (R)
- gebieden waarop via observatie van prestigieuze anderen wordt geleerd
 - angst en agressie 246
kinderen nemen makkelijk angst en agressie van ouders over
 - angst
bv babies worden bang waarvoor hun mama bang is
cf. fobie voor donder ... doordat moeder schrikt voor donder
 - agressie
 - bv kind ziet dat prestigieus model beloond wordt voor agressief gedrag
→ kind gedraagt zich zelf ook agressiever
cf. impact videogames
 - bv kind krijgt thuis slaag van prestigieuze vader
(of ziet anderen slaag van vader krijgen)
→ als het zelf vader wordt, slaat dat kind makkelijker de eigen kinderen
cf. vaststelling dat men zoals ouders wordt, vanaf het moment
dat men zelf kinderen krijgt
 - gender roles 249
rolverdeling tussen man en vrouw
hoe moet men zich in bepaalde cultuur als man of vrouw gedragen?
weer groot belang van de manier waarop vader en moeder 'een man' en 'een vrouw' belichamen ...

cf. infra over ontwikkelingspsychologie (puberteit)

ONTHOUDEN EN VERGETEN

2 opmerkingen vooraf

wat is de zin van het onthouden van zinloos materiaal???

het gaat hier enkel om experimenten ivm onthouden en vergeten
die experimenten werken altijd met zinloos=neutraal materiaal,
materiaal zonder zin of betekenis

voordelen van zinloos=neutraal materiaal:

- iedereen staat in principe in dezelfde startpositie tov dat materiaal
- niemand is bevoordeeld om dat materiaal beter te onthouden,
omdat het hem/haar ‘iets zegt’, omdat hij/zij dat al ergens heeft
‘geleerd’

fundamentele bedenkingen bij zinloos=neutraal materiaal

- is zinloos=neutraal materiaal voor mens überhaupt mogelijk?
mens heeft neiging overal zin of betekenis achter te zoeken
 - zinloze sequens kan voor iemand aan een specifieke eigen herinnering
beantwoorden
 - bv 12031956: kan voor iemand een geboortedatum zijn
bv KSA342: kan voor iemand nummerplaat auto vader zijn
 - zinloze sequens kan iemand uit een ander taalgebied of een bepaald jargon doen denken aan een bestaand=zinvol woord uit die andere taal
of dat eigen jargon
bv zidaniidddd – Zidane (voetbalfan) of cyanide (chemicus)
onmogelijk te controleren of én te garanderen dat het te onthouden
materiaal voor iedereen even zinloos=neutraal is
- is een theorie over ‘onthouden’, die enkel op zinloos=neutraal materiaal
gebaseerd is, überhaupt zinnig?
mens zoekt toch overal zin of betekenis achter ...
... en dat juist teneinde iets te kunnen onthouden?
bv nummerplaat HJA336 = “Ha ja! 3+3 =6”

al wat volgt is direct toepasbaar bij het ‘studeren’!!!

waarmee ik niet suggereer dat je ‘zinloos materiaal’ zou studeren ...

beginpunt

- basisprincipes van alle geheugentheorieën
Ebbinghaus (19de eeuw) 259
experimenten ivm onthouden van lijsten van zinloze woorden
- belangrijkste resultaten:
 - vergeetcurve 260
eigenlijk 'onthoudcurve'
 - hoeveel én hoe snel vergeten we?
 - vergeetcurve = relatie tijdsinterval en mate van vergeten
(tijdsinterval = tijd waarna men zich zinloze woorden moet herinneren)
hier eenvoudiger uitgelegd dan in boek
 - om te beginnen wordt snel veel vergeten
bv onmiddellijk na het leren kent men nog 18/20 woorden
– na 1u nog 12/20 woorden – na 2u nog 10/20 woorden
 - daarna wordt alsmaar minder vergeten
bv na 1dag kent men nog 8/20 woorden – na 2 dagen nog 7/20 woorden – na 3 dagen nog 6/20 woorden
 - uiteindelijk blijft altijd iets hangen
er is altijd iets dat men 'voor altijd' bewust onthoudt
bv na 2 maand kent men nog 2/20 woorden – maar ook na 2 jaar
 - besparing 260
 - als men zich iets niet meer herinnert, is dat toch nooit volledig verloren
 - er blijft altijd iets van hangen, zonder dat we dat beseffen
in een bepaalde zin is dat 'onbewust' (juister: 'voorbewust')
- cf. experiment
 - 1ste tijd: lijst zinloze woorden van buiten leren
 - 2de tijd: later zal men diezelfde woorden veel sneller opnieuw leren dan volledig nieuwe woorden = 'besparing' van moeite
cf. studeren = stof niet in 1x studeren, maar minstens 3x met voldoende tussentijd
(cf. schilderen = niet in 1 couche, maar 3 couches met voldoende 'droogtijd' tussen)

een eenvoudige theorie van het geheugen structuur (= onderdelen) & werking (= proces) van het geheugen

mijn integratie van alle elementen in het boek
resulteert in 4 stappen in het proces van het geheugen

- 1ste stap:
sensorisch geheugen
 - info blijft heel even hangen ter hoogte van het zintuig (< 1 seconde)
op dat moment is dat zintuig 'geblokkeerd'
= het kan geen nieuwe info meer opnemen
 - elk zintuig heeft zijn eigen specifieke vorm van geheugen
 - iconisch (icoon= beeld) geheugen voor visuele stimuli
 - echoïsch (echo=geluid) geheugen voor auditieve stimulielk van die geheugens heeft zijn specifieke werkwijze én timing
auditieve stimuli blijven langer hangen 'in het oor' dan visuele stimuli 'op het oog' → het duurt dus langer voordat we weer 'iets nieuws' kunnen horen dan dat we 'iets nieuws' kunnen zien
wat heeft het rapper weer 'vrij' komen van het iconische geheugen te maken met het schijnbare overzicht van het visuele register? Blijft onduidelijk ...
- 2de stap:
primair geheugen = kortetermijngeheugen KTG = werkgeheugen
 - materiaal in KTG gaat snel verloren
= snel 'verval'
 - belang herhaling om iets in KTG te houden
cf. fonologische lus 266
 - men slaat woorden op in innerlijk gearticuleerde=gesproken vorm
= fonologisch
cf. cognitivisme
 - dat moet telkens opnieuw herhaald worden
= lus
 - beperkte capaciteit KT
 - iedereen kan maar beperkt hoeveelheid (bv woorden/cijfers) onthouden
 - gevolg van die fonologische lus waardoor we iets in KTG kunnen houden: terwijl we een gehoord of gezien element innerlijk aan het herhalen (articuleren) zijn, hebben we geen oor of oog voor een volgend element dus ook weer blokkering van het zintuig!
 - visuele moeten we minder herhalen dan het auditieve??

- 3de stap:
secundair geheugen = langetermijngeheugen LTG = bewaringsgeheugen
 - veronderstelling
 - geheugenspoor is quasi 'onuitwisbaar', blijft 'oneindig' bewaard
= we vergeten nooit echt iets ...
maar we kunnen dat niet echt controleren!
 - LTG heeft quasi onbeperkte capaciteit
= we kunnen oneindig veel onthouden ...
maar we kunnen dat niet echt controleren!
 - types secundair geheugen
naargelang we al of niet verwoorden wat we moeten onthouden
altijd belang van het verwoorden bij het geheugen
 - procedurele geheugen
'voorbewuste' herinnering (cf. supra)
van wat we niet moeten verwoorden om het te onthouden
bij automatische processen bv ademen
beter zelfs om dat niet te verwoorden, want anders problemen!
 - declaratieve geheugen
bewuste herinnering
van wat we wel moeten verwoorden om het te onthouden
declareren = bekend maken, voor iets uitkomen, verklaren
 - episodisch geheugen:
voor ervaringen=episodes
 - semantisch geheugen:
voor kennis (ervaring van anderen)
 - hoe wordt een 'definitief' geheugenspoor in het LTG gevormd? 270
hoe gebeurt overdracht van informatie van KTG → LTG?
hoe maken we materiaal klaar om van KTG naar LTG te gaan?
5 mechanismen spelen een rol:
cf. *information processing*
 - herhaling info
 - (her)codering info – 4 manieren
 - organisatie info – 2 manieren
 - actieve verwerking info
 - distinctie van belangrijke elementen in de info
dit zijn The Big Five van het studeren!!

- herhaling, herhaling en nog eens herhaling
cf. supra fonologische lus
- hercodering info 273
 - code
 - code = soort 'merkteken' dat we aan info toevoegen
 - dat merkteken laat toe om die info later op te roepen
= oproepingsaanwijzing
 - (her)codering
 - we kunnen 4 verschillende codes=merktekens koppelen aan info die we ons willen herinneren
 - verbale (her)codering
code om info te onthouden is een daarmee verbonden woord
→ dat woord moeten we achteraf ahw innerlijk uitspreken, om die info terug op te roepen
bv letterwoorden construeren
 - sensorische (her)codering
code om info te onthouden is een daarmee verbonden beeld
→ dat beeld moeten we ons achteraf ahw innerlijk voor ons geestesoog halen, om die info terug op te roepen
bv mindmaps maken
 - motorische (her)codering
code om info te onthouden is een daarmee verbonden beweging
→ die beweging moeten we achteraf ahw intern uitvoeren (vaak via het begin van die beweging, als een soort *tic*) om die info terug op te roepen
bv stylo omhoog gooien
 - spatio-temporele (her)codering
code om de info te onthouden is een daarmee verbonden plek (spatio-) en/of tijd (temporele)
→ achteraf moeten we ons ahw in gedachten terug naar die plek en/of die tijd verplaatsen om die info terug op te roepen
bv 's avonds in de keuken
 - tweevoudige codeertheorie = codeerspecificiteit
info onthouden we best als we daarvan terzelfder tijd 2 coderingen opslaan
 - bv woord + beeld
 - bv beeld + beweging

- organisatie info
2 manieren om te onthouden inhoud te organiseren
 - adresgebaseerde organisatie 279
iets terugvinden doordat men weet waar (adres) je het moet zoeken
 - info (bv 'leeuw') onthouden door die in het juist hokje=adres ('roofdieren') binnen een hiërarchische structuur te plaatsen
bv 'leeuw' < 'roofdieren' < 'zoogdieren'
 - moderne metafoor = bibliotheek
 - modern = sedert Descartes = halverwege XVIIe eeuw
 - info = boek
geheugenspoor = fiche waarop adres van het boek in de bibliotheek staat
 - snel iets terugvinden?
doordat men weet hoe het fiche-systeem ineen zit!
cf. inhoudstafel van cursus van buiten leren
om daar dan alle stof te kunnen in plaatsen
(belangrijk voor deze cursus hier!!)
 - inhoudgebaseerde of knopengebaseerde organisatie 280
iets terugvinden doordat men weet welke elementen (inhouden) er allemaal in samenkomen
belangrijk schema 282
 - info onthouden (bv naam persoon) door daarvan het centrale knooppunt in een netwerk van knooppunten (bv leeftijd, beroep, geslacht, etc) te maken
 - hypermoderne metafoor = neurale netwerken
 - hypermodern = sedert begin permanente crisis = 1995
 - onze manier van denken en onthouden zou analoog zijn aan de manier waarop onze hersenen zouden werken
cf. computermodel bootst hersenwerking na
(*Artificial Intelligence* – door cognitivistische psychologen)
 - cf. experts organiseren zo info uit eigen discipline
 - cf. information literacy
 - vroeger moest je kunnen lezen en schrijven om mee te kunnen in moderne maatschappij = alfabetisme
 - nu moet je je weg vinden op internet om mee te kunnen in de hypermoderne maatschappij = information literacy
cf. specialist vindt alles op internet via combinatie van maximaal 3 woorden – die dus elk naar 1 specifiek knooppunt (inhoud) verwijzen

- actieve verwerking info 276
 - verwerking info op dieper niveau
 - niet passief staan tov info
geen mechanisticische verwerking van wat allemaal binnen komt door louter herhaling
 - maar actief omgaan met info
 - coderen & organiseren
 - maar ook vragen stellen over de betekenis van info=stimuli gaande tot herformuleringen in eigen termen
 - geheugensteuntjes maken 277
toepassing die zeer interessant is voor de studie – dus lezen!
maar NIET kennen voor examen!
- distinctie of isolatie-effect 289
 - passief gebeuren
info die we moeten herinneren springen bepaalde elementen elementen zich onderscheiden of eruit springen (*pop up*) omdat ze niet in de organisatie van die info passen
→ die elementen worden beter herinnerd
 - zelf actief iets isoleren
we kunnen er ook actief zelf voor zorgen dat bepaalde elementen in de info zich onderscheiden
cf. *highlighten* met fluo-stift
- 4de stap:
uiteindelijk: herinnering = terug oproepen geheugenspoor
hoe? we weten niet juist hoe
cf. allerlei metaforen=beeldspraken – die met de tijd mee evolueren
 - klassiek (vanaf Socrates):
geheugen = vogelkooi waarin je losfladderende vogel moet vangen – dankzij oefening/ervaring??
 - modern (vanaf Descartes, halverwege XVIIe eeuw):
geheugen = bibliotheek waarin je juist geklasseerd boek moet vinden – via kennis van het fiche-systeem
cf. supra: adresgebaseerde organisatie
 - hypermodern (vanaf 1995):
geheugen = computer en www waarin je om het even wat moet kunnen googelen – via de juiste combinatie van zoekwoorden
cf. supra: inhoud- of knopengebaseerde organisatie
cf. supra: *information literacy* met ‘truc’ van 3 woorden=knopen

problemen met deze eenvoudige theorie van het geheugen als het om 'betekenisvolle' info (bv betekenisvolle woorden) gaat

tot nu toe enkel herinnering van zinloos materiaal of betekenisloze woorden/info

2 types van 'betekenisvol' materiaal

– waarbij de eenvoudige theorie van het geheugen en de herinnering, opgesteld vanuit zogezegd 'betekenisloos' materiaal, niet blijkt te kloppen

- psychologie
woorden waarvan men mag veronderstellen dat die voor iedereen ongeveer dezelfde 'bewuste' betekenis hebben
cf. woordenboekdefinities
- psychoanalyse
woorden die voor één persoon een heel eigen 'onbewuste' betekenis hebben, die voor die ene persoon veel meer betekenis hebben dan voor een ander omdat hij/zij daar heel persoonlijk=emotioneel bij betrokken is
cf. traumatische woorden
- psychologie
woorden waarvan men mag veronderstellen
dat die voor iedereen ongeveer dezelfde 'bewuste' betekenis hebben 268
cf. woordenboekdefinitie
→ omkering volgorde: LTG→KTG
 - materiaal slechts in KTG opgeslagen via eerste tussenkomst van LTG
KTG wordt dus bepaald door LTG
 - dus niet onmiddellijk fonologische lus
niet alleen KTG→LT
 - maar eerst mobiliseren LTG
en dus LTG→KTG
 - cf. zich herinneren van *chunks* 269
 - definitie *chunk*
= letterlijk: brok, stuk, homp
= betekenisvol stuk info (bv woord)
 - theorie ivm *chunk*
bij het horen van nieuwe *chunk*
 - wordt eerst code in LTG geactiveerd
om die nieuwe *chunk* te kunnen herkennen
 - pas daarna komt die nieuwe *chunk* in KTG terecht
 - onderzoek ivm *chunk*
via activatie van codes uit LTG kan KTG 4 *chunks* tegelijkertijd vasthouden

- psychoanalyse
woorden waarvan blijkt dat die voor één persoon een 'onbewuste' betekenis
– omdat hij/zij daar 'emotioneel' in geïmpliceerd is
= traumatische woorden
→ distictie werkt averechts
 - betekenisloos materiaal
 - 1 element springt eruit = distictie
omdat het niet in de organisatie van die info past
 - dat ene element wordt beter herinnerd
 - betekenisvol materiaal
 - 1 element springt eruit = distictie
omdat het zeer onaangenaam is
onaangenaam omdat het ingaet tegen het lustprincipe
 - lustprincipe
spanning zo laag mogelijk of minstens zo constant mogelijk houden
 - doorbreking van het lustprincipe
= volledig door prikkels overspoeld
 - om het even of het aangename of onaangename prikkels betreft
 - 'teveel van het slechte' = 'teveel van het goede'
teveel is teveel!!
- daardoor is dat distictief element traumatisch
- dat ene, traumatisch element wordt ahw 'overbelicht'
 - cf. *flashbulb*=flitslicht
 - cf. cursus highlighten – wordt vaak 'onleesbaar'!!
 - op de foto=herinnering is van dat ene, traumatisch element niets te zien
het distictief element wordt niet herinnerd!!
 - men moet die foto=herinnering op dat traumatisch punt zelf reconstrueren
in LTG vindt men niet de eerste echte herinnering (die bestaat niet), maar
die gereconstrueerde, vaak ook 'ingekleurde' herinnering

herinnering 'betekenisvol' materiaal
= altijd voor een stuk een reconstructie 291

2 visies op herinnering als reconstructie
telkens bij betekenisvol materiaal!

- cognitivistische (= psychologie) visie op herinnering=reconstructie
- psychoanalytische visie op herinnering=reconstructie

- cognitivistische visie op herinnering=reconstructie 292
 - betekenisvolle info
 - woorden waarvan men veronderstelt dat betekenis voor iedereen zelfde is
 - cf. woordenboekdefinitie
 - centrale begrip: organisatieschema
 - we beschikken over bepaalde organisatieschema's dat zijn schema's waarin een aantal elementen uit onze wereld altijd op dezelfde manier met elkaar in verband gebracht worden
 - die organisatieschema's zitten al in de taal
 - het simpelste organisatieschema is de oppositie (inherent aan de taal)
 - bv wie zegt 'dag', denkt meteen ook 'nacht'
 - bv wie zegt 'man', denkt meteen ook 'vrouw'
 - cf. principe *Gestalt*
 - als we iets herinneren, dan proberen we dat in bestaande organisatieschema's in te passen
 - wat niet in die organisatieschema's past, forceren we een beetje om dat er wel te doen in passen
 - en dat leidt tot reconstructies of 'valse herinneringen'
 - illustraties

- illustraties
 - cf. experiment 293
 - aanbieden woorden die elk via hun eigen organisatieschema in verband staan met het woord 'naald' (dat dus niet zelf aangeboden wordt)
 - woord 1 = 'draad'
 - staat in verband met 'naald'
 - via het organisatieschema "naald-en-draad"
 - woord 2 = 'hooiberg'
 - staat in verband met 'naald'
 - via het organisatieschema "een-naald-in-een-hooiberg"
 - woord 3 = 'spuit'
 - staat in verband met 'naald'
 - via het organisatieschema "spuit-met-injectienaald"
 - etc
 - achteraf zal het woord 'naald' ten onrechte herinnerd worden
= reconstructie
alsof het woord 'naald' bij het opslaan van elk van die daarmee verband houdende woorden ('draad', 'hooiberg', 'spuit', etc) telkens heeft mee geresoneerd – en dit vanuit al die talige organisatieschema's die elk op hun manier die 3 woorden met 'naald' in verband brengen
 - cf. inconsistenties ooggetuigenverklaringen 294
neiging om herinnering aan te passen aan de suggestie die uitgaat van bijkomende elementen (die compleet irrelevant kunnen zijn):
 - gerichte vragen door de onderzoekers
 - bijkomende info door de onderzoekers
 = ooggetuige probeert zijn herinnering in de organisatieschema's van de Ander in te passen (alsof hij/zij ervan uitgaat dat de ander het al weet en hij/zij maar gewoon moet 'invullen')
oa gevaar bij ondervraging kinderen ivm seksueel misbruik

- psychoanalytische visie op herinnering=reconstructie
 - betekenisvolle info
 - woorden/herinneringen die voor 1 persoon emotioneel heel betekenisvol zijn
 - vaak is dat een andere betekenis dan de betekenis die deze woorden/herinneringen voor anderen (ook mensen uit de onmiddellijke omgeving) hebben
 - centrale begrip: dekherinnering

- centrale begrip: dekherinnering
dekherinnering = herinnering die afdekt wat je je niet mag/wil/kan herinneren
- cf. typisch 'experiment' in een psychoanalyse
vraag: "wat is je eerste herinnering?"
 - blijkt bijna altijd een scene ...
 - ... zonder emotionele waarde
zinloos fragment
 - ... waarin je jezelf ziet
je staat buiten die scene, alsof je door de ogen van een ander naar jezelf kijkt (soort foto)
bv "in kleuterklas zie ik meisje aan een bank gebonden
– en ik sta daarop te kijken"
 - het kan dus niet gaan om een echte scene
– maar het moet gaan om:
 - rest van een betekenisvolle, emotioneel belangrijke scene
 - die achteraf ahw gefotoshopt is geworden
– vanuit een andere scene (soms gebaseerd op foto van jezelf als kind, of een verhaal dat je gehoord hebt)
 - besluit/hypothese:
betekenisloze, 'gefotoshopte' herinnering = dekherinnering
 - eerste herinnering dekt een andere herinnering af
 - andere herinnering = betekenisvolle, emotioneel belangrijke gebeurtenis uit je kindertijd, een gebeurtenis waarin je toen volledig gegrepen zat = trauma
bv eigen driftmatigheid: "moeder vertelt dat ik zo kwaad kon worden dat ik flauw viel – maar daar herinner ik mij zelf niets van"
- 'moraal' van dit experiment:
 - moraal voor onze geschiedenis als individu
als je eerste herinnering al een vervalsing=constructie is, die de realiteit afdekt ...
... dan moeten je daaruit wel besluiten
 - dat heel je herinnering één vervalsing=constructie is
dat je je nooit iets herinnert zoals het echt was
 - dat elke herinnering een dekherinnering is
dekherinnering is het paradigma voor de manier waarop je je dingen herinnert die voor jou belangrijk zijn
 - moraal voor de wetenschap van de geschiedschrijving
cf. Lebon – "Psychologie des foules": hoe meer mensen zeggen dat ze iets gezien hebben, hoe zekerder je kan zijn dat de feiten anders waren dan wat erover gezegd wordt

- illustratie
typisch (én controversieel) geval van traumatische herinnering=reconstructie
plotse 'herinnering' van seksueel misbruik in kindertijd
 - voorbijgaande hype, op bepaald moment?
 - vanaf 1980: 11% vrouwen en 4% mannen
 - geen voorbijgaande hype!
verschuift voortdurend, telkens andere 'beroepscategorieën' van mensen die zich opvoedkundig met kinderen bezig houden ('pedofilie=kinderliefde – cf. supra) beschuldigd
 - ouders
 - pastoors
 - therapeuten/psychiaters
 - kleuterleidsters
 - kinderprogrammapresentators
 - coaches sport
 - ...
 - fundamentele discussie: wel of niet echt gebeurd?
 - niet echt gebeurd = "het is allemaal fantasie!"
– maar langs welke kant?
 - fantasie van zogenaamde 'slachtoffers'
= aandacht vragen vanwege zogenaamde 'slachtoffers'
 - maar ook, en vooral zelfs, fantasie van hun overijverige therapeuten
cf. beschuldiging ouders van seksueel misbruik gebeurt vaak voor het eerst in de loop van een of andere therapie
(cf. schrijfster Griet Op de Beeck)
= gesuggereerd door therapeut, vanuit zijn theorie over de oorsprong van problemen?
 - er is wel ergens iets echt gebeurd
= "waar rook is, moet vuur zijn ..."

- er is wel ergens iets echt gebeurd
“waar rook is, moet vuur zijn ...”
 terugkeer van verdrongen herinnering aan een echte gebeurtenis?
 cf. principe dekherinnering
 er zit ‘iets echts’ achter, een trauma – maar onduidelijk wat
- er is ‘iets’ aan de kant van het kind = kinderlijke seksualiteit
 cf. theorie Freud:
 - kind is al voor puberteit seksueel actief (masturbatie)
 cf. met piemel spelen
 cf. ouders bloot willen zien
 cf. doktertjes spelen
 - vanuit bepaalde ‘seksuele theorieën’ of fantasma’s
 (die rond de ouders draaien)
- volwassene kan op ongelukkige wijze op die kinderlijke seksualiteit ‘inspelen’
 volwassenen kunnen daadwerkelijk bij die infantiele seksualiteit betrokken zijn geraakt
 - soms vanuit perversie of psychose bij de volwassene
 - total strangers
sadisten (bv Dutroux) of exhibitionisten
 jagen eigen genot na, ten koste van het kind
 cf. infra over perversies
 - opvoedkundige verantwoordelijken
 cf. supra over pedofilie
 - “liefde alleen is genoeg” om op te voeden
 - overtuiging dat men kinderen op elk gebied moet opvoeden, en dus ook op het gebied van het genot (seksualiteit)
 - een ouder (of ander familielid) = incest
 - vaak vanuit psychose van die ouder
 - al dan niet met ‘medeweten’ van de andere ouder
 vaak vermoedt andere ouder iets, maar verkiest die te doen alsof er niets aan de hand is
 - meestal vanuit ‘pedagogische vrijheid’ bij de ouders
te ‘vrije’ of te ‘intieme’ omgang met kinderen (vanuit het eigen verlangen van ouders naar ‘liefde’)
 bv. kinderen bij zich in bed of in bad nemen
 bv. kinderen op mond kussen
 bv. naakt rondlopen

waardoor vergeten we of herinneren we ons? 285

- amnesie = geheugenverlies 285, 298
waardoor vergeten we?
- biologische verklaring van amnesie
via degeneratie=afbrokkeling geheugensporen
– door voortschrijdende hersenbeschadiging met het ouder worden
 - bewijzen
 - hoe ouder we worden, hoe minder goed onze hersenen onthouden
 - specifieke hersenbeschadiging leidt tot bepaalde type geheugenverlies
 - bv door alcohol
 - bv Alzheimer etc
 - echter tegengesproken door een aantal vaak voorkomende fenomenen:
 - sommige herinneringen vervagen nooit, maar worden integendeel sterker met de tijd, met het ouder worden
 - vergeten herinneringen keren plots terug
 - bv in of via droom
 - bv in discussie, in gesprek
 - vaak gaat enkel KTG achteruit – en verbetert het LTG zelfs
echter vraag of het in LTG om echte herinneringen gaat: niet meer controleerbaar, pure nostalgie
- psychologische verklaring van amnesie 286
via interferentie=storing
– door wat vooraf gaat aan of volgt op te herinneren info
 - proactieve interferentie
 - oproepen info uit LTG verstoord door wat men voor die info meemaakte
 - cf. proactieve interferentie door trauma
vergeten wat op trauma volgde
 - retroactieve interferentie
 - oproepen info uit LTG verstoord door wat men na die op te roepen info meemaakte
 - cf. retroactieve interferentie door trauma
vergeten wat aan trauma vooraf ging

cruciaal voor de therapie van trauma

 - niet het trauma zelf proberen te reconstrueren
 - wel proberen te reconstrueren op
 - wat vooraf ging
“Waar ging je naartoe?”, “Wat dacht je toen?”, etc
 - wat daarop volgde
“waar ging je dan naartoe?”, “Wat was je eerste gedachte?”, etc
- psychoanalytische verklaring van amnesie
via verdringing

- psychoanalytische verklaring van amnesie
verdringing
 - vooral van toepassing op de zgn. infantiele amnesie
= vergeten van de eerste 5 levensjaren
 - je herinnert je meestal bijna niets van je eerste 5 jaar ...
 - ... vaak met uitzondering van één dekherrinnering ...
...maar die dan wel vervalst blijkt te zijn
 - verklaring infantiele amnesie
 - niet vanuit “nog onvoldoende ontwikkelde hersens!”
kinderen leren op dat moment juist zeer goed,
blijken zeer goed geheugen te hebben voor al wat nieuw is ...
 - wel vanuit verdringing van de infantiele seksualiteit
 - infantiele seksualiteit
confrontatie met eigen lichaam = bron van seksueel genot
 - dat is een probleem=trauma – omwille van 2 redens:
 - in de kindertijd ben je nog niet fysiek klaar voor seksualiteit
er is nog geen ontlading van de daardoor opgebouwde spanning mogelijk
→ onmogelijkheid
 - je seksualiteit wordt gewekt in verhouding tot de ouders
bv. elkaar naakt zien, bv lichaamsverzorging
dus tov personen waartegenover seks niet mag
→ verbod=taboe
 - verdringing van het trauma van de infantiele seksualiteit:
die eerste confrontatie met het seksuele genot – waarmee we
geen weg weten en dat ondraaglijk is – moet dan ook
verdrongen worden (niet willen weten)
 - resultaat van verdringing van de infantiele seksualiteit:
 - we vergeten ook andere dingen over onze kindertijd ...
 - ... voor zover die op een of andere manier in verband
staan met het seksuele genot in relatie tot de ouders
(en wie een beetje begint te ‘fantaseren’ – zoals een kind
doet – kan alles daarmee in verband brengen)

- waardoor herinneren we ons (makkelijker)?
- bewuste cognitieve technieken
 - cf. cognitief interview 211
technieken om je iets beter te kunnen herinneren
eigenlijk een soort zelfhypnose
 - alles vertellen dat je daar rond te binnen schiet
ook als het niet belangrijk lijkt
cf. vrije associatie psychoanalyse
 - de volgorde van je herinnering veranderen
bv niet meer van begin naar einde, maar aparte elementen proberen te herinneren, die men dan hun plaats probeert te geven
 - de context van wat je wil herinneren, weer oproepen
objectieve én subjectieve context
(cf. (her)coderingen supra)
 - van perspectief veranderen
bv proberen om zich te herinneren vanuit de positie van een ander
persoon die hetzelfde meemaakte
hypnotiseur gebruikt die technieken spontaan
 - relevantie
 - voor het ondervragen van getuigen van een misdaad
(die verschillende tegenstrijdige versies geven)
 - voor studie, geheugentechnieken bij studeren!!
- hypnose door andere persoon 210
 - kan hypnose het geheugen verbeteren?
 - meer herinneringen onder hypnose ...
 - ... maar meestal valse herinneringen (fantasieën!) ...
... waarvan men ook achteraf zeer sterk overtuigd kan blijven
 - waarom 'vermeerdert' én vervalst men onder hypnose zijn herinneringen?
 - psychologie: om de gaten in de herinnering op te vullen
vanuit eigen organisatieschema's, gebaseerd op de taal
 - psychoanalyse: om de hypnotiseur plezier te doen
om de gaten in zijn organisatieschema's op te vullen!
hypnotiseur = ouderfiguur:
 - moederlijke hypnose = in slaap sussen
 - vaderlijke hypnose = doen verstijven van schrik

TAAL SPREKEN

de taaltheorie vanuit de psychologie (in het boek)
te beperkt en dus nietszeggend

- taal = combineren, combineren en nog eens combineren ...
 - foneem 314
 - klankeenheden die de basis vormen voor mogelijk verschillen in betekenis
bv. verschil tussen letters 'l' en 'r' → 'lap' en 'rap'
bv. verschil tussen letters 'g' en 'h' → 'gaan' en 'haan'
 - specifiek voor elke taal
bv geen onderscheid tussen 'l' en 'r' in China
bv geen onderscheid tussen 'g' en 'h' in West-Vlaanderen
 - morfeem 326
 - (deel van een) woord met een eigen betekenis,
dat niet in kleinere delen met eigen betekenis kan worden opgesplitst
 - bv 'kak', 'zak'
– morfemen, want deel van die woorden heeft geen eigen betekenis
 - bv 'bos', 'los', 'vos'
– geen morfemen, want 'os' heeft een eigen betekenis – 'os' is dus een morfeem
 - specifiek voor elke taal
- taal = 50 fonemen combineren tot 50.000 morfemen die gecombineerd worden tot een oneindig aantal mogelijke zinnen, verhalen, conversaties ...
taalontwikkeling = alsmaar ingewikkelder combinaties leren maken
- echter: die combinaties kunnen nooit verklaren hoe betekenis ontstaat!!
 - verschillende hypothesen of theorieën
 - die allemaal gebaseerd zijn op het principe van de combinatie
 - theorie van het semantisch netwerk
 - theorie van de kenmerken
 - theorie van het samen voorkomen van woorden
 - theorie van de verbindingsknopen tussen verbale, sensorische en motorische codes
 - geen van die theorieën kan het ontstaan van betekenis verklaren
namen theorieën en theorieën zelf NIET kennen voor examen!!

- psychologie probeert het ontstaan van betekenis toch nog te verklaren ... 330
 - psychologie houdt rekening te houden met consensus en context
 - interactie leidt tot consensus=overeenstemming
spreker en luisteraar moeten het ongeveer eens zijn over de betekenis van de woorden die ze allebei gebruiken
we spreken als het ware af wat woorden betekenen
 - pragmatiek houdt rekening met de context=omgeving:
spreker en luisteraar moeten weten in welke context ze woorden gebruiken
we spreken af wat woorden in een bepaalde context betekenen
cf. jargon = taaltje dat eigen is aan bepaalde, beperkte sociale kring
indien niet dan ontstaan problemen
cf. typisch voor autisme!!
 - problemen indien je de consensus niet kent
 - bv “kun je mij weg naar wc tonen?” – “ja!”
 - bv “wat zou je doen als je in je vingers sneed?” – “bloeden!”
 - problemen indien je geen rekening met de context houdt
 - taal van nieuwe omgeving nog niet begrijpen
zich inwerken in nieuwe omgeving
= zich inwerken in taal van die nieuwe omgeving (jargon)
 - beeldspraken en verkorte taal (krantentaal) niet begrijpen
omdat men die zelf moet aanvullen, vanuit een kennis van de context
– zeer grappig soms 331
bv “dinosauruseieren onder de hamer”
bv verzamelbundel van dit soort uitspraken: “Zus had geen geluk: ze zat in bed met Sinterklaas”
 - psychologie valt uiteindelijk terug op de filosofische notie van ‘concept’ 339
 - concept
 - ‘idee’ of ‘notie’ die achter een woord schuilt
gedachte die in dat woord tot uitdrukking komt
zou als het ware aangeboren zijn, we bezitten dat concept al
 - het gemeenschappelijke aan alle dingen die onder dat woord vallen
 - echter dubbelzinnig statuut van dat concept
 - concept niet nodig om de betekenis van aparte woorden te begrijpen
 - concept wél nodig om de betekenis van de combinatie van woorden (teksten, verhalen, etc) te begrijpen

naar een andere taaltheorie vanuit de psychoanalyse
ingewikkeld maar beloftevol

- basisverschil psychologische taaltheorie – psychoanalytische taaltheorie
 - kenmerken psychologische taaltheorie:
 - mechanicistisch = automatische combinaties
en kan dus het ontstaan van betekenis niet verklaren
 - normatief = vanuit ideale taal gedacht
en houdt dus geen rekening met hoe de taal in werkelijkheid werkt
 - kenmerken psychoanalytische taaltheorie
 - beginpunt is de spreker – waarom spreken wij?
2 redens om te spreken:
 - omdat anderen spreken
 - we spreken omdat onze ouders spraken, als onze ouders niet zouden spreken, zouden ook wij niet spreken
 - we spreken zelfs vaak zoals onze ouders
 - omdat we lust/onlust aan spreken beleven
 - we spreken omdat spreken plezierig is
bv omdat andere lachen met wat we zeggen, doordat ze daar een onverwachte betekenis aan geven
 - als spreken niet plezierig is, spreken we niet (autisme)
 - taal krijgt maar betekenis vanuit die 2 redens om te spreken
ouders/lust → spreken? → taalmechaniek → effect spreken
(betekenis)?
- psychoanalyse heeft fundamenteel met taal te maken
er is een inherente band tussen psychoanalyse en taal
 - Freud vindt therapie via het spreken uit
 - Lacan maakt theorie die uitlegt waarom spreken therapeutisch kan zijn

- Freud = psychoanalytische therapie voor symptomen via het spreken
 - situering Freud
 - actief Wenen (Oostenrijk) tussen 1900-1940
voor WOII = moderne tijd
 - topneuroloog
 - Jood, en kon dus geen prof aan unif worden
(*numerus clausus* voor Joden)
 - kreeg van collega's de hopeloze gevallen
= problemen of symptomen waarbij zij geen neurologische afwijking vonden
 - Freud vond ook geen neurologische afwijking,
maar stelde vast dat op een bepaalde manier spreken over die problemen of symptomen therapeutisch kan werken
 - psychoanalytische therapie werkt alleen via het spreken
spreken van de 2 kanten = nieuw soort 'dialogo'
 - patiënt=analysant
 - als iemand een symptoom heeft, wordt hij gevraagd om te spreken
 - niet alleen over het symptoom
symptoom = waar iemand voortdurend over spreekt/klaagt
vaak tot grote ergernis van zijn onmiddellijke omgeving
 - maar ook over allerlei andere dingen die hem/haar bezig houden
en die op het eerste zicht niets met dat symptoom te maken hebben
"spreek over om het even wat in je gedachten opkomt ... ook al heeft dat op het eerste zicht niet meteen iets met je probleem te maken"
= basisregel van de vrije associatie
op die manier gaat men bv ook dromen vertellen
– of versprekt men zich
 - therapeut=psychoanalyticus
ook de psychoanalyticus antwoordt alleen met *words, words, words*
 - wat psychoanalyticus NIET doet
 - opdrachten of huiswerk
goed gedrag belonen of straffen
 - goede raad of advies
zelf het goede voorbeeld geven
 - positief leren denken
leren om lichamelijk en dus ook geestelijk te ontspannen
 - wat psychoanalyticus WEL doet
 - zoveel mogelijk zwijgen, luisteren
 - analysant aanmoedigen om vrijuit te spreken
 - want dat is niet zo makkelijk als het lijkt ...
 - af en toe interpreteren

- herhalen wat de analysant zegt, maar dan op een dubbelzinnige manier ...
 - ... zodat het gezegde een andere betekenis kan krijgen
- die vreemde 'dialoog' heeft onvoorspelbare effecten op het symptoom
- vaak verdwijnt het symptoom = genezing = therapie
 - met de vraag wat er dan in de plaats komt ...
 - meestal leert men leven met het symptoom
 - doordat dat symptoom draaglijker wordt
 - soms kan iemand zijn/haar symptoom positief leren gebruiken
 - waardoor iemand, juist dankzij zijn/haar symptoom, iets voor anderen kan betekenen

- Lacan = psychoanalytische theorie over het belang van de taal
 - Situering Lacan
 - actief 1950–1980 = na WOII = postmoderne tijd
 - gerechtspsychiater – en dus veel bezig met de ‘waanzin’ en de vraag van de ‘toerekeningsvatbaarheid’
 - legt uit waarom spreken therapeutisch kan zijn
 - via een theorie over de taal als oorsprong én als therapie van het symptoom
 - hypothese vanuit het therapeutisch effect van de taal
 - vaststelling:
 - door te spreken komt er beweging in bepaalde symptomen
 - hypothese:
 - die symptomen moeten dus binnen én door de taal ontstaan zijn!
 - taaltheorie vanuit de psychoanalyse
 - taal is vooraf gegeven
 - “lang voor onze geboorte” werden we al “in de taal verwacht” door onze ouders:
 - cf. er is een naam voor ons voorzien
 - cf. er werd al over ons gesproken, gefantaseerd indien dat niet het geval is, is er sowieso al een probleem
 - we worden geboren in die taal
 - we vallen in een wereld waarin gesproken wordt – door ouders = confrontatie met allemaal klanken...
 - ... klanken die we niet verstaan, die nog geen betekenis hebben
 - ... maar we voelen meteen aan dat sommige klanken ahw opgeladen zijn met de positieve of negatieve energie van het genot, het verlangen, de kwaadheid, etc. van onze ouders dat soort wereld moeten we als bedreigend, angstwekkend ervaren (cf. voordien het bedreigende van de *corps morcelé* ervaring)
 - op die betekenisloze klanken reageren we op dubbele wijze we ontdubbelen ons als het ware tussen 2 talen:
 - we leren snelsnel de gemeenschappelijke vooraf gegeven taal
 - we ontwikkelen ondertussen onze eigen ‘onbewuste taal’

- op die betekenisloze klanken reageren we op dubbele wijze
we ontdebellen ons als het ware tussen 2 talen:
- we leren snelsnel de gemeenschappelijke vooraf gegeven taal
 - we leren de betekenis die onze omgeving aan die klanken, die vooraf gegeven taal (woorden en zinnen) geeft dat is een overeengekomen betekenis (consensus)
cf. woordenboekdefinities
 - en dan is het alleen nog maar een pragmatische kwestie zien van de context waarin de taal gebruikt wordt – want in andere context kan hetzelfde iets anders betekenen
- maar ondertussen ontwikkelen we ook een eigen ‘onbewuste taal’
 - we maken eigen interpretaties van de gehoorde klanken ...
... voor zover ze ons ‘raken’
interpretatie = schrijven:
 - equivoque vanuit het ‘schrijven’
als we die klanken proberen te verstaan, blijken die equivoque=dubbelzinnig te zijn
dat betekent dat we dezelfde klanken als het ware altijd op verschillende manieren kunnen ‘schrijven’ – waarbij we telkens een andere betekenis kunnen krijgen
 - dat geldt voor woorden, voor stukken van woorden
 - binnen één taal
bv ‘wei’ of ‘wij’
 - maar ook tussen twee talen
bv ‘asem’ of ‘awesome’ – bv ‘baai’ of ‘boy’
 - maar dat geldt ook voor hele flarden van gesprekken
 - selectie equivoques vanuit het genot
we interpreteren=schrijven enkel klanken die ons ‘raken’
klanken kunnen ons om verschillende redenen ‘raken’:
 - doordat ze geassocieerd zijn met een ‘trauma’
 - doordat ze samenhangen met belangrijke anderen (ouders!), met hun emoties of genot
 - die interpretaties kunnen soms zeer eigenaardig zijn
daardoor kunnen woorden of zelfs hele zinnen in ons onbewuste een andere betekenis krijgen
 - een andere betekenis dan de woordenboekbetekenis, dan de betekenis die de sprekers (ouders!) zelf bedoelden
 - maar ook een andere betekenis dan de betekenis die dat gehoorde in het onbewuste van iemand anders (bv broers of zussen) krijgt!
 - die onbewuste taal, die eigen eigenaardige betekenissen kunnen plots tot uiting komen in randfenomenen van de taal
 - dromen (cf. supra)

- lapsussen (versprekingen, vormen van vergeten, etc)
bv “ik heb veel last van stiernee ... euh nierstenen”
bv “ze was permatent ... euh permanent bij mij”
- grappen
komen inderdaad vaak neer op bewust geconstrueerde
lapsussen

besluit:

ons gebruik van en onze reactie op taal wordt meer bepaald door
die zelf gefabriceerde, private onbewuste betekenissen dan door
die collectief overeengekomen woordenboekbetekenissen

ook als die onbewuste betekenissen niet expliciet tot uiting komen
(in dromen, lapsussen, grappen) blijven ze onderhuids meespelen in
ons spreken en luisteren

dat maakt dat we mekaar uiteindelijk nooit echt verstaan

iedereen spreekt voor een stuk zijn eigen taal

er is altijd een communicatiemisverstand

alternatieve taalvormen 341 maar geen alternatieve taaltheorieën

- gebarentaal 341
 - het gaat hier niet om lichaamstaal of gebaren bij of tijdens het spreken – onwillekeurige lichaamsbewegingen maar om kunstmatige gebarentalen (voor doven bv)
 - belangrijkste vaststelling
 - om te beginnen zijn die gebarentalen zeer eenvoudig tekens die eenduidig naar iets uit de werkelijkheid verwijzen
 - maar als mensen effectief met die gebarentalen aan de slag gaan, gaan die al snel de kenmerken van gesproken talen aannemen ook daarin ontstaan dubbelzinnigheden en communicatiemisverstanden cf. man die bij begrafenis van Nelson Mandela op compleet onbegrijpelijke wijze in gebarentaal tolkte kenmerken van gesproken talen vinden we dus terug in alle talen
- meertaligheid 343
 - het gaat hier niet om op school geleerde talen maar om meertalige opvoeding door ouders die verschillende talen spreken
 - belangrijkste vaststelling
 - geen verschillende systemen waarin verschillende talen zijn opgeslagen
 - maar de woorden van alle talen die men spreekt maken deel uit van één geheel = vervlechting cf. Joyce's "Finnegan's Wake" waarin hij een taal schrijft die een samenraapsel is van alle werelddtalen
 - consequenties
 - elke ouder spreekt best zijn eigen taal tegen het kind
 - als één van de twee talen van de ouders om een of andere reden door het kind vergeten wordt, wordt dat vaak de taal van het onbewuste van dat kind
- dierentaal 346
 - bestaat er zoiets als 'dierentaal'? spreken de dieren?
neen! geen taal in de menselijke zin
hoe taal aan apen leren: **NIET kennen voor examen**
 - kenmerken van de menselijke taal 347
die dus niet voorkomen bij zogenaamde 'dierentaal':
 - over afwezige dingen spreken
 - opzettelijk liegen
zelfs in de 2de graad
 - bv "waarom zeg je dat je naar Gent gaat, zodat ik zou geloven dat je naar Brugge gaat, terwijl je in werkelijkheid echt naar Gent gaat?"
 - bv Westvlaming zegt: "Alle Westvlamingen zijn leugenaars"
 - bij het horen van woorden activeren we info over hun betekenis

- met een beperkt aantal taalelementen en taalregels vormen we een bijna onbeperkt aantal verschillende boodschappen

DENKEN

denken vooral vanuit denkfouten bekeken

denkfouten bij 3 types van denken

- redeneren
- problemen oplossen
- beslissingen nemen

REDENEREN 364

deductief redeneren versus inductief redeneren

cf. Weston, A. (2009). *A Rulebook for Arguments*. Indianapolis/Cambridge: Hackett.

- absolute aanrader om te leren redeneren
- heel wat tips om een goed volgbare masterproef te schrijven

deductief redeneren 364

- de inzet van deductief redeneren?
de waarheid van een uitspraak
 - hoe deductief redeneren?
 - vanuit algemene uitspraak of 'waarheid' deduceren=afleiden of een specifieke=bijzondere uitspraak ook 'waar' is
 - deductie=afleiding is een kwestie van logica
 - logica = de regels van het juiste denken
 - juist denken = rationeel denken (*ratio*=rede=verstand)
 - deductieve=logische=rationele redeneringen worden op typische wijze geformuleerd als sylogismen
 - redenering in 3 tijden
 - 2 premissen = voorafgaande stellingen
 - premisse 1: "alle mensen zijn sterfelijk"
algemene waarheid
 - premisse 2: "Socrates is een mens"
vaststelling
 - daaruit wordt 1 conclusie=besluit getrokken
"Socrates is dus sterfelijk"
 - 3 types deductieve=logische=rationele redenering 364-365
 - voorwaardelijk redeneren
 - categorisch redeneren
 - lineair redeneren
- zelf bekijken én kennen voor examen
cf. cursus logica (op andere wijze benaderd)

- moeilijkheid om deductief te redeneren 366
 - primauteit=overwicht van mentale beelden op abstracte regels
we redeneren ...
 - ... niet op grond van abstracte regels
 - ... maar op grond van mentale beelden
= wat uitspraken (in de 2 premissen) bij ons oproepen
we stellen ons tevreden met het eerste het beste mentale beeld
bv. "de straat is nat, dus heeft het geregend"
 - roept 2 mentale beelden op
 - beeld1: regen / natte straat
 - beeld 2: geen regen (maar bv lek waterleiding) / natte straat
 - we kiezen gemakshalve voor beeld 1
en zeggen dat de redenering juist is
 - primauteit van de inhoud van het besluit op de vorm van de redenering
we vertrekken vanuit de inhoud van een besluit
we redeneren als het ware:
 - "als een besluit van een redenering inhoudelijk 'geloofwaardig' is ...
 - ... dan zal die redenering zelf ook wel vormelijk juist zijn!"
 - dubbelzinnigheid van de logische 'taal'
we interpreteren logische woorden (bv "als ... dan ...") niet exact zoals die in de logica bedoeld zijn

besluit:

we hebben het dus moeilijk om te deduceren = juist/logisch/rationeel redeneren
we handelen dus meestal vanuit andere soorten redeneringen

- inductie
cf. hieronder
- allerlei onjuiste/onlogische/irrationele 'redeneringen = psycho-logica's
cf. psychoanalyse over impact van het onbewuste op ons denken
vraag is dus of we wel logisch=rationeel moeten leren denken én
handelen? Wat is daarvan uiteindelijk het belang?

inductief redeneren 369

- de inzet van inductief redeneren?
de waarschijnlijkheid van een verklaring
- hoe inductief redeneren?
 - van het specifieke naar het algemene
 - algemene conclusies trekken uit een aantal specifieke gevallen
 - en zo orde scheppen
 - 3 vormen van inductieve redenering
 - generaliseren
 - generaliseren=veralgemenen = vaststellen van regelmatigheden
 - 3 vormen van generaliseren
cf. probleemtipes om inductief redeneren te bestuderen 369
 - classificeren
 - reeksen aanvullen
 - analogie=overeenkomst vinden
 - correleren
 - correlaties=verbanden leggen
 - zien dat 2 fenomenen samen veranderen
maar zonder te weten wat oorzaak en wat gevolg is
 - oorzaak-gevolgverbanden construeren
 - zien dat 2 fenomenen samen veranderen
waarbij het ene de oorzaak van het andere is
 - overheen verschillende situaties
dus niet in één geval
- belang van inductief redeneren
relevanter dan deductief redeneren
 - we redeneren effectief zo
bv in intelligentietests
 - wetenschap redeneert zo
bv in masterproef!!
- gevaar bij inductief redeneren: confirmatieneiging 371
 - basisprincipe van wetenschappelijk inductief redeneren: falsificatie
wetenschap
 - hypothese opstellen (oorzakelijk verband)
 - proberen die eigen hypothese te weerleggen = falsificatie
proberen te bewijzen dat die eigen hypothese niet klopt
 - indien de eigen hypothese niet kan gefalsificeerd=weerlegd worden ...
... neemt men aan dat ze geconfirmeerd=bevestigd en dus 'bewezen' is ...
... tot blijkt dat ze toch niet klopt!
 - verleiding bij het inductief redeneren: confirmatieneiging
onwetenschappelijk
 - meer belang hechten aan wat het zelf geconstrueerd oorzaak-gevolgverband bevestigt of bewijst (evidentie), dan wat daar tegenin gaat
 - neiging om een 'draai' te geven aan al wat tegen de eigen constructie van oorzaak-gevolg ingaat

PROBLEMEN OPLOSSEN 354

3 soorten problemen – en de problemen om die problemen op te lossen

- problemen die specialisten vooraf in kaart kunnen brengen
- problemen waaraan we spontaan verkeerd beginnen
- problemen van alledaagse leven

opmerking:

het boek geeft heel wat voorbeelden van problemen, die je zelf kan proberen op te lossen – ongelukkig genoeg zijn de oplossingen van die problemen in de verkorte versie van het boek weggefallen, je vindt een scan van die oplossingen op Minerva
die problemen en hun oplossingen zijn sowieso geen examenstof!!

problemen die specialisten vooraf in kaart kunnen brengen 354
→ oplossen via vooraf vastliggende procedures

- bij welke problemen?
problemen in een gebied waarmee we goed bekend zijn – en waarop we expert=specialist zijn
cf. perfect in kaart gebracht doolhof=probleemruimte – waarin we blindelings onze weg vinden
- hoe?
 - experts lossen ‘hun’ problemen op via vooraf vastliggende procedures
cf. een vooraf bestaand pad doorheen ‘hun’ doolhof zoeken
 - belang van paradigma (Kuhn)
 - paradigma = schoolvoorbeeld van hoe we een probleem eerst moeten formuleren om dat überhaupt te kunnen oplossen
 - nieuwe wetenschap of ‘specialisme’ bakent zo het gebied af
waarbinnen alle problemen volgens dat paradigma=model moeten kunnen geformuleerd én opgelost worden – cf. puzzel oplossen

- 3 verschillende procedures of 'specialistenoplossingen'
 - algoritme 354
 - bij welk soort problemen?
volledig gestructureerde problemen
 - beginsituatie=probleem is duidelijk
 - eindsituatie=oplossing duidelijk
 - hoe?
reeks vooraf vastliggende stappen die men moet doorlopen
cf. toren van Hanoi
 - heuristiek 356
 - bij welk soort problemen?
 - eindsituatie=oplossing duidelijk
 - beginsituatie=probleem onduidelijk
we moeten dus zoeken wat juist het probleem is
– als we weten wat het probleem is kunnen we algoritme volgen
 - hoe?
 - ontleden van een probleem in deelproblemen
 - verschillende types
 - subdoeldanalyse
complex probleem in kleinere, overzichtelijker problemen indelen
 - middel-doelanalyse
tussenproblemen stellen – oplossen – kijken welk probleem nog rest
enzoverder
 - cf. pc herstellen
 - analogie 357
 - bij welke problemen?
cf. Archimedes
Koning laat een gouden krans maken – maar twijfelt of die wel van puur goud is (misschien was er ook zilver gebruikt). Archimedes moet dat 'bewijzen'. Als hij in gedachten verzonken een bad neemt, voelt hij zich lichter worden. En hij redeneert: "Goud ($19,2 \text{ kg/dm}^3$) heeft een hogere dichtheid dan zilver ($10,5 \text{ kg/dm}^3$), en dus heeft een gouden krans een kleiner volume dan een even zware zilveren – vanuit de opwaartse kracht van het water kan ik dus het volume van de krans bepalen. En door dat te combineren met het gewicht van de krans weet ik of die krans van zuiver goud is". Archimedes is zo blij met dat inzicht, dat hij uit het bad springt en naakt naar de koning rent onder het uitroepen van "Eureka, Eureka!" (Ik heb het gevonden, ik heb het gevonden!)
 - hoe?
 - zoeken naar een soortgelijk probleem – dat al opgelost werd
 - en dan het probleem op dezelfde manier proberen op te lossen als dat soortgelijk probleem

- probleem met die procedures of 'specialistenoplossingen' 358
 - verslaving
 - verslaving aan het gemak van dit soort 'denken'
 - en dus meteen overal op dezelfde manier beginnen denken terwijl dat denken maar in zeer beperkte omstandigheden toepasbaar is
 - functionele gefixeerdheid
 - blijven hangen aan de manier waarop iets gewoonlijk functioneert of gebruikt wordt – en die men dus zeer goed kent
 - en dus niet creatief denken (*out of the box*)
- oplossing: paradigmashift
 - opeenstapeling van probleempjes die niet via het bestaande paradigma (schoolvoorbeeld van probleemoplossing) vallen op te lossen
 - op dat moment is de tijd rijp voor het uitvinden van een nieuw model dat meer problemen kan oplossen dan het oude model
- besluit ivm die procedures of specialistenoplossing
 - beperkt nut voor dagdagelijkse problemen
 - geen echt denken, maar soort automatisme ...

problemen waaraan we spontaan verkeerd beginnen 359

→ oplossen via inzichtssprong

- bij welke problemen?
problemen waaraan we spontaan verkeerd beginnen
- hoe?
we moeten die problemen eerst herstructureren
– om dan plots de oplossing te kunnen ‘zien’ = inzicht
 - niet stap voor stap onze weg doorheen het doolhof zoeken
(via algoritme of heuristiek)
maar via plots inzicht
 - inzicht = soort sprongbeweging – vandaar ook inzichtssprong
cf. Aha-Erlebnis=ervaring (Köhler)
 - we zien plots de oplossing
doordat we de verschillende elementen van het probleem herschikken,
kunnen die als het ware plots ineenklikken tot een *Gestalt*
Übersummativität: “het geheel is meer dan de som der
samenstellende bestanddelen”
cf. aap met kisten en banaan 360
- hoe bevorderen inzichtssprong?
 - brainstorming
 - in het wilde weg ideeën spuien, zonder censuur (of negatief denken)
= voortdurend herschikken van de elementen van het probleem
 - best alleen (dus niet in groep)
 - incubatietijd
probleem even aan de kant schuiven, er niet meer direct aan denken
probleem in het onbewuste laten rijpen
cf. “een nachtje over slapen” – soms oplossing zien in droom!

problemen van alledag 361

→ oplossen via mentale modellen

- bij welke problemen?
dagelijkse problemen in de omgang met de steeds veranderende realiteit
 - bv interpreteren wat we dagelijks horen en zien, hoe werkelijkheid functioneert
 - bv problemen op werk
 - bv problemen in liefde (omgang man/vrouw)
- hoe?
 - vanuit eigen voorstellingen over hoe de wereld in elkaar zit = mentaal model
vaak zeer fantasmatisch dwz weinig met de realiteit zelf te maken
 - die voorstellingen moeten evolueren, moeten zich ontwikkelen
 - primitief bij kinderen
 - worden geleidelijk aan gesofisticeerder=ingewikkelder en juister
bv mentale model over geluid horen bij kinderen (Piaget cf. infra)
 - eerst 'visuele' voorstelling:
als we het geluid niet horen, slaapt dat als het ware in het ding
als we dat wel horen, springt dat als het ware uit dat ding op ons af
cf. waakhond die blaffend uit zijn kot tevoorschijn springt
cf. animisme = bel 'spreekt' zoals menselijk wezen (werking realiteit
beoordeeld naar het model van het eigen lichaam)
 - later meer 'wetenschappelijke' voorstelling:
geluid verspreidt zich in alle richtingen, via luchttrillingen
bv mentale model over iets zien
vanuit het oog of vanuit het ding?

BESLISSINGEN NEMEN ... EN ERBIJ BLIJVEN 376

beslissingen nemen

= **KIEZEN** tussen verschillende alternatieven=keuzemogelijkheden

3 benaderingen

- utilitaristisch = rationeel
- cognitivistisch = psychologie
- ethisch = psychoanalyse

utilitaristische benadering van het nemen van beslissingen

- 1ste tijd
beoordeling van de alternatieven 377
berekening 'subjectief verwacht nut' van de keuze voor een bepaald alternatief
 - afweging van voor- en nadelen van elk alternatief
 - vergelijking van de kansen van elk alternatief op meer voor- dan nadeel
 - vergelijking van de waarde van de alternatieven, of het belang dat de kiezer aan die alternatieven hecht
weging van elk alternatief
- 2de tijd
beslissing = keuze voor één bepaald alternatief 381
criteria om uiteindelijk voor één bepaald alternatief te kiezen
 - antwoordcriteria = berekenen van de voorzienbare gevolgen van een keuze
 - als we kunnen voorzien dat de keuze voor een bepaald alternatief negatieve gevolgen kan hebben, kiezen we daar minder snel voor
men zal zich immers voor die negatieve gevolgen moeten verantwoorden
 - hoe dramatischer we de negatieve gevolgen van de keuze voor een bepaald alternatief inschatten, hoe minder snel we daarvoor kiezen
 - onderweg veranderen van antwoordcriterium leidt in elk geval nooit tot goede keuze
 - niet te vergeten: druk van buitenaf om bepaalde keuze te maken
cf. meespelen van politiek-economische overwegingen
- 3de tijd
trouw blijven aan keuze 384
effect van de gemaakte kosten
tegen heug en meug doorgaan met een keuze, omdat men daar geld en tijd en energie in gestoken heeft – ook al is ondertussen een betere keuze mogelijk

cognitivistische benadering van het nemen van beslissingen

nemen van beslissingen in 3 tijden

- beoordelen alternatieven
- kiezen voor een alternatief
- evalueren keuze

vanuit Daniel Kahnemann

- Israëlish cognitivistisch psycholoog
- Nobelprijs economie 2002 voor analyse van 'financiële beslissingen'

- 1ste tijd
beoordelen van de alternatieven 378
 - cognities=gedachten vertekenen perceptie=waarneming van alternatieven
 keuze voor een alternatief wordt bepaald door associaties (herinneringen of gedachten) die spontaan bij dat alternatief opkomen
 - belang heuristieken
 = georganiseerde cognities = cognities die altijd op dezelfde manier werken
 - spontane cognities over + of – gevolgen van alternatieven
 - alternatief waarbij een positieve associatie=gedachte opkomt, zal positiever beoordeeld worden
 - alternatief waarbij een negatieve associatie=gedachte opkomt, zal negatiever beoordeeld worden
 cf. impact trauma
- belang van de beschikbaarheid van die positieve of negatieve associaties=gedachten
 - beschikbaarheid
snelheid waarmee + of – gedachten bij een alternatief komen
 - beschikbaarheidsheuristiek
 - hoe sneller associaties opkomen hoe meer invloed ze op de beoordeling van alternatieven hebben
 - bv. als bij een alternatief meteen een negatieve associatie opkomt wenden we ons makkelijker tot het andere alternatief (waarbij niet meteen een negatieve associatie opkwam)
 - opent mogelijkheid tot manipulatie ...
 - degene die ons verplicht om te kiezen kan een van de alternatieven meteen met iets negatiefs (trauma) associëren en daardoor suggereren dat met de keuze voor dat alternatief de herhaling van dat negatieve (trauma) dreigt
 = bang maken voor dat alternatief
 - vooral door politiek en media, als het om publieke beslissingen gaat
- spontane cognities over het representatief zijn van alternatieven 379
 - representativiteit
 elk element van een categorie heeft dezelfde kenmerken ...
 ... en is dus representatief voor heel de categorie
 - representativiteitsheuristiek
 - overschatting van de homogeniteit van een categorie
 - een vorm van inductief redeneren (generalisering)
 - cf. rekenen op het toeval/waarschijnlijkheid
 - abstracte veronderstelling (= categorie) van 'het toeval'
 toeval = garantie op afwisseling van alternatieven
 cf. "na regen komt zonneschijn", "na winst komt verlies", etc
 - dat is echter niet noodzakelijk zo bij elk concreet geval ...
 bv. volgorde jongen/meisje in gezin met 6 kinderen
 JMJJMJ lijkt waarschijnlijker dan JJJJJJ, want representatiever voor toevallig proces – maar is dat niet : JJJJJJ kan ook, zelfs tot het einde van de tijden ...

- 2de tijd
beslissing = kiezen voor één bepaald alternatief 381
criteria om uiteindelijk voor één bepaald alternatief te kiezen
(alternatieven waarvan de interpretatie al vooraf vertekend is via 2 heuristieken)
 - framing = manier van formuleren van de gevolgen van een keuze
cf. verschrikkelijke ziekte in aantocht – met mogelijks veel doden
wat moeten we doen? er zijn 2 alternatieven of keuzes
 - keuze positief geformuleerd, in termen van zekere winst
(“als we dit doen worden zeker 300/1000 gered!”)
→ proberen die mogelijke winst te behouden
→ vermijden risico = gaan voor deze zekere keuze
cf. “beter 1 vogel in de hand dan 10 in de lucht”
 - keuze negatief geformuleerd, in termen van zeker verlies
(“als we dit doen worden zeker 300/1000 niet gered!”)
→ proberen dat mogelijk verlies te vermijden
→ nemen risico = gaan voor ander, geriskeerd alternatief
cf. “wie niet waagt, niet wint”
- 3de tijd
evalueren van de keuze 384
eenmaal we de gevolgen van onze keuze kennen, moeten we als het ware
‘kiezen’ of we die gevolgen nu wel of niet hadden kunnen voorzien ...
 - “gevolgen waren niet te voorzien”
“puur toeval, ik ben daar niet voor verantwoordelijk!”
 - “gevolgen waren wel te voorzien”
 - *hindsight bias* = “ik heb het altijd geweten ...”
we overschatten de voorspelbaarheid van de gevolgen van onze keuze
 - gevolgen van onze keuze worden aan de eigen persoon toegeschreven
 - aan eigen ‘onkunde’ als keuze negatieve gevolgen heeft
 - aan eigen ‘competentie’ als keuze positieve gevolgen heeft

ethische benadering van het 'kiezen'

- bij echt probleem = principieel onoplosbaar probleem = dilemma
 - dilemma
 - van Dale: 'moeilijke keuze'
dat is een veel te zwakke, nietszeggende omschrijving
 - probleem waarvan we vooraf weten
 - dat er geen eenduidig 'juiste' oplossing voor is
dat het niet als 'volledig oplosbaar' geformuleerd kan worden
 - dat elke oplossing ook negatieve gevolgen zal hebben
dat elke oplossing nieuwe problemen zal scheppen ...
 - dat men daar onverbiddelijk zal op afgerekend worden
door anderen die aan de kant staan en die zeggen daar wel een eenduidige oplossing voor te hebben
("de beste schippers staan aan wal", "twitteren vanop de bank")
 - hoe antwoorden op dilemma? hoe denken rond dilemma?
 - geen probleemoplossing
 - geen veilige leidraad: algoritme, heuristiek, analogie
(voor problemen die we goed kennen)
 - geen bevrijdend inzicht
(voor problemen waaraan we altijd verkeerd beginnen)
 - geen realistisch mentaal model
(voor alledaagse problemen)
 - we moeten kiezen
 - maar niet kunnen kiezen
 - op utilitaristische basis
(afwegen voor en tegen)
 - op cognitivistische basis
(rekening houden met eigen heuristieken en *framing* van het probleem)
 - maar moeten kiezen – in het besef dat men slachtoffer van die eigen keuze zal zijn (wie kiest, verliest – verliest tov de concurrentie die zegt van wel een oplossing te hebben)
= ethische keuze = kiezen vanuit visie op 'goed' en 'kwaad'
- bij onecht probleem = oplosbare probleem
 - probleem kan binnen een bepaald paradigma hergeformuleerd worden
 - we kunnen afspreken wat een voor alle partijen bevredigende oplossing van dat probleem zou zijn
 - we kunnen een algoritme ontwikkelen om die oplossing te bereiken
 - we kunnen evalueren in hoeverre die oplossing bereikt is
en we kunnen dat proces telkens opnieuw herbeginnen ...

OVERZICHTSSCHEMA: VALKUILEN BIJ HET DENKEN 386

- kennen voor examen: kolom 'valkuil' en kolom 'wat is het probleem?'
- NIET kennen voor examen: kolom 'oplossingen'

MOTIVATIE EN EMOTIE

vooraf

motivatie én emotie hangen samen ...

motivatie en emotie zijn met elkaar verwant

hebben dezelfde etymologie (oorsprong of herkomst woord):

komen allebei van het verleden deelwoord van het latijnse movere=bewegen
nl. *motus*=bewogen

- motivatie
 - waardoor we *motus*=bewogen worden – wat doet bewegen, zet in beweging wat ons gedrag doet stellen
 - ‘iets’ buiten of binnen ons zet tot beweging of gedrag aan
- emotie
 - waardoor we *ex*=uit ons normale *motus*=bewogen zijn gehaald worden wat ons gedrag verstoort
 - ‘iets’ binnen ons, een interne beweging of gemoedsbeweging ...
 - meestal negatief bv angst, woede, verdriet, etc
 - maar ook positief: blijdschap ...
 - ... verstoort externe beweging of gedrag

MOTIVATIE

vooraf

welke aspecten van het gedrag worden door motivatie beïnvloed?

- richting van het gedrag
 - het doel dat men met dat gedrag wil bereiken
 - het object dat men met dat gedrag wil bereikenmeer motivatie = duidelijker wat men wil bereiken met gedrag
- intensiteit van het gedrag
de inspanning die men wil leveren om dat doel/object te bereiken
meer motivatie = meer intensiteit gedrag
- volharding in het gedrag
hoe lang men die inspanning wil volhouden
meer motivatie = langer volharden in gedrag

soorten motivatie 396

belangrijke onderscheiden ivm motivatie

- 1ste onderscheid
extrinsieke motivatie ↔ intrinsieke motivatie 399
 - extrinsieke motivatie
= van buitenaf komende motivatie
twee versies/visies:
 - motivatie door een doel dat buiten de activiteit zelf ligt
 - we doen iets om daarmee iets anders te bereiken
– dus omwille van een ander doel/object
 - bv. iemand werkt voor geld om daarmee op reis te kunnen gaan
 - motivatie vanuit een andere persoon
 - we doen iets, omdat ander dat wil, omdat we moeten van ander
 - bv. iemand werkt ...
... maar enkel als baas kijkt, omdat er anders ‘straf’ volgt
 - intrinsieke motivatie
= van binnen uit komende motivatie
twee versies/visies:
 - motivatie vanuit de activiteit zelf
 - we doen iets, omdat we plezier in een bepaalde activiteit én het bereiken van het doel van die activiteit hebben
 - bv. iemand werkt als verkoper ...
... omdat hij/zij het plezant vindt om met mensen om te gaan
 - motivatie vanuit de persoon zelf
 - we doen iets, omdat we gewoonweg niet anders kunnen
we worden daartoe ‘gedreven’ (= bevlogenheid) – genot?
 - bv. iemand speelt met evenveel enthousiasme directeur als portier in een bedrijf
belangrijke vraag: speelt schuldgevoeld daarin mee?
werken we misschien vanuit een vaag schuldgevoel, omdat we ons niet goed voelen als we niets doen?

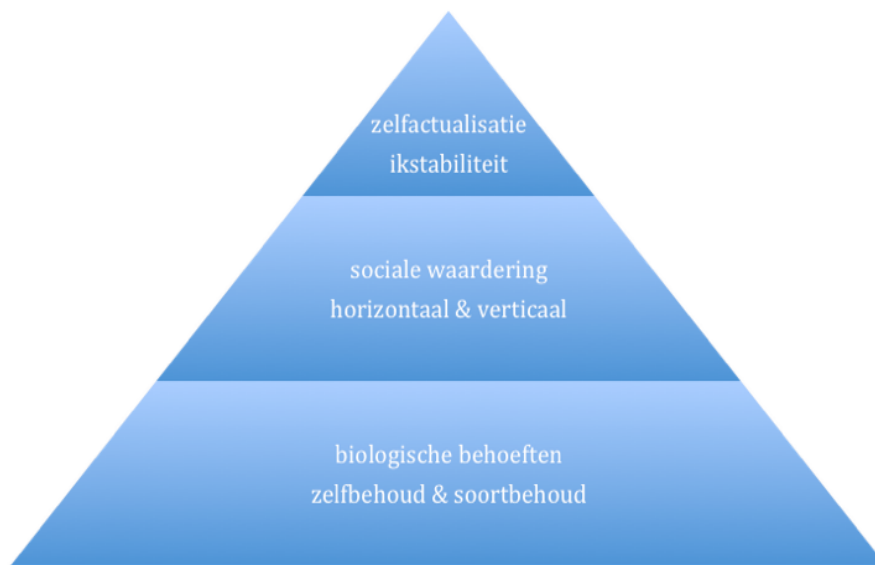
over het algemeen:

intrinsieke motivatie is belangrijker dan extrinsieke motivatie

- 2de onderscheid
motivatie vanuit *aims*=doelen ↔ motivatie vanuit *needs*=behoeften
 - motivatie vanuit *aims*=doelen 398
 - doel ligt voor ons
doel trekt ons als het ware in bepaalde richting
cf. wortel voor de neus van de ezel
 - principe: we willen zelf een nieuwe toestand bereiken
 - tijd 1: we stellen onszelf in gedachten (cognitie!) een doel ...
 - tijd 2: we bepalen via welke stappen we dat doel kunnen bereiken
 - motiverende kracht van dat doel hangt af van 2 factoren:
 - waarde die we aan dat doel toekennen
subjectief belang van dat doel = hoe belangrijk is dat doel voor mij?
 - verwachting of kans dat we dat doel effectief zullen bereiken
hoe waardevoller een doel én hoe zekerder we zijn dat we dat kunnen bereiken, hoe gemotiveerder we daarvoor zijn
cf. belang SMART-formulering van doel
Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-framed
 - motivatie vanuit *needs*=noden=behoeften 396
 - behoefte ligt achter ons
behoefte duwt ons als het ware blindelings vooruit
cf. zweep in de rug van de ezel
 - principe: we moeten een verloren gegaan evenwicht herstellen
 - tijd 1: homeostase=evenwichtstoestand
niveau van *arousal*=opwinding=geprikkeldheid waarbij ik mij ok voel
 - tijd 2: evenwicht wordt doorbroken ...
 - ... door te veel *arousal* → uitputting
 - ... door te weinig *arousal* → verveling
 - tijd 3: *need*=behoefte om dat evenwicht te herstellen
= motivatie voor gedrag dat dit evenwicht kan herstellen
hoe groter verstoring van het evenwicht, hoe groter de nood om dat evenwicht te herstellen?
 - bekendste model=paradigma:
behoeftenpiramide van Maslow
uitleg over Maslow in het boek NIET kennen voor examen 397

BEHOEFTEPIRAMIDE VAN MASLOW

- achtergrond: 'humanistische' psychologie
dé vraag van de humanistische psychologie
 - wat is het eigene van de mens=*human*?
 - wat zijn typisch menselijke=*human* needs=behoeften die tot gedrag motiveren=bewegen?komt neer op de vraag: door welke behoeften onderscheidt 'de mens' zich van 'het dier'?
↔ behaviorisme: reduceert 'de mens' tot 'het dier'
- behoeftepiramide
principe van de constructie van die piramide
 - integratie van verschillende behoeftentheorieën
 - humanistische psychologie (menselijke motivaties of behoeften)
 - vroegere theorieën (algemenere motivaties of behoeften)
oa behaviorismesamengevat in de fameuze 'piramide'
met 3 niveaus of 3 soorten behoeften

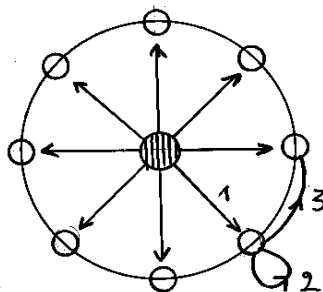

- hierarchisch gestructureerd
mens wordt alleen door een behoefte gemotiveerd als de behoeften op alle lagere niveaus bevredigd zijn
 - typisch menselijke behoeften = psychische behoeften
 - meer algemene behoeften = 'dierlijke' behoeften
 - sociale behoeften
 - biologische behoeftenniet zo eenvoudig
om dat te begrijpen moeten we eerst de 3 niveau's bespreken

- uitleg over de verschillende needs=behoeften
- laagste niveau: biologische behoeften
 - lagere, dierlijke behoeften
 - 2 registers
 - zelfbehoud: eten&drinken / uitscheiding
 - soortbehoud: seks
 - het zelfbehoud staat in functie van het soortbehoud
 - voldoende eten ...
 - ... om zich te kunnen voortplanten
(en daarna mogen beesten creperen)
 - “bij de beesten af”
- middenniveau: sociale behoeften
 - behoefte aan waardering, behoefte om erbij te horen
 - 2 niveaus
 - horizontale sociale relatie:
 - in relatie tot de ander, die mijn gelijke is (bv. collega)
 - behoefte om gelijk te zijn aan alle anderen
behoefte om mee te tellen, om niet uit de groep te vallen
 - verticale sociale relatie:
 - in relatie tot de Ander, die van mij verschilt (bv. baas)
 - behoefte aan erkenning door de baas
behoefte om ‘gezien’ en onderscheiden te worden door die baas
 - de horizontale sociale relatie is afhankelijk van de verticale
 - doordat alle wolven bang zijn van ‘de baas’ van de kudde ...
 - ... komen ze met elkaar overeenkomen en worden ze ‘gelijken’
 - in principe ook nog “bij de beesten af”

- hoogste niveau: psychische behoeften
= hogere, typisch menselijke behoeften
2 niveaus of registers
 - die niet afhankelijk zijn van elkaar
 - die niet verzoenbaar zijn met elkaar!
 - maar met elkaar botsen: *ego*-behoeften ↔ *Self*-behoeften
- *ego*-behoeften
 - behoefte om in mijn bestaande *ego*=Ik bevestigd te worden
cf. narcisme (Freud)
 - van waar komt die behoefte van het Ik om bevestigd te worden?
wat is het probleem met het Ik?
 - probleem vanuit het Ik vanuit ontstaan van het Ik
cf. supra over spiegelstadium
 - het Ik is niet aangeboren
het Ik ontwikkelt zich niet van binnenuit
 - het Ik moet gevormd worden door identificatie met een beeld van onszelf (spiegelbeeld)
het Ik moet dus van buiten af komen
 - het Ik blijft een zwakke constructie
 - het Ik moet telkens opnieuw bevestigd of versterkt worden
cf. boek Harris (1967) "I'am ok – you're ok"
 - “ik ben ok zoals ik ben ...
... en jij moet mij daarin bevestigen ...
 - dan bevestig ik ...
... dat jij ook ok bent zoals je bent”
 - echter groot gevaar voor agressie
 - als dat Ik niet bevestigd wordt, als ander mij op een bepaald punt niet bevestigt
 - als ander niet net zoals mij is
cf. later verschenen boek
“Ik ben misschien niet ok, maar gij zijt zeker niet ok!”
 - wat is de functie van dat ‘zwakke Ik’?

- wat is de functie van dat ‘zwakke Ik’?
 - het Ik is de linking pin voor de 2 sociale behoeften
het Ik linkt de verticale sociale relatie (met de Ander)
en de horizontale sociale relaties (met de anderen)
 - het Ik is een noodzakelijke link in de groepsvorming
typisch menselijk, niet meer “bij de beesten af”
 - schema groepsvorming via het Ik
 - groepsleden = lege cirkels
leider = gearceerde cirkel
 - 3 banden = 3 tijden:
 - 1 = verticale banden van leider tot groepsleden
 - 2 = band van elk groepslid met zichzelf
Ik = narcisme
 - 3 = horizontale banden van alle leden ondereen

- 2 invullingen van die groepsvorming via het Ik
 - religie = klassieke paradigma van die psycho-logica
in termen van geloof in de ‘liefde’:
 - 1 = verticaal: “God ziet iedereen even graag”
 - 2 = narcisme: “ik zie mezelf graag”
 - 3 = horizontaal: “ik zie mijn naaste even graag als mijzelf” (cf. “bemin uw naaste gelijke u zelf”)
 - wetenschap = moderne versie van die psycho-logica
in termen van geloof in het ‘weten’:
 - 1 = verticaal: we geloven dat de wetenschap weet én wil wat het beste is voor het grootste aantal
(cf. utilitarisme Bentham)
bv. “niet roken is beste voor de gezondheid!”
 - 2 = narcisme: iedereen weet wat voor zichzelf het beste is én moet dat ook willen
bv. “ik stop met roken voor mijn eigen gezondheid”
 - 3 = horizontaal: als ik weet én wil wat voor mezelf het beste is, weet én wil ik meteen ook wat voor de ander het beste is
bv. “ik stop met roken omwille van de gezondheid van mijn kinderen”

- Self-behoefden
 - menselijke behoefte om alsmaar anders te worden
behoefte om te groeien
– en zo je Self te realiseren of actualiseren
 - wat is het Self? wat is het probleem met dat Self?
 - Self
 - wat er in jezelf zit ...
= “er zit meer in je dan je zelf denkt”
 - je nog niet gerealiseerde mogelijkheden ...
 - je potentieel=vermogen dat nog niet
geactualiseerd=gerealiseerd is ...
- samengevat:
Self = groeimogelijkheden
- behoefte aan groei van Self = belangrijkste menselijke need
 - behoefte aan actualisatie van je potentieel
 - behoefte aan realisatie van je mogelijkheden
- samengevat:
zelfrealisatie = groeien groeien en nog eens groeien!
en zo het onderste uit de kan van je Self halen!
- voorwaarde om te groeien, om je Self te actualiseren:
oorspronkelijk, in de humanistische therapie (Rogers)
unconditional positive regard
= onvoorwaardelijke aanvaarding
= liefde vanwege een warme, moederlijke Ander
cf. serre waarin teer plantje kan kiemen en openbloeien

- belangrijkste toepassing van Maslows behoeftenpiramide
= Human Resources Management

cf. latere cursussen

HRM organiseert werk zodanig dat de gelijktijdige bevrediging van alle *needs*) mogelijk zou moeten worden:

- werk bevredigt biologische *needs*
 - nood aan soortbehoud
niet rechtstreeks
 - nood aan zelfbehoud (voorwaarde voor soortbehoud)
bevredigd via o.a.
 - geld:
loon naar werk
 - veiligheid en gezondheid:
 - fysiek
voorkomen rugklachten en luchtwegenproblemen
 - heden vooral psychische gezondheid
voorkomen *stress*, voorkomen seksuele spanningen (cf. #metoo)
 - *scientific management*:
lopende band concretiseert *minimum waste of movement and time*

- werk bevredigt sociale needs
 - nood aan horizontale sociale banden met collega's bevredigd via o.a.
 - 2 tijden – evolutie
 - 1ste tijd (mechanisch):
lineaire lopende band → U-vorm band
 - 2de tijd (technologisch):
informatietechnologie → informatie- én communicatietechnologie (ICT)
 - problemen – knelpunten
 - respecteren van koffie- en plaspauzes!!
voldoende tijd voor informele contacten
 - *shifts* én *teams* – met steeds wisselende collega's
 - nood aan verticale sociale banden met de baas bevredigd via o.a.
 - baas voldoende zichtbaar én aanspreekbaar *on the floor*
 - cf. *management by walking around*
= baas toont dat hij 'iedereen ziet'
 - ziet wat werknemers doen
 - ziet wat de verschillen zijn tussen die werknemers
 - ook 2 tijden – evolutie: functie baas is veranderd!!
 - vroeger:
 - structuur geven = duidelijke opdracht (functiebeschrijving)
 - narcisme versterken
meer gericht op de stabiliteit van het *ego* door oa via complimentjes
 - nu:
 - flexibiliteit vragen = wisselende opdrachten
 - ontwikkelings- of groeikansen geven (coaching!)
meer gericht op de groei van het *Self*
oa via functioneringsgesprekken en evaluatie

- werk bevredigt psychische *needs*
 - *ego-needs*
 - *ego-needs* = zelfde blijven
 - bevredigd via o.a.
 - belang anciënniteit (=ervaring)
 - correcte beloning
 - = gewaardeerd worden ... om hetzelfde werk alsmaar beter te doen
 - *Self-needs*
 - *Self-needs* = blijven groeien
 - bevredigd via o.a.
 - belang flexibiliteit
 - permanente evaluatie
 - = gestimuleerd worden ...
 - ... om telkens opnieuw ander werk te doen
 - ... om zichzelf permanent te evalueren en te laten evalueren
- belichaamd door het postmoderne *Human Resource Management*

- cf. term Human Resource Management
 - human=resource
 - human
 - ‘de mens’ uit de humanistische psychologie
 - cf. piramide Maslow
typisch menselijke: *Self* – mens=*Self*
 - resource
mens heeft een *Self* = mens is een *resource*
 - cf. 2 betekenissen *resource*
 - natuurlijke rijkdom of energiebron
bv olie, water
 - vindingrijkheid/list – truc
praktisch weten of *savoir faire*
= zijn plan trekken met de beschikbare middelen
(cf. *Aha-Erlebnis*)
bv. Ulysses
hopt van ene gevaarlijk eiland naar andere
– maar weet zich altijd uit de slag te trekken
energiebron én vat vol listen lijken onuitputtelijk
... maar dat is niet zo!!
 - *Self* = *ressource* – in die 2 betekenissen
 - *Self* = energiebron in ons
 - *Self* = *savoir faire* in ons
- management
 - waardoor actualiseert mens *self=resources=competences*?
waardoor groeit mens – en komt eruit wat erin zit?
waardoor ontwikkelen wij onze competenties?
 - door *management* – wat neerkomt op:
 - flexibiliteit
werknemers telkens in andere situaties geplaatst
→ moeten telkens andere ‘uitdagingen’ aangaan
 - evaluatie
evalueren hoe er in die nieuwe situaties wordt
gepresteerd

- werknemers moeten voortdurend zichzelf beoordelen
- werknemers moeten zich voortdurend door anderen laten beoordelen

cf. latere cursussen HRM

- kritieken op Maslows behoeftenpiramide
- Maslow wees zelf al op de basiscomplicatie:
 - lagere=biologische behoefte vermindert, als ze bevredigd wordt
 - hogere=psychische behoefte versterkt, als ze bevredigd wordt
→ hogere=psychische behoefte kan nooit volledig bevredigd worden
 - dat geldt zowel voor *ego*-behoeften als voor *Self*-behoeften
 - cf. infra: hysterie volgens Freud

- psychoanalyse wijst op 2 bijkomende complicaties:
 - de 'hoogste' behoefte (zelfrealisatie) kan ook bevredigd worden via 'lagere' behoeften (biologische en sociale) op 2 manieren:
 - via overbevrediging van 'lagere' behoeften

jezelf worden door constant lagere behoeften te bevredigen
= verslavingen

 - overbevrediging biologische behoeften
 - “ik eet, en dus word ik mezelf” (boulimie)
 - “ik drink, en dus word ik mezelf (drankzucht)
 - “ik heb seks, en dus word ik mezelf”
 - overbevrediging sociale behoeften
 - “ik doe zoals de anderen, en dus word ik mezelf”
 - “ik krijg complimentje van mijn baas, en dus word ik mezelf”

op die manier worden lagere behoeften ahw besmet met de complicatie van de hogere behoeften en kunnen dus ook die lagere behoeften groter worden in de mate dat ze bevredigd worden en dus 'onbevredigbaar' worden
 - via weigering van bevrediging van 'lagere' behoeften

jezelf worden door weigering om lagere behoeften te bevredigen

 - weigeren bevrediging biologische behoeften
 - “ik weiger om te eten, en dus wordt ik mezelf” (anorexie)
 - “ik weiger seks, en dus wordt ik mezelf (aseksualiteit)
 - weigeren bevrediging sociale behoeften
 - “ik doe niet zoals anderen, en dus word ik mezelf” (asociaal)
 - “ik weiger te gehoorzamen, en dus word ik mezelf” (antisociaal)
 - zelfrealisatie kent een grens = burn-out
 - door mensen voortdurend in andere situaties te plaatsen (flexibiliteit) en daar meer uit te halen (via evaluatie), kan het gebeuren dat mensen uiteindelijk tot de ontdekking komen dat de kern van het *Self* of hun wezen ... een leegte is de top van de piramide blijkt ... een krater te zijn door *per se* het onderste uit de kan van het *Self* wil halen, ... kunnen mensen voordat ze er erg in hebben op hun grens stoten = *burnout*
 - cf. 3 kenmerken burnout (volgens Maslach)
 - emotionele uitputting
oververmoeidheid
 - depersonalisatie
gevoel van niet meer zichzelf te zijn, direct kwaad worden
 - en vooral: gevoel niet meer 'competent' te zijn

- geen *resources*=competenties meer
- geen energie en geen ‘trucs’ meer
om onvoorziene situaties het hoofd te bieden
- op de top van de piramide sta je ahw voor existentiële keuze:
 - in die leegte of die krater vallen = *burnout*
cf. infra over HRM
 - die leegte opvullen met mystiek-religie = goeroes
hoogste *needs* zouden religieuze *needs* zijn ...

prestatiemotivatie 410

prestatiemotivatie = de motivatie om iets te presteren

presteren = iets doen én dat ook goed doen

die prestatiemotivatie ligt op het niveau van het narcisme

dwz het ego of het Ik-gevoel staat op het spel

(dus niet op het niveau van het *Self*)

- componenten van prestatiemotivatie 410

motivaties om te presteren liggen op 2 verschillende niveaus:

- needs=behoeften

motivatie om te presteren wordt bepaald door een conflict tussen 2 behoeften
die 2 behoeften zijn zo stabiel dat men ze persoonlijkheidskenmerken noemt

- prestatiedrang

- je wil slagen of streeft naar excellence=uitmuntendheid ...

- ... omdat excellence je een goed gevoel van trots geeft

- faalangst

- je probeert mislukking te vermijden ...

- omdat mislukken je een slecht gevoel van schaamte geeft

resultaat: je doet maar iets, als je zo goed als zeker bent dat je zal slagen

– en daar dus een gevoel van trots zal aan overhouden

- aims=doelen

motivatie om te presteren wordt bepaald door 2 soorten doelen:

- doel op het niveau van de taak

→ motivatie door de taak zelf – altijd het beste!!

- doel op het niveau van het eigen ego

→ motivatie door jezelf met anderen te vergelijken

- vanuit een positief ego-gevoel

overtuiging dat je iets beter kan dan anderen

- vanuit een negatief ego-gevoel

- schrik dat je iets niet zo goed kan als anderen

cf. faalangst

- leidt vaak tot

- sjoemelen met doelen

- doel veel te laag stellen = doel voor iedereen bereikbaar

- doel veel te hoog stellen = doel voor iedereen onbereikbaar

- zelf-handicappen

ervoor zorgen dat externe factoren altijd kunnen verklaren

waarom je het niet zo goed doet als anderen:

“ik was ziek”, “ik had geen tijd”, “mijn hond was overleden”, etc

er is altijd wel iets!!

- leerbaarheid van prestatiemotivatie 412
 - positief: invloed opvoeding thuis
opvoeding kan motiveren om bv goed te presteren op school
 - geloven dat kinderen iets kunnen (niet: voortdurend afkraken)
bv “meisjes zijn toch niet goed in wiskunde”
 - kinderen stimuleren om iets te doen (niet: voortdurend bevelen)
 - kinderen zelfstandig iets laten doen (niet: voortdurend controleren)
 - negatief: ontstaan faalangst 415
 - uitgangspunt:
motivatie vanuit een positief ego-gevoel
= iets doen vanuit de overtuiging “ik kan dat beter dan anderen”
 - problemen daarmee:
 - makkelijker opgeven bij begin van moeilijke taken
vanuit risico dat men door de mand zal vallen
 - overslaan naar negatief ego-gevoel bij mislukking
“Ik ben mislukt doordat ik minder goed, minder sterk ben dan anderen”

EMOTIE

definitie emotie 417

emotie zeer moeilijk te definiëren

- heel veel synoniemen
 - gevoel, affect, gemoedsaandoening, gemoedsbeweging, etc
 - moeilijk om de 'kern' te identificeren
toch vaak met de connotatie 'hevig' ...
- negatieve definitie
cf. supra: vanuit de etymologie
ex-movere = uit-bewegen
suggereert dat emotie altijd verstorend werkt voor het normale gedrag
- positieve definitie (boek):
 - volgens het behaviorisme + evolutionaire psychologie
vanuit functie=nut van emotie nl zorgen voor aan realiteit aangepast gedrag
 - emotie = reinforcement voor aan realiteit aangepast gedrag
= gedrag leidt tot goed/slecht gevoel – dat dit gedrag doet toenemen/afnemen
 - aangename emotie na bepaald gedrag = beloning voor dat gedrag
→ gedrag dat tot aangename emoties leidt, wordt herhaald
 - onaangename emotie na bepaald gedrag = straf voor dat gedrag
→ gedrag dat tot onaangename emoties leidt, wordt niet herhaald
 - probleem met uitgangspunt
 - uitgangspunt
 - functie=nut emoties: zorgen voor aan realiteit aangepast gedrag
 - Problemen
 - aan realiteit aangepast gedrag leidt altijd tot goed gevoel??
 - geen garantie dat gedrag dat tot aangename emotie leidt (en dat dus versterkt wordt) altijd beter aan realiteit aangepast is?
cf. verslaving!
 - angst is nooit doelmatig ...
bv angst heeft geen overlevingswaarde
bv stress heeft geen overlevingswaarde

emoties = verhouding lichamelijke én culturele 418

- emoties komen tot uiting via het lichaam
 - drie punten op het lichaam zijn belangrijk
 - gezicht → mimiek
emoties worden gespiegeld in de mimiek=gezichtsuitdrukking
 - handen → aanraking
 - strottenhoofd → stem
emoties resoneren in de stem
woorden zijn als het ware met emoties opgeladen

gezicht, handen en strottenhoofd zijn de meest menselijke lichaamsdelen

enige vlakken waarop mens fysiek 'superieur' is aan de dieren!
- 'directe lichamelijke besmettelijkheid' van emoties

emoties gaan gemakkelijk over van ene mens (moeder!) op ander (kind!)
soort 'besmettelijkheid' via lichamelijk contact

 - via gezicht = mimiek (gezichtsuitdrukking, expressie)
verklaring:
 - biologiserend: spiegelneuronen
 - psychoanalyse: eerste grote emoties = angst tov verbrokkeld lichaam → grote vreugde tov zien van eigen eenheid in spiegel
 - via hand = aanraking
bv. angstzweet
bv. beven van angst
 - via strottenhoofd = stem
bv. stem trilt van angst/woede
bv. krop in de keel van verdriet

- codering=voorschriften van de lichamelijke expressie=uitdrukking van emoties
 - culturele codes
andere culturen = andere codes voor het lichamelijk uitdrukken van emoties
 - codering welke emoties men in welke situaties (tov wie) mag tonen
bv negatieve gevoelens (wenen) uiten
 - Verre Oosten
men mag geen negatieve emoties tonen in aanwezigheid van een persoon met een hogere status, omdat deze die negatieve emoties als een belediging zou kunnen interpreteren
 - Westen
men moet in tranen uitbarsten als men het op tv over ‘kinderleed’ heeft, omdat niet in tranen uitbarsten als blijk van onverschilligheid tov de wereld kan geïnterpreteerd worden
 - codering hoe men zijn emoties moet tonen:
via welke gezichtsuitdrukkingen, handgebaren, stem
bv. bij overlijden
 - Nabije Oosten / Middellandse Zee
als iemand gestorven is, moet men zich de haren uittrekken en zijn kleren verscheuren (tonen dat men levend is)
 - Westen
als iemand gestorven is, moet men zich waardig en ingehouden gedragen (als een dode)
 - gender=geslacht codes
binnen elke cultuur hebben mannen/vrouwen andere emoties die ze mogen/moeten tonen – en moeten mannen/vrouwen dezelfde emoties moeten ze op andere manier tonen
 - cf. Westen
 - mannen
mannen mogen niet emotioneel zijn
“*boys don’t cry*”
 - vrouwen
 - vrouwen zijn altijd emotioneel, moeten zelfs emotioneel zijn
“*la donna è mobile*”
 - cf. hype rond emotionele intelligentie (Goleman):
 - vrouwen zouden hogere emotionele intelligentie hebben ...
cf. 518 **kennen voor examen**
 - vrouwen zijn op zich niet emotioneler dan mannen 425
maar vrouwen ...
 - ... tonen meer hun emoties
 - ... en vooral: ze letten meer op emoties bij anderen
 - cf. Islam
ligt helemaal anders

- onderdrukken van (de uitdrukking van) emoties
 - via controleren van:
 - mimiek (pokerface)
 - aanraking (dwanghandelingen om eigen handen in bedwang te houden)
 - stem – niet spreken
 - dat leidt echter alleen maar tot het versterken van die emoties, vooral als het om negatieve emoties gaat (angst, woede)
 - tics
 - aanrakingsvrees
 - cf. discussie orthodoxe Joden (en moslims): man mag andere dan zijn eigen vrouw niet aanraken
 - niet uit respect van man tov vrouw
 - wel uit schrik voor ‘onreinheid’ (menstruatie) van vrouw
 - stotteren

verhouding emotie en cognitie=gedachte 426

2 richtingen van beïnvloeding

- cognities → emoties

- 1ste tijd

rol cognities bij het tot stand komen van emoties

- 3 theorieën

- alleen cognitief-behavioristische psychologie is relevant 427
kennen voor examen
 - andere 2 niet relevant
NIET kennen voor examen

- hoe komen emoties tot stand

volgens cognitief-behavioristische psychologie

- tijd 1:
S=gebeurtenis → R = aangenaam of onaangenaam lichamelijk gevoel
 - tijd 2:
cognitieve appraisal=beoordeling van S = associatie gedachte met S
 - kan bewust
 - maar blijft meestal onbewust
 - tijd 3:
via cognitieve beoordeling van S wordt dan de lichamelijke R in het bewustzijn als emotie vertaald
 - bewuste cognitieve beoordeling van S
→ R wordt 'complexe' emotie (spijt, opluchting)
 - onbewuste cognitieve beoordeling van S
→ R wordt 'eenvoudige' emotie (angst, walging, blijdschap)

- 2de tijd

rol cognities bij het controleren of reguleren van emoties 430

- herbeoordeling

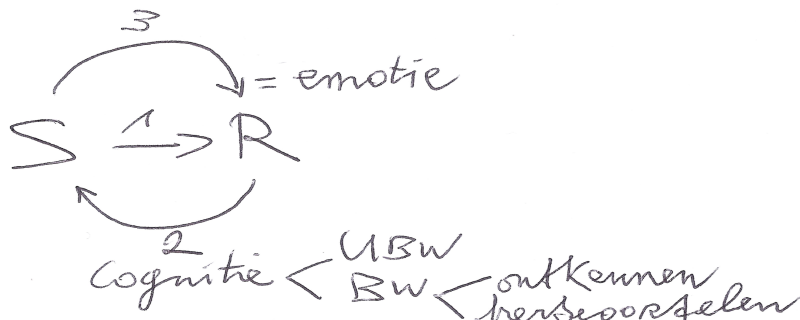
veranderen betekenis S

- door tegen zichzelf te zeggen: “dat stelt niets voor!”
→ meer kans dat R een positieve emotie wordt

- onderdrukking

ontkennen lichamelijke R op S

- door tegen zichzelf te zeggen: “dat doet mij niets! ik kan dat wel aan!”
→ meer kans dat R een negatieve emotie wordt

- emoties → cognities 431
emoties bepalen onze gedachten
bv wie zich droevig voelt, ...
 - ... zal aan droevige dingen denken (en droevige dingen opzoeken)
 - ... zal alles als reden tot droefheid interpreteren

VERANDERINGEN IN DE LOOP VAN HET LEVEN

GENETISCHE PSYCHOLOGIE

ONTWIKKELINGSPSYCHOLOGIE

vooraf

- verschuiving: ontwikkeling van het kind → levensloop van de mens
 - vroeger:
enkel ontwikkeling kind belangrijk
 - daar is ontwikkeling het snelst en het spectaculairst
 - legt de basis voor de rest van het leven
 - vandaag:
ook oog voor latere ontwikkelingen, ook in volwassenheid
= de hele levensloop "van wieg tot graf"
- ontwikkeling vanuit 2 perspectieven bekeken
 - ontwikkeling van het denken = cognitieve ontwikkeling
bv. door cognitivisme + logica geïnspireerde denkpsychologie van Piaget
vnl de kindertijd
 - ontwikkeling van het Self = psychosociale ontwikkeling
bv. door psychoanalyse + humanistische psychologie geïnspireerde
Selfpsychology van Erikson
meer dan de kindertijd

COGNITIEVE ONTWIKKELING

ONTWIKKELING VAN HET DENKEN

- eerste denkontwikkeling van de baby 441
al zeer vroeg – maar blijft allemaal vrij duister
toch verschillende vormen van 'leren' bij baby
 - auditief: ontdekken regelmatigigheden in de gesproken taal
vanaf 3 maand
bv het verwerven van de fonemen van de eigen taal – cf. supra
 - baby's van 3 maand horen het onderscheid tussen de letters 'l' en 'r'
 - maar als dat onderscheid niet actief gebruikt wordt in de taal die ze constant te horen krijgen (moedertaal), dan krijgt dit onderscheid geen betekenis en zullen ze dat vanaf 1 jaar oud niet meer kunnen maken
→ 'l' en 'r' worden geen fonemen
 - visueel: imitatieleren
vanaf 8 maand
2 verschillende verklaringen – cf. supra
 - biologie
belang spiegelneuronen (Rizzolatti)
 - psychoanalyse
belang van het spiegelbeeld (Lacan)
 - kind verwerft zijn innerlijke gevoel van eenheid voor het eerst via het zien van zijn eigen spiegelbeeld, dus van buitenaf
= spiegelstadium (vanaf 8 maand ongeveer)
 - later identificatie met 'gelijken' (gelijke op eigen spiegelbeeld)
om dat eerste 'mooie' beeld van zichzelf in de spiegel weer te kunnen ervaren, te kunnen evenaren

- theorie van Jean Piaget over de cognitieve ontwikkeling 442
 - dit is maar een van de vele theorieën over de cognitieve ontwikkeling hier in het Westen het meest populair is
andere theorie bv Vygotsky:
 - op grond van dialectiek zoals die ook in het Marxisme speelt
 - populair in de oude Sovjet-Unie
 - cognitieve ontwikkeling = continu proces
continu proces met 3 tijden:
 - aangeboren reflex
bv zuigen aan borst
 - ontstaan van primaire schema's
ook als het kind niet aan de borst ligt, maakt het bij zichzelf representaties=voorstellingen over ...
 - ... wat het zelf doet, zijn eigen lichamelijke activiteit
 - ... de objecten die daarbij betrokken zijn
 - cf. Melanie Klein: fantasma's van hele kleine kinderen over het lichaam van de moeder en wat ze daarmee doen
 - adaptatie van de schema's
in confrontatie met de realiteit passen die schema's zich aan
 - adaptatie aan de realiteit gebeurt via twee processen:
 - assimilatie
inpassen nieuwe info uit de realiteit in het bestaande schema dat lukt niet altijd ...
 - accomodatie
... en dus moet het bestaande schema soms aan die nieuwe info uit realiteit aangepast worden
 - resultaat van die adaptatie aan de realiteit
 - schema's worden complexer
 - schema's komen los van de oorspronkelijke objecten
 - stadia=trappen in de cognitieve ontwikkeling
= ontwikkeling schema's, via dat continu proces in die 3 tijden

- stadia=trappen in de cognitieve ontwikkeling
= ontwikkeling schema's, via dat continu proces in die 3 tijden
 - voorafgaand: spiegelstadium
 - niet opgemerkt door Piaget
 - aangeduid door Lacan
het kind 'ziet' zijn lichaam en het object voor het eerst in de spiegel
lichaam en object ontstaan terzelfder tijd voor de spiegel
 - wanneer het kind zijn lichaam als eenheid ontdekt ...
 - ... ontdekt het meteen ook dat moeder een 'ander object' is
 - 1ste vorm van denken: denken via activiteit van het eigen lichaam
= sensorimotorisch denken
 - 0-2 jaar
pas vanaf 8 maand, wanneer kind zichzelf als eenheid ziet en bijgevolg ook ervaart
 - denken = fysiek bezig zijn
 - kinderen manipuleren (motorisch) al wat ze kunnen waarnemen (sensorisch = horen, zien, voelen)
 - principe: wereld waaraan kind passief onderworpen is, probeert het via eigen activiteit te beheersen
cf. fort/da spelletje (Freud)
 - moeder gaat en komt
doordat het kind daar geen controle over heeft, vormt haar verdwijnen telkens opnieuw een trauma
 - trauma wordt beheerst via zelf uitgevonden spelletje bobijntje met draadje – bobijntje = mama
 - bobijntje onder een kast gooien
kind roept "o!" (van het Duitse *fort* = weg)
 - bobijntje aan het draadje weer tevoorschijn trekken
kind roept "a!" (van het Duitse *da* = daar)
- dit spelletje is volgens Freud een middel om het trauma van het passief overgeleverd zijn aan het gaan/komen van de moeder via de actieve herhaling ervan te bemeesteren
kind doet mama zelf telkens opnieuw verdwijnen, zodat het haar ook telkens opnieuw zelf kan doen verschijnen
- leidt tot objectpermanentie
object=voorwerp blijft bestaan in tijd en ruimte, ook als kind dat niet ziet
cf. *fort-da* Freud waardoor kind controle krijgt over gaan/komen van moeder
- 2de vorm van denken: denken via mentale operaties
= operationeel denken

- 2de vorm van denken: denken via mentale operaties
= operationeel denken
 - mentale operatie
 - principe
 - actie is omkeerbaar ...
 - ... omdat datgene waarop die actie uitgevoerd wordt, daarbij niet verandert (dat blijft geconserveerd=bewaard)
 - cf. conservatietaken:
overgieten melk van ene beker in een andere beker (met geringere hoogte en grotere diameter)
→ inzicht dat hoeveelheid melk geconserveerd=gelijk blijft
 - 3 stadia van het operationele denken
 - preoperationeel stadium
 - concreet-operationeel stadium
 - formeel-operationeel stadium

- preoperationeel stadium
 - 2-7j (= kleuterschool)
 - nog geen echte operaties bij het denken
nog geen inzicht in het principe van conservatie (cf. supra)
 - denken laat zich nog vangen aan uiterlijke schijn
 - cf. experiment overgieten vloeistof
“hoogste = meeste!”
 - cf. experiment kleurpotlood
 - kaars met vorm van kleurpotlood: “is dit echt kleurpotlood?”
 - “Ja!”
 - echter kritiek op dat soort experimenten
 - kind begrijpt het abstracte woord ‘echt’ nog niet
 - kind is volop bezig met fantasiespelletjes
 - objecten hebben symbolische betekenis
objecten kunnen iets voorstellen dat afwezig is
cf. spelletje fort/da Freud
 - kind speculeert dus zelf op schijn!
kind zal op die leeftijd in elk geval nooit proberen te kleuren met een kaars die eruit ziet als kleurpotlood!!
- concreet-operationeel stadium
 - 7-11j (= lager onderwijs)
 - snelste en spectaculairste ontwikkeling van het denken
cf. lagere schooltijd: leren lezen, schrijven, rekenen
 - kind ontdekt operaties via eigen lichamelijke activiteit
 - operatie = inzicht in de conservatie (cf. supra)
laat zich niet meer vangen aan eerste schijn
 - operaties of inzicht in de conservatie, beperken zich nog tot concreet, tastbaar materiaal (melk, klei, etc)
– dus nog niet abstract!
- formeel-operationeel stadium
 - vanaf 11j (= middelbaar onderwijs)
 - operaties, met idee van conservatie, toegepast op hypothetische=abstracte situaties
 - fysisch
bv. waterdamp 445
 - psychische
 - bv. vermogen om zich voor zichzelf ander leven in te beelden
 - conservatie van ‘hetzelfde’ (leven) in een ‘andere vorm’ (andere ouders)?
 - oa vanuit confrontatie met seksualiteit in puberteit
 - “mijn ouders doen zo iets niet!”
 - aansluitende fantasieën over andere ouders
cf. infra
 - bv. *theory of mind* = besef dat ander een andere manier van kijken kan hebben, dus ook een *mind*=geest heeft, en zich daar kunnen in inleven (niet bij autisme!)

PSYCHOSOCIALE ONTWIKKELING

ONTWIKKELING VAN HET *SELF*

- persoonlijke ontwikkeling = ontwikkeling van het *Self*
 - *Self* = besef van *Self*, gedacht van zichzelf = zelfbeeld + zelfbewustzijn
 - *Self* moet zich ontwikkelen, het ontstaat in de prille kindertijd
mens wordt niet geboren met een *Self*-concept of zelfbesef
cf. Lacan over *corps morcelé* = verbrokkeld lichaam
 - Er zijn heel veel verschillende benaderingen van de ontwikkeling van het *Self*
hier slechts 2 benaderingen van de ontwikkeling van het *Self*-concept
 - algemeen: ontwikkeling van het *Self* in 2 tijden
 - Erikson: ontwikkeling van het *Self* in 8 tijden

- algemeen: ontwikkeling van het Self in 2 tijden 455
 - 1ste tijd: subjectief Self
8 maand:
 - besef dat je als afzonderlijke entiteit=eenheid=geheel bestaat
 - terzelfdertijd ontstaat de objectpermanentie
 cf. spiegelstadium (Lacan):
 - het gevoel van 'ik' of innerlijke eenheid komt niet van binnen uit, maar moet ontstaan door het zien van het eigen spiegelbeeld, dus van buiten af
 - op het moment van ontstaan van dat ik (als innerlijke eenheid) scheidt zich ook het object af (moeder blijkt geen deel van mij te zijn, maar een object op zichzelf)
 met alle gevolgen vandien
 - gevoel van eenheid of 'ik ben ik' is een soort bedrog
 - omdat het gevoel van eenheid of 'ik ben ik' van buitenaf komt, moet dat telkens weer van buitenaf bevestigd worden, door gelijken die als een soort spiegelbeeld fungeren
 - 2de tijd: objectief Self
besef dat je bestaat als eenheid – mét stabiele kenmerken
niet vanuit het geheel, maar vanuit de kenmerken bekeken
 - 1½ jaar:
 - besef dat verandering spiegelbeeld = verandering eigen lichaam
 - cf. experiment met 'andere neus'
 - kind voor spiegel
 - even afgeleid: zonder dat het dit merkt, krijgt het rode stip op zijn neus
 - kind kijkt terug in spiegel
 - vanaf 1 ½ jaar reikt een kind niet meer naar de neus van zijn spiegelbeeld, maar naar zijn eigen neus
 - 3-5 jaar:
 - externe kenmerken
 - zichzelf kunnen beschrijven in concrete termen – de 'buitenkant'
 - "hoe zie ik eruit, voor anderen"
 - "wie zijn mijn vriendjes" (meestal sterk gelijkend!)
 - nog later:
 - eigen interne kenmerken kunnen beschrijven
 - integratie gedachten en gevoelens in zelfbeeld
 - "mijn gedachten en gevoelens zijn van mij"

- Erik Erikson: ontwikkeling van het Self in 8 tijden 456
 - motor van de ontwikkeling
ontwikkeling *Self* gebaseerd op voortdurende botsing tussen de onveranderlijke eisen van de eigen driften en de telkens veranderende eisen van de sociale Ander
 - onveranderlijke eisen van het eigen lichaam
lichaam = drift
drift volgens Freud
 - drift
 - gedrevenheid om 'iets' van zichzelf terug te vinden ...
 - ... waarvan men het gevoel heeft dat men dat verloren is ...
 - ... door het ontstaan van de eenheid van het Ik (via het spiegelbeeld)
 - verschillende driften
(cf. infra hoofdstuk over persoonlijkheid 540)
draaien rond vitale lichaamsopeningen (cf. *corps morcelé*)
 - orale drift = alles in mond willen steken
(naar het model van de borst)
 - anale drift = alles willen ophouden
(naar het model van de uitwerpselen)
 - telkens veranderende eisen van het sociale/anderen
 - 1ste versie: ouders = opvoeding
 - 2de versie: economie = 'realiteit'

door die sociale eisen vanuit anderen moet mens iets van zijn driften inleveren
→ emotionele problemen of crisissen
echter elke crisis stelt een specifieke uitdaging
→ crisis = ontwikkelingskans!
- 8 ontwikkelingsstadia Self

- stadium 1: vertrouwen=trust ↔ wantrouwen
 - vanaf 8 maand
 - wat is vertrouwen?
vertrouwen berust op attachment
attachment = hechting kind aan één persoon = mama
 - basis attachment? orale drift!
cf. experiment Harlow met wire mother 460
aapjes krijgen papfles ...
 - ... van 'harde' kunstmoeder (ijzerdraad)
→ 'hechten' zich niet aan die 'harde moeder'
 - ... van 'zachte' kunstmoeder (pluche)
→ 'hechten' zich wel aan die 'zachte moeder'
 - rol ouders bij ontwikkeling *attachment*?
 - moeder
gevaren of problemen:
 - *refrigerator mother*
= kille moeder
bron van autisme? volgens bepaalde psychoanalytische theorie
 - scheidingsangst moeder
= moeder reageert paniekerig op scheiding van kind
(oa bij het spenen – maar bv ook op eerste schooldag)
moeder moet 'voldoende ontspannen' op de scheiding van haar kind
reageren → kind krijgt vertrouwen in zijn *attachment*
cf. oudere mama = meer ontspannen! → sterker *attachment* bij kind
 - vader (volgens Lacan)
moet gaan/komen (*fort/da*) van de moeder regelen (wet!)
zodat kind vertrouwen in het gaan en komen van moeder krijgt
- cf. kinderopvang = te frequent wisselende verzorgsters? 461
 - frequent wisselende verzorgster → zwakker *attachment*?
 - niet noodzakelijk! – verhouding tot ouders blijft cruciaal
wisselen verzorgsters is gevolg van flexibiliteit die ouders eisen
kind moet altijd naar opvang kunnen als dat ouders uitkomt
dus soort paniek van ouders ...

- gevolgen attachment – later te zien, vanaf puberteit
 - positieve gevolgen
 - trust=vertrouwen
 - ego-resilience cf. Dirk Dewachter en Paul Verhaeghe
 - *ego-resilience* = veerkracht of incasseringsvermogen *ego*
ego kan goed impulsen en emoties reguleren
 – en kan zich dus makkelijk aan veranderende=stresserende omstandigheden aanpassen
 - zwak *attachment* in kindertijd → *ego-resilience* in puberteit ↓
 - negatieve gevolgen
 - scheidingsangst!
 cf. Bowlby: met hechting aan moeder ontstaat ook scheidingsangst tegenover moeder 458
 scheidingsangst is dus niet het teken van gebrek aan *attachment*, maar integendeel het teken van teveel *attachment*
 cf. spiegelstadium (Lacan) – cf. supra

- stadium 2: autonomie ↔ twijfel en schaamte
 - 1-3 j
 - wat is autonomie?
 - kinderen krijgen eigen ik én eigen willettje:
 - “nee! nee!” tegenover de Ander
 - “Ikke wil dit! Ikke wil dat niet!”
 - basis autonomie? anale drift!
 - cf. zindelijkheidstraining:
 - “wie beslist wanneer ik iets moet afgeven? Mama of Ik?”
 - ‘karakter’ verschijnt: koppig of toegeeflijk tegenover mama die vraagt om het op/in het potje te doen wanneer het haar past ...
 - rol ouders bij ontwikkeling autonomie
 - oppassen om tijdens zindelijkheidstraining dat beginnende willettje niet al te autoritair te breken
 - → gevaar dat kind bv begint te stotteren

- stadium 3: initiatief & purpose=doel ↔ schuld
 - 3-6 j = kleuterschool
 - wat is initiatief?
kinderen spelen volwassen rollen (vaak op hun eentje)
 - basis initiatief? oedipuscomplex!
 - identificatie=vereenzelviging met ouders
kinderen proberen plaats van ene ouder bij andere in te nemen
dat initiatief geraakt daardoor gemakkelijk seksueel gekleurd
cf. seksuele spelletjes
 - geslachtsverschil ‘onderzocht’ (doktersspelletjes!)
 - vanuit vooroordeel dat jongetjes ‘iets meer’ hebben
(penis – die dus ‘de fallus’ wordt)
 - echter schuldgevoel over die identificatie
én schrik om daarvoor gestraft te worden = castratiedreiging
 - rol ouders bij ontwikkeling initiatief?
ouders mogen zich daardoor niet bedreigd tonen
 - voldoende verbieden
 - voldoende ‘meespelen’
cf. niet teveel stimuleren dat kleine kinderen ‘liefje’ hebben,
zoals bij volwassenen

- stadium 4: competency & industry=vlijt ↔ minderwaardigheid
 - 6-12 j = lagere schooltijd
 - wat is competentie?
 - samenwerking met anderen
 - vanuit eigen competenties=groeimogelijkheden=potentieel ...
 - ... in vergelijking met ander (competitie) – even goed zijn als ander
competitie is nieuw element in de definitie van competentie!
 - minderwaardigheid
= gevoel van geen competenties=potentieel te hebben
- basis & rol ouders
 - hier staat niet meer het eigen lichaam in verhouding tot de ouders centraal (wel nog het geval in de voorafgaande fasen: orale, anale, fallische)
 - maar wel ‘zichzelf’ (psychisch) in verhouding tot de ouders
opvoeding (ouders, leerkrachten)
 - competentie
ouders/leerkrachten geven het kind de indruk
 - dat er ‘iets’ in het kind zit (“plus est en vous”)
‘iets’ in het kind = Self
als groeimogelijkheid, potentieel, *resource*
 - en dat opvoeding dat ‘iets’ eruit kan halen
waarbij het kwestie is van de juiste leeromgeving te vinden (= flexibiliteit) waarin al die nog niet gerealiseerde mogelijkheden tot uiting kunnen komen
 - minderwaardigheid
ouders/leerkrachten geven kind de indruk “er zit niets in jou!”

- stadium 5: identiteit/rol ↔ rolverwarring
 - 12-20j = middelbare school + unif
cf. adolescentie
 - wat zijn identiteit en rol?
vooral op seksueel vlak
 - identiteit: “wie/wat ben ik ... als man/vrouw?”
 - rol: “hoe moet ik mij tov ander gedragen/voelen ... als man/vrouw?”
 - basis?
weer vanuit de verhouding tot het eigen lichaam
nl hormonale opstoot van de puberteit
puberteit – 2 visies:
 - 1ste visie: biopsychosociale visie op puberteit
 - geboren met bepaalde seksuele oriëntatie
kan homo-, hetero- of biseksueel zijn
 - kindertijd
 - socio-culturele factoren versterken de gewenste seksuele identiteit = heteroseksualiteit
 - echter moeilijk om daarin wetmatigheden te vinden
bv vader stimuleert geslachtsstereotiep gedrag bij zonen 464
→ probleem als kind alleen door vrouwen opgevoed wordt?
ethische discussies (wat is ‘best’ voor het kind?)
 - vader is op zich geen garantie dat een kind in zijn ‘juiste’ geslacht en zijn heteroseksualiteit ‘versterkt’ wordt
 - ook voor vader is het onmogelijk om ‘de juiste maat’ te houden: hij versterkt het kind altijd teveel of te weinig in zijn biologisch=zichtbaar geslacht
niet het ontbreken van vader op zich zorgt voor problemen inzake seksuele identiteit, maar wel bepaalde invullingen van het vaderschap (bv “vader = beste vriend”)
 - puberteit
 - plotse hormonale=biologische verandering (seksueel)
 - vroeger bij meisjes dan jongens
meisjes zelfs alsmear vroeger, jongens alsmear later
 - meisjes hebben het vooral moeilijk met vroege puberteit
jongens hebben het vooral moeilijk met late puberteit
 - leidt in de adolescentie tot psychosociale crisis 464
op het gebied van het geslacht – in 2 vormen:
 - gender identity (seksuele identiteit)
“wie ben ik als man?”
“wie ben ik als vrouw?”
 - geslachtstypering (rol/gedrag)
“hoe moet ik mij als man naar een vrouw toe gedragen/voelen?”
“hoe moet ik mij als vrouw naar een man toe gedragen/voelen?”

- 2de visie: psychoanalytische visie op puberteit
 - om te beginnen
vanuit spiegelstadium Lacan:
 - geen aangeboren eigen eenheid
→ geen instinctieve band met het eigen geslachtsorgaan
 - om te beginnen wordt het eigen geslachtsorgaan ervaren als iets vreemds, als “niet van mij”
 - heeft te maken met het genot uit dat geslachtsorgaan
– dat men geen plaats in het lichaamsbeeld kan geven
cf. kindertekeningen:
 - normaal gesproken geen geslachtsorgaan getekend
 - indien wel, dan wijst dat mogelijks op een probleem (incest, pedofilie)
 - geen aangeboren object
→ geen instinctieve band met het ander geslacht(sorgaan)
 - geen aangeboren heteroseksualiteit
↔ Bijbel: “man en vrouw zijn voor elkaar geschapen”
 - en dus ook geen aangeboren homoseksualiteit
 - kindertijd

- kindertijd
 - fallische fase: geslachtsverschil = visueel gegeven
 - overwicht visuele
kind beperkt zich tot het zichtbaar verschil tussen jongens en meisjes
 - fallische fase
 - kind moet wel besluiten dat jongens 'iets meer' hebben dan meisjes nl penis
 - kind maakt geslachtsverschil via penis, die alleen langs de kant van man te vinden is
kind gebruik penis als logisch instrument, om het geslachtsverschil te maken
 - 'man' = +
heeft 'iets' (penis) wel dat 'vrouw' niet heeft
 - 'vrouw' = -
heeft 'iets' (penis) niet dat 'man' wel heeft
penis wordt in die logische functie 'fallus' genoemd
 - deze visie op verschil man/vrouw is natuurlijk fout maar het onheil is bij geschied:
deze visie zal meespelen in verhouding tot de ouders
Oedipuscomplex = overschatten belang van vader
omwille beetje dat hij 'meer' heeft dan moeder
→ loskomen van moeder!
 - jongetje:
 - wil zijn zoals vader (die penis heeft)
= moeder voor zich hebben
 - maar moet het uiteindelijk tegen vader afleggen:
moeder blijft 'eigendom' van vader
 - meisje:
 - wil ook zijn zoals vader (die penis heeft)
of wil de favoriete van vader zijn (die penis kan geven)
 - maar moet uiteindelijk worden=zijn zoals moeder
- latentietijd
die problematiek wordt verdrongen wegens 'onoplosbaar'
maar blijft wel latent=verborgen aanwezig én actief
- puberteit

- puberteit
 - gevoel van 'geen seksuele verhouding' tussen de geslachten
vanuit de fallische fase
cf. *war between the sexes*
cf. boek "Men are from Mars, Women are from Venus" (1992)
 - 'seksuele keuze
 - verkennen seksuele identiteit via seksuele fantasieën
 - vaak 'pervers' kantje (schaamte!)
 - leiden vaak tot verslaving aan masturbatie
(die vaak bevredigender zijn dan echte seks)
 - keuze' voor heteroseksualiteit of homoseksualiteit
maar ook andere seksuele 'keuzes' (cf. Kajira = SM studentenvereniging)
wordt bepaald door:
 - manier waarop Oedipuscomplex opgelost werd
 - in wisselwerking met 2 andere factoren:
 - socio-culturele mechanismen (opvoeding)
die seksuele identiteit versterken
 - maar vooral toevallige omstandigheden (trauma's)
die de seksuele identiteit overhoop kunnen halen
- stadium 6: intimiteit ↔ isolatie
 - 18-30j
 - wat is intimiteit?
 - zelfstandig worden ... samen met een ander
 - probleem van de liefde = samen met een ander iets opbouwen
= *settelen*
 - volwassenheid
 - hypermodern probleem met intimiteit? uitstel! 470
verlengde adolescentie
 - vandaag nog geen gevoel van volwassenheid voor 30 jaar
nog geen gevoel van zich samen met een ander te kunnen *settelen*
cf 'hotelmama'
 - oplossingen
 - 'wasbar' = om van 'hotel mama' los te geraken
was (= meest intieme!) niet meer door mama laten doen

- stadium 7: generativiteit ↔ stagnatie
 - 30-60j
 - wat is generativiteit?
iets genereren=voortbrengen dat bijdraagt aan de maatschappij
op de twee bijzonderste levensdomeinen:
 - werk en carrière maken
veranderingen:
 - geen loyaliteit tov bedrijf meer → niet meer verhogen anciënniteit
 - wel loyaliteit tov eigen competenties → wel verhogen *employability*
 - gezin en kinderen opvoeden
veranderingen:
 - periode van 2 kinderen lijkt voorbijw
ofwel 3 en meer kinderen ofwel geen kinderen
 - meer en meer scheiding nadat kinderen zijn opgevoed
 - allerlei vormen van 'nieuw samengesteld gezin'
= voorbereiding op complexiteit toekomstige maatschappij?
 - alleen blijven wonen (LAT-relatie = *Living Apart Together*)
 - typische postmoderne problemen met generativiteit
die dus voor een gevoel van stagnatie=stilstand zorgen
 - vanuit biopsychosociale visie bekeken: *dual role syndrome*
 - vanuit psychoanalyse bekeken: *midlife crisis*
- telkens doordat, onder economische druk, een aantal problemen
samenkomen (een ongelukkige samenloop van omstandigheden)

- dual role syndrome 471
 probleem van *work life balance* of balans tussen werk en leven=gezin
 vooral voor vrouw een probleem
 eigenlijk driedubbele rol: moeder + echtgenote + werkneemster/bazin
- samenloop van problemen voor een vrouw ...
 - problemen vrouw met en op het werk
 steeds stresserend
 - vrouw is voor vrouw sowieso stresserend, door gebrek aan tijd
 cf. er ook altijd voor kinderen moeten zijn
 - vrouw krijgt niet dezelfde carrièrekansen & verloning als man
 cf. *glass ceiling* of glazen plafond & *pay gap* of loonkloof
 - mannen seksualiseren hun verhouding tot vrouwelijke collega's
 cf. *sexual harassment* of ongewenste intimiteiten en *#metoo*
 - problemen vrouw met eigen man
 soms jaloerie man – op 2 vlakken:
 - vrouw blijkt competenter dan haar eigen man
 cf. vandaag meer en meer 'huismannen'
 - vrouw komt in exclusieve mannenwereld terecht
 - problemen vrouw met zichzelf
 vaak schuldgevoel:
 - vrouw hecht meer belang aan moederschap dan man aan vaderschap (of vrouw geeft een meer fysieke invulling aan moederschap dan een man aan vaderschap)
 - vrouw hecht meer belang aan moederschap dan aan werk
- oplossingen?

- oplossingen?
 - ideologisch
vrouw in het gareel brengen en zich doen forceren
via 2 stellingen ivm specificiteit 'vrouwelijke hersenen'
(op basis van evolutionaire psychologie)
 - 'hersenen' maken vrouw beter in multitasken dan man
= ze kan verschillende taken samen doen ... (want ze heeft dat altijd al moeten doen)
en dus moet ze nu ook maar alles kunnen combineren
 - 'hersenen' maken vrouw emotioneel intelligenter dan man
= ze neemt niet alleen beslissingen met haar verstand,
maar ook met haar 'hart' ... (want ze heeft dat altijd al moeten doen)
en dus moet ze nu ook maar niet teveel nadenken
 - praktisch
vrouw kan 2 richtingen uit
(op basis van sociologische realiteit)
 - eerst zo snel mogelijk kinderen krijgen
en dan op de valreep nog carrière starten (vanaf 40j)
 - **eerst zo snel mogelijk carrière maken**
en dan op de valreep nog kinderen krijgen
(voor 40 jaar – cf. biologische klok!) 472

- midlife crisis
 - term van Elliott Jaques (1960)
 - crisis halverwege leven = crisis halverwege carrière
midlifecrisis = midcareercrisis
 - door economische druk is leven zo georchestreerd geraakt dat alle problemen ons op hetzelfde moment moeten overvallen:
 - gezin
 - kinderen verlaten huis ... (lege nest)
 - ... waardoor 'papa' en 'mama' weer met elkaar als man en vrouw geconfronteerd worden en dat is niet altijd een even gelukkig weervinden
 - ouders
 - eigen ouders beginnen ziek te worden (of sterven) ...
 - ... met als gevolg
 - besef dat men de volgende is om te sterven
 - ruzies over erfenis
cf. "familie is wat je overhoudt nadat de erfenis is verdeeld"
 - fysiek
 - eerste tekenen van veroudering ...
 - ... met duidelijker wordende seksuele problemen
 - werk
 - zou moeten toppunt van carrière zijn ...
 - ... maar dat blijkt vaak net niet te lukken
cf. als men eindelijk op de stoel van zijn baas zit, , blijkt men zich daar niet meer te kunnen concentreren
verklaringen?
 - Psychologie: via Peters' principe:
"iedereen wordt gepromoot tot hij het niveau van zijn incompetentie heeft bereikt"
 - Psychoanalyse: via Freuds principe:
"men zal niet ongestraft de plaats van de vader innemen"

het samenkomen van al die problemen zorgt voor
midlifecrisis=midcareercrisis

- stadium 8: integriteit ↔ wanhoop
 - vanaf 60 jaar
 - wat is integriteit?
terugblik op het leven, evaluatie – tevreden kunnen zijn of niet?
 - cf. 5 stadia rouw als reactie op aankondiging eigen dood
Kübler Ross 477
 - 1ste fase: ontkenning: “dat kan niet!”
 - 2de fase: opstandigheid: “waarom ik?”
 - 3de fase: onderhandelen: tijd proberen te rekken
bv door in alternatieve behandelingen te gaan geloven
 - 4de fase: depressie – angst
 - 5de fase: aanvaarding
dat is natuurlijk heel veel gevraagd ...
- hypermoderne problemen met integriteit
 - vandaag van langsom meer druk om voortdurend alles te evalueren
– en te blijven groeien
van kindsbeen af – tot aan de dood
 - vandaag is 60j nog ‘niet oud’
er wordt nog een soort generativiteit verwacht
 - tewerkstelling ouderen (om kosten vergrijzing te dragen)
 - mentor spelen?
 - Problematiek van euthanasie
vanuit ‘voltooid leven’ of ‘levensmoeheid’?

INTELLIGENTIE

wat verstaat men onder intelligentie? 482

- belang intelligentie
zeer belangrijk in onze Westerse, sciëntistische=verwetenschappelijke cultuur
“ik moet intelligent=slim zijn!”
 - maar eigenlijk weet niemand wat ‘intelligentie’ juist betekent ...
zoals alle woorden die voor ons belangrijk zijn
buzzwords = hoe onduidelijker de betekenis van een woord, hoe meer we ermee zwaaien – of omgekeerd: hoe meer we met een woord zwaaien, hoe onduidelijker de betekenis ervan
bv ‘vrijheid’
 - belang van intelligentie sterk overschat?
- etymologie ‘intelligentie’
 - intelligentie = *inter*=tussen + *legere*=kiezen
cf. *election* = *ex*=uit + *legere*=kiezen
 - intelligentie = kunnen kiezen = onderscheid kunnen maken
intelligentie = onderscheidingsvermogen
- 3 visies op intelligentie
 - intelligentie = aanleg
 - potentieel=mogelijkheid tot intelligent gedrag
– dat niet noodzakelijk in gedragingen of prestaties tot uiting komt
 - veronderstelt dat intelligentie aangeboren is
 - intelligentie = gedrag
 - het juiste gedrag in een bepaalde situatie (aangepast gedrag) stellen
 - veronderstelt dat men ‘geleerd’ heeft hoe men zich in bepaalde situaties moet gedragen
 - intelligentie = prestatie
 - goed scoren op een bepaald soort test (intelligentietest) ...
 - veronderstelt dat men door scholing op dat soort test is voorbereid
- 3 (+ 1) componenten van intelligentie
dé intelligentie bestaat niet, intelligentie is geen eenheidsbegrip
intelligentie is een samengesteld begrip, een constructie van 3 componenten:
 - analytische intelligentie
wat men klassiek onder ‘intelligentie’ verstaat
kunnen redeneren
 - praktische intelligentie
wordt meestal onderschat
kunnen omgaan met de realiteit
 - sociale intelligentie
kunnen omgaan met anderen

- (de laatste tijd plakt men daar graag de emotionele intelligentie bij)
kunnen omgaan met je eigen emoties en die van anderen

analytische intelligentie 483

- definitie
 - inhoud van de analytische intelligentie
analytische intelligentie is moeilijk vooraf te definiëren
gaat in elk geval over redeneren:
 - abstract, logisch en consistent redeneren (inductief & deductief – cf. supra)
via analyse relaties en regels ontdekken = inzien
 - en zo problemen oplossen
 - structuur van de analytische intelligentie
men probeert de structuur van de analytische intelligentie te construeren 493
via een wisselwerking tussen 'theorie' en testen
 - men vertrekt van een vage theorie over analytische intelligentie
want moeilijk te definiëren!
 - op basis daarvan construeert men een test
 - test met verschillende subtests=deeltests
 - men neemt die test af van een grote groep (cf. infra)
 - op de testresultaten voert men statistische operaties uit
= factoranalyse 493 (cf. begin cursus over wetenschappelijke methoden)
 - zo kan men zien van welke subtests de resultaten correleren
(= samen veranderen)
 - zo kan men gemeenschappelijke factoren identificeren
die maken dat 2 subtests vergelijkbare resultaten opleveren
bv 'verbale vaardigheid'
 - al die factoren samen = de structuur van de analytische intelligentie

- tests voor analytische intelligentie 484
 - geschiedenis
 stuk uit boek NIET kennen voor examen
 wel kennen uit boek voor examen: belang oorlog voor vooruitgang psychologie!
 - Bekendste analytische intelligentietests in Vlaanderen:
 - Wechsler Intelligence Scale: 486
 - basisonderscheid binnen de analytische intelligentie
 - verbale intelligentie
 analytische intelligentie die tot uiting komt in de omgang met verbaal=talig materiaal
 - performatieve intelligentie
 analytische intelligentie die tot uiting komt in de omgang met niet-verbaal materiaal
 (pas op: het gaat hier niet over praktische intelligentie!)
 - verbale en performatieve hebben verschillende subschalen
 NIET kennen voor examen
 - grote verschillen tussen verbale (laag) en performatieve (laag) intelligentie zouden op bepaalde problemen kunnen wijzen
 bv autisme
 - 2 varianten – intelligentie bij kinderen anders gestructureerd??
 - volwassenen = *WA(dult)IS*
 - kinderen = *WISC(hildren*
 - Raven Progressive Matrices 487
 - meet analytische intelligentie enkel via niet-verbaal materiaal
 (pas op: het gaat hier niet over praktische intelligentie!)
 - proefpersoon moet proberen de logica te vinden waarmee een aantal kenmerken tot een patroon=*matrix* gecombineerd worden

- problemen met analytische intelligentietests 488
 - opmerking vooraf
 - onderstaande problemen gelden niet alleen voor het meten van analytische intelligentie
het gaat om algemene problemen van de psychometrie
psychometrie = meten van 'psychische kwaliteiten'
 - 'analytische intelligentie' is één voorbeeld van een 'psychische kwaliteit'
de problemen met analytische intelligentietests zijn problemen die het meten van 'psychische kwaliteiten' altijd stelt
 - 1 fundamenteel probleem = conceptueel probleem
hoe analytische intelligentie meten?
 - 'analytische intelligentie' is een concept
 - men kan 'analytische intelligentie' dus niet direct 'observeren'
 - bijgevolg valt analytische intelligentie ook niet op zich te meten
 - men moet dus zoeken naar 'iets anders'
 - dat analytische intelligentie 'te maken heeft'
dat een uitdrukking of een maat is van 'analytische intelligentie'
 - dat wél zichtbaar of observeerbaar is
= operationalisering van analytische intelligentie
bv 'betekenis van een 'moeilijk woord' kunnen geven'
 - die observeerbare operationalisering kan men dan wel meten
 - 3 technische problemen
bij het meten van analytische intelligentie via die operationaliseringen
betrouwbaarheid, validiteit, normering

- 3 technische problemen
bij het meten van analytische intelligentie via die operationalisering
 betrouwbaarheid, validiteit, normering
 - betrouwbaarheid
 - meet de test die operationalisering van het concept 'analytische intelligentie' op een juiste manier?
 levert hij dus altijd dezelfde resultaten op?
 bv weegschaal
 - geeft bij 1ste weging 55kg aan,
 - bij 2de weging onmiddellijk daarna is dat 58kg
 → weegschaal is onbetrouwbaar!
 - manieren om die betrouwbaarheid te controleren en te garanderen
NIET kennen voor examen!
 - meeste analytische intelligentietesten zijn redelijk betrouwbaar
 dwz ze geven ongeveer hetzelfde resultaat als je zo nog eens aflegt
 - validiteit=geldigheid
 - meet de test wat hij zegt te meten?
 meet de test effectief wat zijn makers zeggen dat hij meet?
 in dit geval: meet een zogenaamde 'analytische intelligentietest'
 effectief de 'analytische intelligentie'?
 - 5 soorten validiteit
 - conceptuele validiteit = begripsvaliditeit – constructvaliditeit
 - meet de test effectief het concept 'analytische intelligentie'
 zoals die binnen een bepaalde theorie geconstrueerd wordt?
 ander begrip=construct van 'analytische intelligentie'
 → nood aan andere intelligentietest!
 - zeer moeilijk uit te maken ...
 - typische problemen ivm begripsvaliditeit
 - bv analytische intelligentietest is zo lang dat hij uitputtend is
 → hij meet enkel 'uithoudingsvermogen'!
 - bv analytische intelligentietest is zo geconstrueerd of zo moeilijk dat hij uitnodigt tot gokken
 → hij meet enkel de mate waarin iemand risico's durft nemen
 cf. afschaffen giscorrectie bij *Multiple Choice Examen*
 - bv analytische intelligentietest op computer
 → hij meet misschien in eerste instantie enkel 'vertrouwdheid met ICT!
 cf. ouderen scoren slechter op tests op computer ...
 ... door gebrek aan vertrouwdheid met ICT?
 - inhoudelijke validiteit
 - meet de test heel de 'analytische intelligentie'
 is hij dus representatief
 - meet de test enkel één specifiek aspect van de analytische intelligentie, dan is hij niet representatief

- criteriumvaliditeit
 - correleren de testresultaten met een andere maat voor de analytische intelligentie?
 - bv scoren kinderen met goede schoolresultaten (= andere maat) ook goed op die analytische intelligentietest?
cf. SIMON test voor studieoriëntering UGent
 - laatstejaars Middelbaar Onderwijs leggen SIMON af en komen zo te weten bij welke universitaire opleiding hun interesse best aansluit
 - maar eerst moet die test 'gevalideerd' worden
dwz men moet weten welke resultaten op die test gescoord worden door bv studenten die nu goed presteren in Handelswetenschappen of Bestuurskunde
 - predictieve validiteit
 - voorspellen de testresultaten toekomstig gedrag?
iemand scoort hoog op een analytische intelligentietest, maar zal die persoon ook later in zijn werk, vanuit zijn werkresultaten, geëvalueerd worden als iemand die effectief blijkt geeft van analytische intelligentie?
 - cf. algemene vaststelling ivm analytische intelligentietests
 - voorspellen of iemand goed aan een nieuwe job zal beginnen (wie goed scoort op analytische intelligentietest, zal onmiddellijk goed presteren in een nieuwe job) ...
 - ... maar ze voorspellen niet de verdere evolutie in die job, ze voorspellen niet of iemand goed zal blijven presteren
- cf. "men neemt iemand aan omwille van zijn/haar intelligentie, maar ontslaat hem/haar omwille van zijn/haar persoonlijkheid"
→ naast analytische intelligentietests moet men dus ook persoonlijkheidstests afnemen (cf. later)

- faciale validiteit
niet in boek
nochtans belangrijk, vanuit psychologisch standpunt
 - wordt de test op het gezicht (*on the face of it*) als valide ervaren door degene die hem moet afleggen
gelooft degene die een zogenaamde ‘analytische intelligentietest’ aflegt zelf ook dat zijn/haar resultaten daarop effectief iets over zijn/haar analytische intelligentie zeggen?
 - bij veel tests ziet een leek (= niet-specialist) niet meteen het verband tussen wat hij/zij in de test moet doen en wat die test zelf zegt dat hij meet
bv “2 minuten op je hoofd kunnen staan” = operationalisatie van analytische intelligentie
 - dat klinkt onwaarschijnlijk, op het eerste gezicht ...
 - ... maar het is best mogelijk dat wetenschappelijk is bewezen dat “geregeld op je hoofd staan de doorbloeding van de hersenen ten goede komt”
degene die de test moet afleggen zal dat verband echter nooit spontaan zelf leggen
 - problemen bij lage faciale validiteit
 - weinig motivatie om test af te leggen
moeilijk om dat soort test (“2 minuten op je hoofd kunnen staan”) als analytische intelligentietest te ‘verkopen’
 - mensen zullen niet hun best doen op zo een test
 - ‘intelligente’ mensen weigeren zo een test
 - betwistingen
degenen die zich toch op die manier (“2 minuten op je hoofd kunnen staan”) moeten laten testen, en dat ernstig nemen, zullen later gemakkelijk de resultaten ervan gaan betwisten – zeker als ze op basis daarvan afgewezen worden voor bv een job

- normering – normsteekproef
 - een score of een cijfer op een test zegt op zich niets
elke individu moet vergeleken worden met de groep van zijn/haar 'gelijken' = referentiegroep
bv score kind moet vergeleken worden met de scores van zijn leeftijdsgenoten: score beter of slechter dan die van de gemiddelde leeftijdsgenoot?
 - daarom moet men eerst de test afnemen van een vergelijkingsgroep = normsteekproef
 - moet voldoende groot zijn
 - moet representatief zijn voor de populatie (bv leeftijdsgroep) waarvoor de test bestemd is
iedereen uit die leeftijdsgroep moet dezelfde kans gehad hebben om deel uit te maken van die vergelijkingsgroep of steekproef – belang van willekeurige selectie!!
 - distributie = de wijze waarop scores bij normsteekproef verdeeld zijn
menselijke eigenschappen kennen een typische distributie = normaalverdeling
 - ziet eruit als een 'klok' 490
cf. fig 12.6 **kennen voor examen**
 - ontdekt door Quetelet (prof wiskunde Gent!)
 - pas dan kan men bv. het Intelligentie Quotiënt berekenen:
IQ 100 = $\frac{1}{2}$ van de representatieve steekproef waartoe je behoort, deed slechter en $\frac{1}{2}$ deed beter op dezelfde test

- ethische of ideologische problemen
discriminatie via analytische intelligentie
- bias ten opzichte van bepaalde groepen
bias = systematische benadeling van een bepaalde groep
 - culturele bias
analytische intelligentietests zijn niet cultuurneutraal 511
 - eerste analytische intelligentietests:
blanken scoorden beter dan zwarten
 - blanken intelligenter?
 - neen! kwestie van *bias* ...
testen helemaal vanuit blanke leefwereld geconstrueerd
– waarop blanken vanuit hun scholing beter voorbereid zijn
→ (trotse) blanke reactie:
 - die testen worden overal gebruikt
 - moderne analytische intelligentietests:
aziaten scoren beter dan blanken
 - aziaten intelligenter?
 - neen! kwestie van *bias* ...
testen hechten teveel belang aan rekenkundige subtests
– waarop aziaten inderdaad sterker getraind zijn
→ (bange?) blanke tegenreactie:
 - minder gewicht toekennen aan rekenkundige subtests ...
 - analytische intelligentietests die minder belang hechten aan het rekenkundige zijn 'beter' ...
 - gender bias
analytische intelligentietests zijn niet sekseneutraal 507
 - vroeger scoorden jongens beter dan meisjes
een scholingskwestie
 - nu scoren meisjes beter dan jongens
 - meisjes intelligenter?
cf. meisjes intelligenter ... tot seksualiteit tussenkomt
vanaf dan verspillen meisjes meer dan jongens hun
intelligentie aan dat onoplosbaar probleem
 - neen! een kwestie van *bias* ...
testen hechten teveel belang aan het verbale
(bange?) mannelijke reactie:
 - minder gewicht toekennen aan verbale ...
 - analytische intelligentietests die minder belang hechten aan verbale zijn 'beter'
 - cohort-effecten tussen generaties 497

- cohort-effecten tussen generaties 497
 - cohort
groep mensen
 - die in eenzelfde periode geboren zijn
 - en daardoor ook als groep 'getekend' zijn en bepaalde gemeenschappelijke kenmerken vertonen
bv geboren tijdens WOII ≠ geboren in jaren '80 (X-generation)
 - 30-jarigen presteren beter dan 70-jarigen op moderne intelligentietest
huidige 30-jarigen scoren op oude intelligentietest gemiddeld hoger
 - niet omdat mensen alsmaar slimmer worden
 - wel omdat heel hun achtergrond (soort scholing) huidige 30-jarigen in staat stelt om beter op oude test te presteren
cf. intelligentie = goed presteren op intelligentietest

praktische intelligentie 512

- belang van de praktische intelligentie 514
volgens Sternberg
 - analytische intelligentie antwoordt op algemene 'onrealistische' problemen
 - probleem
 - door de Ander 'gemaakt' (het probleem van de Ander!)
 - volledig vooraf gestructureerd
 - antwoord
 - slechts één juist antwoord
 - meestal slechts één weg tot dat juiste antwoord
 - cf. hogerop ivm 'denken': heuristieken, algoritmen, analogieën
 - praktische intelligentie antwoordt op specifieke situaties in de realiteit
 - mensen redeneren anders in praktische situaties dan in kunstmatige=beveiligde=voorgestructureerde situaties (school, test)
 - in praktische situaties
 - moet je snel doorhebben wat je moet doen
 - en dat spontaan doen, zonder dat je aangespoord moet worden
 - cf. *savoir faire*
 - cf. competentie = *resource* (cf. *Self*)

- tests voor praktische intelligentie 515
 - situationeel interview
 - wat
 - stresserende situatie uit de realiteit wordt beschreven en je moet je daarin 'inleven'
bv "je geraakt niet klaar voor het examen"
 - vraag: "hoe zou je daarop reageren?"
 - men vraagt door op je antwoorden
 - assessment
 - wat
 - stresserende situatie uit de realiteit wordt gesimuleerd en je wordt daarin 'gedropt'
bv *in-basket* oefening = boel e-mails
 - vraag: "stel van daaruit een planning op"
 - men observeert & beoordeelt (= *assessment*) hoe je dat aanpakt
 - geschiedenis
 - uitgevonden voor selectie in leger tijdens WOII
veel testpsychologie (en zelfs psychologie überhaupt) werd in oorlogsomstandigheden ontwikkeld
 - in oorlog ziet men beter wat het probleem met mensen is!
 - in oorlog moet men efficiënter met 'menselijk materiaal' omgaan
 - overgenomen door *American Telephone & Telegraph*
beste leerlingen zijn de grote bureaucratische ondernemingen (die vaak gestructureerd zijn zoals een leger)
 - thans de meest verbreide selectietechniek
 - validiteit

- validiteit
 - hoge validiteit
 - inhoudelijke validiteit:
 - benadert sterk de echte situatie
 - en dus sowieso een hoge inhoudelijke validiteit
 - faciale validiteit:
 - kandidaten zelf ervaren *assessment* als valide
 - je ziet meteen het verband van dat *assessment* met de situatie in de realiteit waarvoor je getest wordt
 - doordat er geen juiste of perfecte oplossing is, heb je achteraf nooit het idee dat je het ‘goed’ gedaan hebt – en aanvaard je makkelijker een afwijzing
 - maar toch nog problemen
 - kandidaten
 - het blijft kunstmatige situatie
 - kandidaat weet dat hij/zij permanent bekeken én beoordeeld wordt
 - assessoren
 - hoge eisen aan assessoren=beoordelaars
 - die dus voldoende opgeleid moeten zijn (psychologen?)
 - objectieve observatie van complex gedrag (via checklists)
 - interpretatie van dat complex gedrag (in discussie met elkaar)
 - investering
 - heel veel kennis, voorbereiding en tijd=geld nodig
 - indien men die inspanning niet doet, kan men beter geen *assessment center* organiseren

cf. fouten die mogelijk zijn 516-517: **kennen voor examen**

cf. latere cursus HRM

sociale (én emotionele) intelligentie 518

- sociale intelligentie 522
 - eerst alleen belangstelling voor sociale intelligentie
nog geen sprake van het belang van emoties bij die sociale intelligentie, laat staan van emotionele intelligentie
- centraal onderscheid 513
 - intrapersoonlijke intelligentie
= zelfkennis, intelligentie in omgang met zichzelf
 - interpersoonlijke intelligentie
= klasieke sociale intelligentie, in omgang met anderen
 - gebaseerd op intrapersonlijke intelligentie
“ken eerst jezelf!”
 - cf. gesprekstechnieken
bv luisteren, slecht nieuws brengen, eigen functioneren bespreken, evalueren, assertief zijn, etc
 - vroeger: gesprekstechnieken los van emoties ‘getraind’
cf. assertiviteitstraining
= je niet laten doen, voet tussen deur krijgen
(oa voor verkopers)
 - nu: gesprekstechnieken vertrekken van onderkennen en begrijpen van emoties van anderen en daarmee kunnen omgaan
– alsof sociale relaties alleen op emoties zouden berusten ...
cf. slechte nieuws gesprek
begint met “ik vrees dat ik slecht nieuws heb, maar ...”

- emotionele intelligentie 518
 - hype rond emotionele intelligentie – plots vanaf 1995
(1995 = begin hypermoderne tijden)
 - Goleman: populariserend boek over *Emotional Intelligence* daarin werd emotionele intelligentie vooral met vrouw geassocieerd
 - emotionele intelligentie is geen wetenschappelijke vaststelling maar een ideologische ‘uitvinding’ die man-vrouw verhouding moet regelen:
 - argument om vrouwen een plaats op de arbeidsmarkt te geven – hun terechte plaats ...
 - maar meteen ook een middel om vrouwen op een bepaalde plaats en in een bepaalde functie in die arbeidsmarkt vast te pinnen – dat is al heel wat problematischer ...
 - bv door hun grotere emotionele intelligentie zijn vrouwen ...
 - ... zeer goed in HRM
 - maar daar moeten ze zich dan ook toe beperken
cf. het zogenaamde glazen plafond
 - let wel: HRM blijft hoe dan ook een unieke weg voor een vrouw om hogerop te geraken
- 2 visies op emotionele intelligentie
2 soorten emotionele intelligentie
 - emotionele intelligentie = vaardigheden
cf. SKA's = *Skills, Knowledge, Abilities*
 - typische vaardigheden 520
in omgang met de eigen emoties én de emoties van anderen
 - emoties kunnen percipiëren=waarnemen
gevoelig zijn voor emoties – maar dan op bewuste wijze
 - emoties kunnen begrijpen
weten vanwaar emoties komen, waarop emoties wijzen
 - emoties kunnen reguleren
ervoor zorgen dat emoties persoonlijke groei en sociale relaties niet verstoren (cf. fases Erikson supra)
 - emoties kunnen gebruiken
om het denken te bevorderen – dus niet verstorend voor het denken
 - cf. ‘tegenoverdracht’ in de psychoanalyse
 - therapeut gebruikt zijn eigen emoties gebruikt om zijn patiënt op iets te kunnen wijzen
 - bv “je maakt me bang met je riskant of autodestructief gedrag, zoals je vroeger je ouders moet bang gemaakt hebben”
 - cf. Sifneos over alexithymie
 - moeilijkheid om gevoelens te verwoorden, te begrijpen en daar mee om te gaan – bij zichzelf én ander (cf. autisme)
 - moeilijkheid om zich emotioneel in ander in te leven
 - al die vaardigheden zouden te trainen vallen
 - emotionele intelligentie = persoonlijkheidskenmerken (cf. infra)
 - die persoonlijkheidskenmerken zijn stabiel = niet te veranderen ...

- ... en dus kan men bv zeggen dat ze 'eigen' zijn aan het 'vrouw zijn'

- tests voor emotionele intelligentie 518
 grote problemen met validiteit
 - conceptuele validiteit
 - moeilijk te conceptualiseren wat emotionele intelligentie juist is
 - en dus ook moeilijk om emotionele intelligentie te operationaliseren
 - moeilijk om valide emotionele intelligentietest te ontwikkelen
 - = test die emotionele intelligentie echt meet
 - niet echt een probleem – want emotionele intelligentietests en klassieke persoonlijkheidstesten (cf. hierna) lijken allebei hetzelfde te meten
 - predictieve validiteit
 emotionele intelligentietests brengen weinig nieuws tegenover andere soorten tests
 bv emotionele intelligentietest voorspelt arbeidsprestaties ...
 - ... niet beter dan een analytische intelligentietest (cf. hierboven)
 - ... even goed als een klassieke persoonlijkheidstest (cf. hierna)

PERSOONLIJKHEID

inleiding – onderscheiden

‘persoonlijkheid’ is een zeer vaag begrip

definitie van ‘persoonlijkheid’

constellatie=samenstelling van componenten=bestanddelen die iemand kenmerken

- die constellatie is uniek
- die constellatie is relatief stabiel
dwz verandert niet
 - in de tijd (verschillende tijdstippen)
 - in de ruimte (verschillende situaties)

de grote vraag ivm persoonlijkheid

is 'de persoonlijkheid' een eenheid of niet?

maken al die componenten samen van de persoon een eenheid of niet?

- universitaire psychologie: persoonlijkheid = eenheid
 - alle componenten samen maken van de persoonlijkheid een eenheid
 - cf etymologie 'individu'
in=niet + *dividere*=verdelen
→ in-dividu = niet-verdeeld = eenheid
 - cf. Gestaltprincipe van de *Übersummativität*:
'de persoonlijkheid' > de som van de samenstellende componenten
 - verdedigd door twee 'scholen'=richtingen in de psychologie
 - maar wel op radicaal tegengestelde wijze (vijanden!)
 - humanistische psychologie
eenheid vanuit het *Self* – dat wil groeien
 - cognitief behaviorisme (behaviorisme + cognitieve psychologie)
eenheid vanuit het bewuste denken of de *cognitions* – die het gedrag sturen
- psychoanalyse: persoonlijkheid ≠ eenheid
 - alle componenten samen maken van de persoonlijkheid geen eenheid
maar maken juist de verdeeldheid van elke mens uit
 - mens is op 2 manieren geen eenheid
 - verschillende 'niveaus' van psychisch functioneren
die niet tot elkaar herleidbaar zijn
cf. supra: onbewuste, voorbewuste, bewuste
 - verschillende 'instanties'
die niet met elkaar verzoenbaar zijn
die niet vanuit één punt integreerbaar zijn
cf. infra: Boven-Ik, Ik, Es
- die oppositie (persoon = één ↔ persoon = verdeeld) maakt dat
verschillende vormen van persoonlijkheidspsychologie niet
verzoenbaar/integreerbaar zijn tot één theorie over 'De Persoonlijkheid'

het begrip 'persoonlijkheid' wordt op 2 manieren gebruikt, op 2 niveau's

- persoonlijheidsstructuur
- persoonlijkheidstype

PERSOONLIJKHEIDSSTRUCTUUR 537

3 klassieke visies op 'de structuur van de persoonlijkheid'

- psychoanalyse
- humanistische psychologie
- behaviorisme én cognitieve psychologie

de persoonlijkheidsstructuur volgens de psychoanalyse (Freud) 537

- al heel wat elementen van de persoonlijkheidsstructuur volgens de psychoanalyse gezien
je kan dat digitaal opzoeken in vorige hoofdstukken
hier nog even op een rijtje
- we zullen het hier enkel over de psychoanalyse volgens Freud hebben

uitweiding over Freud en de psychoanalyse

NIET kennen voor examen

- plaats van Freud in een korte geschiedenis van de psychoanalyse
 - Sigmund Freud = uitvinder psychoanalyse
 - Neuroloog (voor verlammingen etc)
 - Oostenrijkse (Wenen) Jood (niet meer gelovig) – Duitstalig
 - vooral actief voor WOII, tussen 1900 en 1940
 - na Freud (= na WOII) werd psychoanalyse in verschillende richtingen verder ontwikkeld
 - Melanie Klein & Anna Freud
 - belang van vrouwen voor psychoanalyse!!
 - beiden hadden geen hoger diploma en weken voor het begin van WOII uit naar Londen (omwille van hun Joods zijn) ontwikkelden van daaruit de Engelstalige psychoanalyse – die vanaf 1950 vooral in USA verder ontwikkeld werd
 - samen grondleggers van psychoanalyse voor kinderen
 - vooral kinderen die door WOII zonder vader waren gevallen
 - maar ook hele jonge kinderen die nog niet spreken
 - Jacques Lacan
 - psychiater (voor criminelen)
 - Franse (Parijs) katholiek (niet meer gelovig) – Franstalig
 - actief na WO II, van 1950 tot 1980
 - belang spiegelstadium voor ontstaan van het Ik (cf. supra)
 - belang taal voor ontstaan van het onbewuste (cf. supra)
 - grondlegger van de psychoanalytische behandeling van de psychosen (cf. infra)

- 3 dimensies van de psychoanalyse bij Freud
 - psychoanalyse = therapie
cf. supra
vorm van gesprekstherapie (of psychotherapie)
 - voor mensen met bepaald soort problemen nl symptomen
nl problemen waarvan ze zelf het gevoel hebben
 - dat die problemen iets over henzelf zeggen
 - dat die problemen het gevolg zijn van een bepaalde geschiedenis=verhaal
 - die mensen worden uitgenodigd om al hun gedachten uit te spreken
 - niet alleen hun gedachten over die symptomen
(dat doen ze immers vaak al heel de tijd, zonder enig effect)
 - maar ook en vooral alle andere gedachten, ook al hebben die volgens hen 'niets met het symptoom te maken'
 - = vrije associatie
door de zogenaamde analysant(= aktieve term!)
 - de analyticus komt daarin af en toe tussen
op een manier die toont dat wat de analysant zegt ...
 - ... mogelijks dubbelzinnig is
 - ... mogelijks naar iets anders verwijst dan wat die analysant zelf denkt of bedoelt te zeggen
 - = interpretatie
 - psychoanalyse = theorie
 - theorie over ontwikkeling en structuur van 'de persoonlijkheid'
 - uitgangspunt: er is geen ideale of normale persoonlijkheid
cf. infra
 - psychoanalyse = methode/instrument

- psychoanalyse = methode/instrument
methode voor oa cultuur- en ideologiekritiek
- cultuurkritiek
 - cultuur
mensen maken cultuur om samen problemen op te lossen die ze niet alleen kunnen oplossen – via 2 wegen:
 - instituties
 - klassiek zijn dat kunst en religie
 - vandaag zijn dat vooral economie en wetenschap
 - waarden
die in die instituties belichaamd worden
 - probleem met cultuur
mens wordt bij uitstek ongelukkig door die cultuur
cultuur die hij toch zelf maakt om zijn problemen op te lossen
– hoe komt dat? dat is dé vraag van de sociale psychologie
- cultuurkritiek is meestal meteen ook ideologiekritiek
kritische kijk op de redeneringen waarmee de groepen die aan de macht zijn de huidige vorm van de cultuur proberen te rechtvaardigen én ongewijzigd te bewaren (omdat ze daarvan zelf het meest kunnen profiteren, op de kap van anderen – cf. Marx' analyse van de klassenstrijd: proletariaat versus kapitalisme)

componenten van ‘de persoonlijkheid’ volgens Freud

- 3 niveau's van bewustzijn 538
die niet tot elkaar te herleiden vallen
 - bewuste
 - voorbewuste
 - onbewustecf. supra
- 3 ontwikkelingsniveau's drift
die elkaar opvolgen, maar niet opheffen
 - orale drift
 - anale drift
 - fallische driftcf. supra Erikson
- 3 instanties of ‘instellingen’ 539
die in een conflictueuze verhouding tot elkaar staan:
 - Ik
 - *Es*
 - Boven-Ikhier nu behandeld

- Ik = *Ich* = *Ego*
 - oorsprong Ik
het Ik is niet ‘aangeboren’
maar van buiten af gegeven
cf. Lacan over spiegelstadium = oorsprong van het Ik
 - functie Ik
 - het ik functioneert als *linking pin* tussen horizontale en verticale sociale relaties
cf. supra
 - via het Ik zien we de realiteit én passen we ons aan de realiteit aan
 - het Ik vertegenwoordigt het realiteitsprincipe
doordat het Ik opvoedbaar is
 - er is echter een grens op de opvoedbaarheid van het Ik of het realiteitsprincipe
we zien die realiteit en passen ons daar maar aan aan ...
 - ... in zoverre die realiteit ons narcisme niet bedreigt
indien die realiteit ons narcisme bedreigt, passen we snel die realiteit ons Ik aan – in het echt of in onze gedachten
 - ... in zoverre die realiteit in ons fantasma past
= ons ‘verloren object’ lijkt terug te brengen
cf. hieronder, bij het Es

- Es
 - het Duitse woord *Es* is moeilijk in het Nederlands te vertalen
Es = ‘het’ of ‘er’ – ‘het Het’?? of ‘het Er’??
 - *Es* = soort reservoir van ‘driften’
 - ontstaan van de driften
 - driften zijn niet ‘aangeboren’
 - bij bevrediging van zijn levensnoodzakelijke biologische behoeften ervaart het kind ter hoogte van de daarbij betrokken lichaamsopeningen ook een bepaalde vorm van lust
het functioneren van die lichaamsopeningen wordt op zich als ‘lustvol’ ervaren
en dat is een andere lust dan de lust uit de bevrediging van de behoefte
daarom noemt men die lust een bij-lust of surplus-genot
 - bv orale behoefte = eten – via mond
→ echter ‘zuigen’ op zich ook lustvol
 - bv anale behoefte = kakken – van anus
→ echter ‘drukken’ op zich ook lustvol
 - kind gaat lichaamsopeningen ook los van de bevrediging van levensnoodzakelijke behoeften gebruiken
– alleen maar om telkens opnieuw die bij-lust te ervaren
dat is dan de drift
 - bv orale drift = altijd mond gebruiken
overal op zuigen, zonder honger te hebben,
alleen maar omdat dit zo lustvol is
 - bv anale drift = altijd anus gebruiken
in broek doen of integendeel feces=stront ophouden,
alleen maar omdat dit zo lustvol is
 - driften haken zich vast aan ‘objecten’ (substituutobjecten)
dat komt neer op een soort gedrevenheid om als het ware ‘iets’ van zichzelf terug te vinden, iets waarvan het kind het gevoel heeft dat het dat verloren is
= het verloren object
 - bv orale drift om moederborst (“mijn borst!”) te recupereren ... die men door het spenen verloren is
 - bv anale drift om feces (“mijn kaka!”) te recupereren ... die men door de zindelijkheidstraining verloren is
en zo de onlust door dat verlies op te heffen
 - 2 soorten driften = 2 fasen (toch volgens Freud) 539
 - 1ste fase = orale drift – cf. supra: uitleg bij Erikson
 - 2de fase = anale drift – cf. supra: uitleg bij Erikson
- vanuit Lacan ook nog 2 driften vanuit 2 andere openingen:
 - vanuit ogen: scopische drift
 - vanuit oren: invocatieve drift

- Boven-Ik = *Über-Ich* = *Superego*
 - definitie
soort innerlijke instantie
waardoor wij ons constant bekeken & becommentarieerd voelen
innerlijke instantie die het Ik constant controleert
 - 2 typische vormen
 - oog: ‘Het Oog van God’ (“God ziet mij, hier vloekt men niet”)
 - stem: ‘De Stem van het Geweten’
 - 2 typische vragen:
 - “gelijkt het Ik voldoende op het ideale Ik?”
ideale Ik = het fantastisch beeld van ons Ik zoals we dat voor het eerst in de spiegel zagen
(cf. spiegelstadium Lacan)
 - “bemeestert het Ik de driften van het *Es* voldoende?”
houdt het Ik zich aan de eisen van de realiteit?
(cf. eisen van de omgeving)
- oorsprong
de geboden/verboden én commentaren van de ouders
die geïnterioriseerd=verinnerlijkt zijn geworden
 - in het beste geval is dat de vader
– die meestal de wet en de buitenwereld vertegenwoordigt
 - in het slechtste geval is dat de moeder
– die niet de wet en de buitenwereld vertegenwoordigt,
maar soms terroriseert met haar eigen grillen
- evolutie in onze cultuur
 - moderne tijd
(= vanaf Descartes tot en met Freud – voor Wereldoorlog II)
 - Boven-Ik was vooral verbiedend,
als men iets anders deed dan verwacht werd
 - vooral verbod op het eigen kleine pleziertje
 - postmoderne tijd
(= vanaf Wereldoorlog II – nu al afgesloten?)
 - Boven-Ik is vooral gebiedend geworden,
als men niet meedoet met wat er verwacht wordt
 - vooral gebod om te genieten van al die kleine dingetjes
(*gadgets*) waarmee de wetenschap én de neoliberale economie de markt voortdurend overstroomt
 - cf. boeken Paul Verhaeghe (prof UGent)
 - cf. motto Ugent: *the next big thing will be a lot of small things*

‘de persoonlijkheid’ volgens Freud

de persoonlijkheid wordt door Freud benaderd vanuit de 3 triades

- 3 niveau’s van bewustzijn 538
die niet tot elkaar te herleiden vallen
 - bewuste
 - voorbewuste
 - onbewuste
- 3 ontwikkelingsniveau’s drift
die elkaar opvolgen, maar niet opheffen
 - orale drift
 - anale drift
 - fallische drift
- 3 instanties of ‘instellingen’ 539
die in een gespannen verhouding tot elkaar staan:
 - Ik
 - *Es*
 - Boven-Ik

Op basis van die 3 triades onderscheidt Freud

- 3 persoonlijkheidsstructuren
gebaseerd op een combinatie van de 3 elementen van de 3 triades
 - neurose
 - psychose
 - perversiebehandeld in het volgende hoofdstuk over de psychopathologie
- 3 karakters
enkel gebaseerd op de 3 ontwikkelingsniveau’s van de drift
 - orale karakter
 - anale karakter
 - fallische karakterhier nu behandeld

karakters volgens Freud

- ontstaan karakter = logica in 3 tijden
 - 1ste tijd
fixatie in een bepaalde ontwikkelingsfase van de drift
fixatie = blijven hangen in het zoeken van de bij-lust of het surplus-genot van een bepaalde driftfase
 - 2de tijd
reactieformatie tegen die lust in die fase
doordat men op dat vlak of punt teveel lust ervaart
dat is het eigenlijke karakter
 - 3de tijd
teru gval in die fase van lust = regressie
uiteindelijk valt men toch altijd weer terug in die 1ste fixatie, op dat eerste teveel aan lust

- die logica in 3 tijden vinden we terug bij 3 karakters die gebaseerd zijn op 3 ontwikkelingsfasen van de drift
 - orale karakter
 - uitgangspunt = fixatie
teveel genieten van het zuigen aan de moederborst (afhankelijkheid) – en kan zich daar niet meer van losmaken
 - reactie tegen die orale fixatie
“ik kan mijzelf onderhouden, ik kan alles op mijn eentje”
cf. het karakter van ‘de zelfstandige’
 - maar uiteindelijk terugval in die orale fixatie
‘zelfstandige’ gaat ‘failliet’
wordt compleet afhankelijk, kan niet meer voor zichzelf zorgen
 - anale karakter
 - uitgangspunt = fixatie
teveel genieten van het laten gaan van de feces (toegeeflijkheid) – en kan zich daar niet meer van losmaken
 - reactie tegen die anale fixatie
= 3 typische karaktertrekken
– in de lijn van de weigering om kaka af te staan aan mama (op potje gaan) tijdens zindelijkheidstraining
 - eigenzinnigheid, gaande tot koppigheid
vooral op het gebied van *werk*, in verhouding tot ‘de baas’
 - slaagt er telkens opnieuw in om de baas te suggereren dat hij (de persoon met het anale karakter) ‘potentieel’ heeft, ‘iets’ te bieden heeft ...
 - ...maar de baas kan blijven vragen en wachten tot hij dood valt: hij zal nooit krijgen wat hij vraagt (van de persoon met het anale karakter) ...
 - spaarzaamheid, gaande tot gierigheid
in verhouding tot geld
(geld = stront – cf. “geld stinkt!”)
geld oppotten, niet kunnen laten rollen
 - netheid en orde, gaande tot regelneverij (strikte procedures!)
cf. alles netjes op zijn tijd en plaats
 - maar uiteindelijk ook altijd terugval in dat laten gaan op moment dat het Ander niet past, dat Ander dat niet vraagt
bv. plotse woede-uitbarstingen (cf. diarree)

- fallisch karakter = urethrale karakter
NIET kennen voor examen
 - uitgangspunt = fixatie
 jongetje geniet teveel van het hebben van een piemel (van het zien dat hij een piemel heeft en het meisje niet)
 – en kan zich daar niet meer van losmaken
 - piemel maakt hem ‘op het gezicht’ superieur tov meisjes
 - maar piemel heeft nog geen seksuele functie
 enkel om te plassen = urethrale functie
 (urethra=urinebuis)
 dus het is uiteindelijk enkel teveel genieten van het plassen – komt vooral tot uiting in bedplassen
 - reactie tegen die fallische fixatie
 - gebaseerd op de strijd tegen het bedplassen
eerste ambitie = niet meer in bed plassen
 - die strijd tegen het bedplassen vormt de basis voor het ambitieuze karakter bij jongetjes
 grootse onrealistische ambities
 - in het geheim
 - maar die met moeite te verbergen vallen
 - maar uiteindelijk slechts één ambitie:
 zich laten leeglopen, zich laten gaan
 cf. fundamentele luiheid
 cf. zelfmoordgevaar

de persoonlijkheidsstructuur volgens de humanistische psychologie 543

- humanistische beweging
niet één basistheorie
verschillende persoonlijkheidstheorieën
 - gemeenschappelijk
stellen allemaal het Self als typisch voor de mens centraal
 - *Self*
= resource, potentieel
 - *Selfactualisation*
= actualisatie of realisatie van dat potentieel, groeien
– en zo alsmaar meer ‘zichzelf worden’
 - 3 voornaamste vertegenwoordigers
 - Eric Erikson
 - ontwikkeling van het *Self*
(in 8 fasen)
 - cf. supra
 - Abraham Maslow
 - motivatie vanuit de psychische groeibehoeftte van het *Self*
(aan de top van de behoeftenpiramide)
 - cf. supra
 - Carl Rogers
meer uitleg hier

- Rogers 543
 - problemen met de persoonlijkheidsstructuur incongruenties (=niet overeenstemmen) tussen verschillende vormen van *Self*
 - 1ste incongruentie: *true Self* ↔ *false Self*
 - *true=ware Self*
 - verlangen om te groeien
cf. Maslow
 - voorwaarden om tot die ideale persoonlijkheidsstructuur te komen:
 - *unconditional positive regard*
onvoorwaardelijke aanvaarding of waardering vanwege belangrijke anderen
 - in eerste instantie de moeder
cf. Erikson: voldoende goede=warme moeder
 - daarna al wie in de plaats van die moeder komt
 - internalisering van de waarderingscondities
 - waarderingscondities
= voorwaarden om door ander aanvaard/gewaardeerd te worden
 - internalisering waarderingscondities
= spontaan weten wat men moet doen om door ander aanvaard of gewaardeerd te worden
 - leidt tot *attachment* én dus tot verlangen om te groeien
 - *false=false Self*
 - verlangen om altijd hetzelfde te blijven
cf. Ik !!
 - tot stand gekomen onder ongunstige voorwaarden
cf. Erikson:
 - resultaat van een niet voldoende goede=warme moeder
 - leidt niet tot *attachment* en *verlangen om te groeien*
 - 2de incongruentie: *actuele Self* ↔ *ideale Self*
 - *actuele Self*
hoe iemand zichzelf ziet
 - *ideale Self*
hoe iemand door ander wil gezien worden
- een ideale persoonlijkheidsstructuur?
 - cf. beeld van de volledig functionerende persoon 545
kennen voor examen
 - kritische noot
zeer idealiserend en moraliserend!!
– moet tot problemen (depressie) leiden
“*don't try this at home!*”

de persoonlijkheidsstructuur volgens het cognitief behaviorisme 546

cognitief behaviorisme

= gedrag wordt bepaald door

- externe stimuli
- interne cognities=gedachten

- radicaal behaviorisme

- om te beginnen heeft mens geen persoonlijkheid

mens is een tabula rasa

tabula rasa = onbeschreven blad (wastablet waarin men weer kan 'dichtvegen' wat daarin gekrast werd, door wastablet te verwarmen)

- uiteindelijk kan mens om het even welk gedrag=*behavior* aangeleerd worden
persoonlijkheid = optelsom van al dat aangeleerd gedrag
een robotachtige persoonlijkheid!

leidt tot utopieën van een ideale maatschappij

- cf. Watson 546
 - "selectie gezonde babies om die op te leiden ...
 - ... tot om het even wat ik verkies"
- uitgewerkt door Skinner
in "Walden Two" (1948) en "Beyond freedom and dignity" (1971)
 - maatschappijdeskundigen ontwerpen functies die nodig zijn voor het overleven van een samenleving
cf. fameuze uitspraak "We cannot afford freedom!"
 - gedragswetenschappers selecteren mensen en conditioneren die om die functies perfect te vervullen
- cognitivism corrigeert het radicaal behaviorisme
 - de universitaire psychologie vandaag = cognitief behaviorisme
 - gedrag niet alleen gestuurd door externe stimuli = klassiek behaviorisme, maar ook door interne cognities (= invulling van de behavioristische *black box*)
 - verschillende cognitivistische bijdragen tot het behaviorisme – die toch tot de idee van een 'persoonlijkheid' kunnen leiden:
 - Kelly: dichotome persoonlijke constructies achter het gedrag
 - Rotter: persoonlijke *locus of control* van het gedrag
 - Bandura: sociaal-cognitieve benadering van het gedrag
 - Mischel: invloed van cognities op het gedrag

- Kelly: dichotome persoonlijke constructies verklaren het gedrag
we veronderstellen dichotomieën achter gedrag
 - dichotomie = tweeledige indeling / oppositie
 - geldt zowel voor eigen gedrag als voor gedrag van anderen
bv we veronderstellen dat gedrag de uiting is van 'slimheid/domheid'
- Rotter = locus of control van het gedrag
 - locus = plaats
 - op welke 'plaats' (locus) leggen we de 'oorzaak' (control) van wat we meemaken – in onszelf (eigen gedrag) of buiten onszelf?
 - interne locus of control
 - “er is een verband tussen mijn gedrag en wat daarop volgt (beloning of straf)”
 - “ik ben verantwoordelijk voor de gevolgen van mijn gedrag wat gebeurt is geen toeval
→ het loont de moeite om een inspanning te doen”
 - externe locus of control
 - “er is geen verband tussen mijn gedrag en wat daarop volgt (beloning of straf)”
 - “ik ben niet verantwoordelijk voor de gevolgen van mijn gedrag wat gebeurt is allemaal toeval
→ het loont niet de moeite om een inspanning te doen”
- Bandura = sociaal-cognitieve theorie
 - interacties van cognities & gedrag met de omgeving=sociale voegt het sociale element toe
 - bv geloof dat iedereen goed is (cognitie) → vriendelijk zijn tegen anderen (gedrag) → anderen reageren effectief vriendelijk (sociale, omgeving) → versterking geloof dat iedereen goed is (cognitie) → etc
- Mischel = specifieke invloed van verschillende soorten cognities op gedrag
soorten cognities:
 - codeerstrategieën
hoe zien of interpreteren we dingen?
 - verwachtingen
 - verwachtingen ten opzichte van het eigen gedrag
 - hoe zeker is het dat ik dat bepaald gedrag zal kunnen uitvoeren?
 - wat kan het effect van dat gedrag zijn?
 - hoe zeker is het dat het effect van mijn gedrag effectief het door mij verwachte effect zal zijn?
 - verwachtingen ten opzichte van een bepaalde situatie
 - subjectieve waarden
wat is de moeite waard om na te streven?

PERSOONLIJKHEIDSTYPE 548

de basis van de persoonlijkheidstypes zijn de persoonlijkheidstrekken

persoonlijkheidstrekken

paradigma: *The Big Five*

- de pure trait-benadering
 - definitie persoonlijkheidstrek
 - *trait*=trek
hypothetische=veronderstelde stabiele=blijvende eigenschap
 - verklaart waarom een persoon in uiteenlopende situaties op dezelfde wijze denkt, voelt, zich gedraagt
 - meestal dichotoom gedefinieerd = oppositie = 2 polen
klassieke voorbeeld: introversie ↔ extraversie
 - paradigma: *The Big Five* 555
 - 5 dichotome persoonlijkheidstrekken
 - extraversie
 - altruïsme
 - conscientieusheid
 - emotionele stabiliteit
 - openheid voor ervaringencf. figuur 13.6
kennen voor examen: 5 trekken = 5 opposities
NIET kennen voor examen: concrete invulling of operationalisering van die 5 trekken
 - 5 persoonlijkheidstrekken vindt men in alle persoonlijkheidsbeschrijvingen
– via factoranalyse (cf. supra)
oa Allport, Cattell, Eysenck NIET kennen voor examen
 - meten persoonlijkheidsverschillen op *The Big Five* 557
dichotome persoonlijkheidstrekken kunnen op 2 manieren gemeten worden:
 - objectieve meting persoonlijkheidstrekken – via tests 559
NIET kennen voor examen
 - wetenschappelijk=testtechnisch meest verantwoord
maar zeer zeer moeilijk realiseerbaar
 - gebeurt bijna nooit
 - subjectieve meting persoonlijkheidstrekken – via zelfbeoordeling
gebeurt (nog) altijd op deze wijze
 - de mens=subject moet zichzelf beoordelen
altijd subjectief dwz gekleurd door hoe een mens zichzelf wil zien
 - kan op 2 manieren:
 - vragenlijst
ja/nee vragen of meerkeuzevragen
 - beoordelingsschaal
 - op schaal inschatten in hoeverre een uitspraak van toepassing is
 - meestal 5 of 7 punt-schaal
bv 4 punt-schaal: helemaal niet, een beetje, meestal, altijd
 - problemen met vragenlijsten en beoordelingschalen:

- problemen met vragenlijsten en beoordelingschalen:
 - neiging tot coherentie
mensen antwoorden vanuit de veronderstelling dat bepaalde persoonlijkheidstrekken bij zichzelf moeten samenhangen
 - antwoorden zijn sociaal wenselijk
 - probleem
vaak is het makkelijk raden wat het gewenste antwoord is, wat dus de 'gewenste' persoonlijkheid is
 - oplossing
leugenschaal = vragen waarop 'eerlijk' persoon zal toegeven dat hij wel eens iets mispeutert
 - antwoordmogelijkheden zijn te beperkt of te suggestief
 - dat is soms een louter praktisch-technisch probleem
bv alleen keuze tussen allemaal zeer lage "aantal uren tv kijken per dag" → men zal niet makkelijk kiezen voor het 'hoogste' aantal van al die 'lage' uren
 - maar dat is altijd een fundamenteel ethisch probleem
 - je wordt verplicht om met de woorden van de Ander over jezelf te spreken:
 - woorden die niet jouw woorden zijn
 - woorden die voor iedereen hetzelfde zouden moeten betekenen (= eenduidige betekenis)
daarbij stellen zich echter vragen:
 - versta jij die woorden eigenlijk?
 - kun jij in die woorden iets over jezelf zeggen
 - cf. gevoel dat iedereen bij het invullen van vragenlijsten of beoordelingsschalen heeft
 - uitdaging:
 - mensen ertoe brengen om in hun eigen woorden iets over zichzelf te laten zeggen
 - en dan proberen te verstaan wat ze willen zeggen
men moet dus iedereen individueel beluisteren
dat is wat een psychoanalyse effectief probeert

- nuancering van de pure *trait*-benadering
het belang van “als ... dan...” relaties 564
 - interactie tussen persoonlijkheidstrekken en situaties
 - je vertoont bepaalde persoonlijkheidstrekk(en) enkel in bepaalde situaties
 die persoonlijkheidstrekk(en) bepaalt je gedrag enkel in bepaalde situaties
 - als (= situatie) ... dan (=persoonlijkheidstrekk(en) bepaalt het gedrag) ...”
 - bv vriendelijkheid’
 iemand is vriendelijk tegenover wie boven hem staat,
 maar onvriendelijk tegenover wie onder hem staat
 = slijmbalschema

persoonlijkheidstypes
paradigma: Carl Gustav Jung

- persoonlijkheidstypes onderscheiden op basis van dichotome=tweezijdige kenmerken
paradigma: dichotomie introversie/extraversie volgens Carl Gustav Jung
 - introversie: op zichzelf gericht = naar binnen gekeerd
 - extraversie: naar de wereld gericht = naar buiten gekeerd
 - dichotome persoonlijkheidskenmerken zouden op een fysieke constitutie gebaseerd zijn, of daar toch mee gecorreleerd zijn (samenhangen) 549
 - introversie: bij lange magere lichaamstypes (asthenisch)
 - extraversie: bij korte stevige lichaamstypes (pyknisch)
- dat is bijzonder speculatief!

PSYCHOPATHOLOGIE

INLEIDING

- het woord: psycho-patho-logie
 - *psyche*=psychische=mentale
 - *pathos*=aandoeningen=ziekten=afwijkingen=stoornissen
 - *logos*=logica=leer
- psychopathologie = de leer van de psychische ziekten

- relevantie kennis van psychopathologie voor het leven in en het management van organisaties
 - psychopathologie is relevant voor de 'psychologie' van de leider
leider = uitzonderlijke figuur, die zich van de anderen onderscheidt
 - op positieve wijze, door zijn psychische kwaliteiten/competenties
 - maar vaak ook via een of andere vorm van psychische abnormaliteit of psychopathologie
 - voorbeeld van dat soort theorie in HRM
Kets de Vries over de 'faalfactor' bij leiders
vooral entrepreneurs = 'geboren' leidersfiguren
 - vaak typisch probleem: hoe groter kwaliteiten, hoe groter psychische 'problematiek' of 'abnormaliteiten'
 - om te beginnen
'abnormaliteit' of 'psychopathologie' van een *entrepreneur* kan een belangrijke factor zijn bij het groot maken van een bedrijf, dat kan dus een succesfactor zijn
 - omdat die specifieke 'abnormaliteit' of 'psychopathologie' op het moment van opstart van dat bedrijf nuttig is
 - bv groot narcisme van *entrepreneur*
kan anderen zijn voorbeeld doen volgen en ook zo sterk in zichzelf doen geloven – en zo tot 'grote daden' inspireren
 - bv grote achterdocht van de leider
doet hem details zien die de concurrentie ontgaan
 - echter altijd een keerpunt
vanaf een bepaald moment kan dezelfde 'abnormaliteit' of 'psychopathologie' van de *entrepreneur* averechts gaan werken, dat kan een faalfactor worden, daardoor kan hij de ondergang van zijn bedrijf bewerkstelligen
 - bv leider die narcistisch blijft
laat niet toe dat anderen naast hem komen staan, remt uiteindelijk de groei van zijn medewerkers
 - bv leider die achterdochtig blijft
gaat zich teveel op de concurrentie concentreren
– en vergeet zijn eigen weg uit te stippelen
 - vanaf dat moment
 - hebben die *entrepreneurs* een of andere begeleiding nodig
 - op het gebied van management!
 - maar misschien ook wel psychologisch ...
 - en wordt 'hun' bedrijf misschien zelfs best overgenomen door universitair of wetenschappelijk gevormde *managers* ...

- psychopathologie is het terrein van de psychiatrie
 - psychiatrie houdt zich bezig met psychopathologie
 - psychiatrie = specialisatie binnen de geneeskunde
 - elke specialisatie binnen de geneeskunde houdt zich bezig met een specifiek deel of systeem van het lichaam:
 - cardiologie = bloedvatenstelsel (hart)
 - pneumologie = ademhalingsstelsel (longen)
 - etc
 - neurologie
 - = zenuwstelsel (hersenen + zenuwbanen)
 - probeert psychopathologie op de hersenen terug te voeren
 - meeste psychopathologie kan men echter nog altijd niet met de hersenen in verband brengen
 - dat is het terrein van de psychiatrie
- vandaag zijn er 2 types psychiatrie en dus ook 2 types psychopathologie

let wel: beide bestaan vandaag nog altijd naast elkaar:

 - psychopathologie vanuit de klassieke psychiatrie

door de psychoanalyse

 - onderbouwd
 - en verder kritisch uitgewerkt
 - psychopathologie vanuit de hypermoderne psychiatrie

door de universitaire psychologie

 - blind overgenomen
 - en ofwel gepromoot ofwel bestreden

PSYCHOPATHOLOGIE IN DE UNIVERSITAIRE PSYCHOLOGIE

= blinde overname van de hypermoderne psychiatrische psychopathologie
– die dan ofwel verder uitgebreid of bestreden wordt

- hypermoderne psychiatrie
 - basiseenheid: gedragsstoornis
 - construeert én klasseert *behavior disorders*
 - vanuit veronderstelling van ‘normaal gedrag’
 - normaal gedrag is het gedrag dat meest voorkomt
dus op basis van frequentie (turven & statistiek!)
 - normaal gedrag kent een bepaalde *order*=orde
vanuit die veronderstelling van ‘normaal gedrag’ vindt men dan allerlei gedragsstoornissen
 - minder frequent gedrag
 - gedrag zonder herkenbara *order* = *disorder*
 - cf. DSM = “Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders”
van de American Psychiatric Association
 - DSM-IV in 1994
 - DSM-5 in 2013
 - ‘verklaring’ van gedragsstoornissen
 - men neemt aan dat bewezen is dat gedragsstoornissen een biologische oorzaak (de hersenen) hebben ...
 - ... maar in werkelijkheid is daar zo goed als niets van bewezen
 - ‘therapie’ voor gedragsstoornissen
 - vooral medicatie = zgn psychofarmaca
oa antidepressiva (cf. *prozac*)
cf. probleem van het gelobby van de farmaceutische industrie
 - wil telkens nieuwe ‘gedragsstoornissen’ op de kaart zetten,
waarvoor dan nieuwe ‘medicatie’ op de markt kan gebracht worden
 - pas op dat moment wordt toegegeven dat de vorige medicatie onvoldoende werkte of teveel onaanvaardbare bijwerkingen had ...
 - de laatste tijd meer chirurgische interventies
 - oa elektroden implanten, hersenoperaties
 - maar ook terugkeer tot electroshock
(in nieuwe, beter gecontroleerde versie – mogen we hopen)

- universitaire psychologie
neemt psychopathologie (*disorders*) van de hypermoderne psychiatrie over
en levert het materiaal om die ofwel eindeloos verder uit te breiden
ofwel die te bes
 vooral het cognitief behaviorisme doet dit
 - levert materiaal om alsmaar nieuwe stoornissen te identificeren
 vindt alsmaar meer ‘nieuw gedrag’ dat niet aan de *order* van het
 ‘normale gedrag’ beantwoordt
 - als dat ‘nieuwe gedrag’ voldoende frequent voorkomt,
 kan het 2 richtingen uit:
 - men maakt daar een nieuwe gedragsstoornis van
 bv. als ‘rouw’ te lang duurt, noemt men dat ‘depressie’
 cf. kritiek door Paul Verhaeghe en Stijn Vanheule (oa farma-lobby
 die daar achter zou zitten)
 - men maakt daar een nieuwe vorm van normaliteit van
 dat is dan de zogenaamde *neurodiversity*
 bv. autisme, bv. hypersensitiviteit, etc

PSYCHOPATHOLOGIE IN DE PSYCHOANALYSE

= onderbouwt en werkt de klassieke psychiatrische psychopathologie op kritische wijze verder uit

- klassieke psychiatrie
 - basiseenheid: syndroom
syndroom = ziektebeeld, geconstrueerd op basis van de logica die in symptomen=ziektetekens tot uiting komt
– die logica kan op 2 manieren tot uiting komen:
 - typische structuur=samenhang van de verschillende symptomen
 - typische evolutie=verloop van die samenhang van de symptomen
cf. Ernst Kräpelin, Eugen Bleuler
 - verklaring van syndromen
 - gaat uit van een biologische oorzaak (de hersenen) ...
 - ... maar zonder dat die meteen al als bewezen wordt beschouwd
 - therapie voor syndromen
 - psychiatrische instelling
= opsluiting en observatie (in het oog houden)
dit werkt op zich vaak kalmerend of geruststellend
 - allerlei experimentele therapieën
 - ergotherapie, muziektherapie, schreeuwtherapie, etc.
 - in het beste geval, ondertussen: ook ruimte voor een gesprek
- psychoanalyse
onderbouwt de klassieke psychiatrische psychopathologie
en werkt de grenzen ervan verder uit
 - klassieke psychoanalyse (Freud en 1ste Lacan)
overname, onderbouwing en grensverkenning van de klassieke psychiatrische psychopathologie
 - USA psychoanalyse (postfreudianen = na Freud)
overname van en toevoegingen aan de klassieke psychiatrische psychopathologie

psychopathologie vanuit Freud

cf. supra: persoonlijkheidsstructuur volgens de psychoanalyse (Freud)

- principes
 - 3 fundamenteel verschillende persoonlijkheidsstructuren
= 3 structurele vormen van psychopathologie uit klassieke psychiatrie
 - neurosen
 - psychosen
 - perversies
 - daarnaast is er geen 4de ideale of normale 'persoonlijkheidsstructuur'
wat normaal lijkt, blijkt uiteindelijk altijd ofwel neurotisch,
psychotisch of pervert te zijn
of anders gezegd: zowel neurosen, psychosen als perversies kunnen op
het eerste gezicht alle 3 even 'normaal' lijken
 - neurosen, psychosen en perversies hebben alle 3 een eigen logica
ze hebben alle 3 een specifieke verhouding tot 3 elementen die voor
elke mens cruciaal=structureel:
 - de taal
 - het lichaam (het eigen lichaam én het lichaam van de ander)
 - de realiteit
 - die specifieke logica van neurosen, psychosen, perversies zorgt voor
 - specifieke vormen van persoonlijk 'ongelukkig' zijn
 - specifieke sociale problemen
- die in bepaalde moeilijke omstandigheden tot uiting kunnen komen

- NEUROSEN
 - logica van de neuroticus
 - meestal als ‘normaal’ ervaren
 - ondanks alle ergernis die we tegenover de neurose kunnen voelen omdat de 3 fundamentele verhoudingen intact zijn én met anderen = andere neurotici!!) gedeeld kunnen worden
 - neuroticus voelt zich thuis in de taal, het lichaam en de realiteit en kan dan ook taal, lichaam en realiteit met de ander delen
 - verhouding tot de taal
 - neuroticus voelt zich thuis in de taal
 - deelt die taal met andere neurotici
 - met neurotici valt ‘te klappen’
 - neurotici onderen kunnen elkaar verstaan
 - ze kunnen met elkaar communiceren
 - verhouding tot het lichaam
 - het eigen lichaam en dat van de ander
 - neuroticus voelt zich thuis in zijn eigen lichaam
 - maar ook in het lichaam van de ander
 - neuroticus kan het eigen lichaam met dat van de ander delen
 - verhouding tot de realiteit
 - neuroticus voelt zich thuis in de realiteit,
 - neuroticus deelt die realiteit met andere neurotici
 - vanuit hun verhouding tot taal, lichaam en realiteit lijken neurotici dus in eerste instantie bij uitstek normaal ...
 - maar als men neurotici goed beluistert en bekijkt, kunnen ze zeer ‘abnormaal’ blijken te zijn

- maar als men neurotici goed beluistert en bekijkt, kunnen ze zeer 'abnormaal' blijken te zijn
 hoewel ze thuis zijn in de taal, het lichaam en de realiteit en die met anderen kunnen delen, kunnen ze toch ook zeer grote problemen ervaren met de taal, het lichaam en de realiteit
 - taal
 - neurotisch spreken blijft altijd 'dubbelzinnig'
 - spreken leidt altijd tot misverstanden ...
 - ... over die misverstanden moet dan weer gesproken worden
 - Enzovoort
 - neurotici doen uiteindelijk niets anders dan blablabla
 - lichaam
 - vervreemding tegenover bepaalde delen van het lichaam
 cf. supra over verhouding tot geslachtsorganen
 cf. infra: conversie bij histerie
 - forceren van het lichaam
 cf. infra: exploit bij dwangneurose
 - realiteit
 - niet willen zien van een groot deel van de realiteit
 - onbehagen=ongeluk tegenover die samen met anderen geschapen
 realiteit = onbehagen in de cultuur
- verschillende vormen van neurose
 - histerie
 - dwangneurose
 - fobie (hier niet gezien)

- hysterie
 - vanuit het probleem van
 - het geslachtsverschil tussen man en vrouw
 - de onmogelijke verhouding tussen man en vrouw
 - ‘antieke’ verklaring van hysterie is seksueel
 - filosofische Grieken:
 - identificeren Het Probleem van de hysterie
 - etymologie: *hysteron*=baarmoeder
 - hysterie = baarmoeder blijft niet op haar plaats,
maar gaat overal in het lichaam rondzwerven en
en verstoort zo allerlei lichaamsfuncties
→ onbetrouwbaarheid vrouw: “*Donna = mobile*”
 - praktische, boerse Romeinen:
 - komen met De Oplossing voor Het Probleem van de hysterie
 - *penis normalis dosim repetatur*
(herhaalde dosis normale penis)
= man schenkt een vrouw kinderen
 - en dat zorgt voor een fixatie van de baarmoeder ...
 - Freuds ‘moderne’ verklaring van hysterie blijft seksueel ...
... maar wel binnen een ruimere visie op seksualiteit

- Freuds ‘moderne verklaring van hysterie blijft seksueel ...
... maar wel binnen een andere=ruimere visie op seksualiteit
- fallische fase
penis is voor een kind geen voortplantingsinstrument
door zijn zichtbaarheid is de penis het enige instrument om
een logisch=symbolisch onderscheid tussen man/vrouw te
maken: penis = symbool (fallus genoemd) waartegenover man én
vrouw zich moeten situeren:
 - de man wordt ‘positief’ gedefinieerd:
“de man heeft ‘iets’”
 - een vrouw moet wel ‘negatief’ gedefinieerd worden:
“een vrouw heeft ‘iets’ niet”
 fallische fase berust op dit ‘misverstand’
- fallische fase leeft voort in het onbewuste
– en zorgt van daaruit voor een hoop problemen
- specifieke problemen voor man én vrouw
 - voor man: geen vragen
 - man weet wat hij is, man weet wat hij wil ...
 - ... maar vreest ondertussen wel penis te verliezen
= castratieangst!!
 - voor vrouw: onoplosbare vragen
“wat is een vrouw?”/“wat wil een vrouw?”
 - wil vrouw compensatie voor penis die ze niet heeft?
= penisnijd!!
 - wil vrouw missschien iets totaal Anders?
= “ze weet niet wat zel wil ...”
= “haar gemis is niet op te vullen ...”
- problemen tussen man en vrouw = onmogelijke verhouding?
 - wat is ‘vrouw’ zijn voor ‘een man’?
wat is ‘man’ zijn voor ‘een vrouw’?
 - wat mag/moet een vrouw van een man verlangen?
wat mag/moet een man van een vrouw verlangen?
- hysterie = een poging om op al die vragen te antwoorden

- hysterie = een poging om op al die vragen te antwoorden
 - hysterie is al wat vrouw én man doen om ...
 - De Vrouw op een positieve wijze te ‘maken’
via kenmerken die ‘typisch vrouwelijk’ zouden zijn
(naar het model van wat bij de man wel kan)
 - De Man te kunnen blijven spelen
via kenmerken die ‘typisch mannelijk’ zijn
 - En zo een verhouding tussen man en vrouw te ‘maken’
oa gebaseerd op modellen die cultuur biedt: tv, film
- hysterie kan alle mogelijke vormen=symptomen aannemen
 - ‘positieve’ symptomen
 - De Vrouw (*femme fatale*) spelen
De Man (*macho*) spelen
 - De Moeder spelen die braafjes voor de kindjes zorgt
De Vader spelen die keihard voor zijn gezinnetje werkt
 - ‘negatieve’ symptomen
 - voortdurend klagen over *the war between the sexes*
 - met niets tevreden zijn, voortdurend ruzie maken,
relationele problemen, etc

- dwangneurose of obsessie neurose
 - oorzaak:
ongelukkige koppeling van 2 factoren:
 - genot = het eigen levende lichaam
 - dood – van de Ander=ouders én de eigen dood
 - genot
 - kinderlijke masturbatie = spel
 - jongetjes spelen met piemel
 - meisjes spelen met clitoris – vaak op indirecter wijze dat is bron van een genot
 - spel met piemel/clitoris ontardt tot masturbatiedwang
 - omdat dat genot geen orgasme of bevrediging kent
 - omdat dat genot gevoed wordt door fantasieën over ouders probleem is inderdaad dat kinderen dat genot meestal hebben leren kennen tijdens de lichaamsverzorging, dus in relatie tot de ouders (moeder) = trauma!!
 - dood
die masturbatiedwang leidt tot een confrontatie met de dood
 - ouders verbieden soms dat ‘spel’ met de piemel/clitoris ouders verstoren het genot van de masturbatie
 - genot dat ouders zelf aan het kind hebben leren kennen
 - genot waarbij kind dan ook over zijn ouders fantaseert
 - dat verbod leidt bij kind tot doodswensen tov de ouders cf. nachtmerries over dood ouders
 - uiteindelijk krijgt het kind schrik voor vergelding vanwege de ouders – schrik dus om zelf te sterven cf. fobieën dat er “iets zal gebeuren” (bv door groot beest gebeten of opgeslokt worden)
 - doodsgedachten (dood van anderen=ouders én eigen dood)
leiden tot dwanggedachten (obsessies)
“door mijn schuld zal de geliefde (ouder) iets ergs overkomen”
 - bv1 “door mijn onoplettendheid zal een geliefde (ouder) verongelukken”
 - bv2 “doordat ik met mijn handen aan ‘iets vies’ heb gezeten, zal een geliefde (ouder) besmet geraken”
 dwanggedachten leiden tot dwanghandelingen=rituelen
dwanghandelingen moeten garanderen dat de dwanggedachten onder controle blijven, en dus geen werkelijkheid worden
 - bv1 op zijn ‘tellen’ moeten passen!
 - altijd zijn stappen moeten tellen
 - niet op voegen tussen tegels mogen trappen
 - bv2 wasdwang of voortdurend de handen moeten wassen!
 als dwangneuroticus deze dwanghandelingen niet kan uitvoeren
→ grote angsten en zware depressies

- PSYCHOSEN
 - logica van de psychoticus
 - meestal als ‘abnormaal’, en zelfs angstwekkend (*unheimlich*) ervaren omdat 3 fundamentele verhoudingen ernstig geraakt kunnen zijn
 - én dus niet meer met anderen gedeeld kunnen worden
 - psychoticus voelt zich niet thuis in taal, lichaam en realiteit en kan dan ook taal, lichaam en realiteit niet met de ander delen
 - verhouding tot de taal
 - psychoticus is niet thuis in de taal
 - vanaf een bepaald punt deelt hij de taal dan ook niet meer met de ander
 - als passief taalgebruiker
 - ervaart taal als van buitenaf komend, als opgedrongen
 - taal komt in principe over als zinloos gewauwel
cf. supra: dat is effectief zo, toch om te beginnen!
cf. W.S. Burroughs: *language is a virus from outer space*
 - als de taal dan toch zin heeft, krijgen bepaalde woorden al snel een strikt persoonlijke ‘zin’:
 - een ‘Grote Boodschap vanwege de Ander’ ...
 - ... die alleen voor de psychoticus zelf begrijpelijk is
 - psychoticus voelt zich door die taalfenomenen achtervolgd
 - als actief taalgebruiker
 - spreekt een ‘andere’ taal
 - spreekt heel vaak niet
= mutisme
cf. infra: autisme
 - als hij wel spreekt, wordt dat vanaf een bepaald punt altijd problematisch
 - begint compleet onsamenhangend te spreken
= woordsalade
cf. infra: schizofrenie
 - gebruikt, zonder dat de ander dat weet, woorden met een eigen, geheime betekenis
= neologismen (*neo*=nieuw + *logos*=woord)
cf. infra: paranoia en melancholie
 - op dat punt valt met een psychoticus niet meer te klappen: “het is zo!” (zekerheid)
→ agressieve uitbarsting als die zekerheid in twijfel wordt getrokken
 - neologismen kunnen hoeksteen worden van een hele gedachtenconstructie=waan die “alle problemen van heel de wereld vanaf het begin der tijden tot vandaag verklaart én meteen ook oplost”
bv “Ik ben de nieuwe Christus”

- verhouding tot het lichaam
 - het eigen lichaam en dat van de ander

psychoticus is niet thuis in zijn lichaam
en kan dat eigen lichaam dan ook niet delen met een ander
problemen met eigen lichaam komen vaak in relatie tot eigen
spiegelbeeld tot uiting

 - problemen met de grenzen van het eigen lichaam
 - verbrokkenheid lichaam + vervluchtigen ziel
cf. schizofrenie
 - gevoel dat lichaam verbrokken en dus grenzeloos is
= *corps morcelé* (cf. supra: Lacan over spiegelstadium)
 - gevolg: ook geen ziel meer die centrale controle over
het eigen lichaam (als eenheid) uitoefent
 - verbreking band één lichaam = één ziel
cf. paranoia
 - verschillende ‘zielen’ in één lichaam
= *dissociative identity = multiple personalities*
 - één ziel in verschillende lichamen
= dubbelgangers
het eigen spiegelbeeld wordt zelfstandig
doordat de ogen een eigen leven leiden: gevoel dat de
ogen van het eigen spiegelbeeld blijven kijken, ook
nadat men zijn eigen ogen gesloten heeft of zich van
zijn spiegelbeeld heeft afgewend ...
 - problemen met het geslacht van het eigen lichaam
ziet zichzelf bv in de spiegel van geslacht veranderen
meestal man die idee heeft dat hij vrouw aan het worden is,
en daar dan bv “De Vrouw van God” van maakt
 - verhouding tot de realiteit
psychoticus is niet thuis in de realiteit
en deelt die realiteit dan ook niet met de ander
 - gevoel dat er gaten in de realiteit verschijnen
(cf. zwarte gaten)
gevoel dat realiteit zelfs volledig ‘opgedoekt’ is geworden
(cf. *Weltuntergangserlebnis*)
 - waanconstructie moet die gescheurde of verloren realiteit
‘herstellen’ of ‘reconstrueren’

vanuit hun verhouding tot taal, lichaam en realiteit lijken
psychosen dus bij uitstek abnormaal
 - maar psychosen kunnen ook veel normaler dan neurosen overkomen

- maar psychosen kunnen ook veel normaler dan neurosen overkomen
 - de 3 vormen van psychotische 'abnormaliteit' (taal, lichaam, realiteit) verschijnen alleen in crisismomenten
crisismoment = confrontatie met een van de grote levensthema's
bv vader/moeder worden, eerste seksuele ervaring, fysiek ongeval, carrièrestap, op tv komen, etc
 - buiten die crisismomenten is psychoticus meestal 'opvallend normaal', of in elk geval een stuk normaler dan neurotici
hyperconformisme van psychoticus die niet in crisis is
psychoticus zegt en doet alles zoals het hoort – maar dan wel binnen een perfect duidelijke context:
 - taal:
 - beheerst perfect een of ander specifiek jargon
jargon = ondubbelzinnige tekentaal
cf. ICT-jargon of management-jargon
 - vinden soms zelf nieuwe taal uit
cf. esperanto als wereldtaal
 - lichaam:
maniakaal bezig met het eigen lichaam
cf. lichaamscultuur: diëten, bodybuilding, etc
 - realiteit
perfect aan een volledig gedefinieerde realiteit aangepast
cf. identificatie met een functie op het werk:
 - zeer betrouwbaar in een duidelijk omschreven functie
 - laat zich perfect commanderen door een functieomschrijving (maar niet door een baas!)
- verschillende vormen van psychose
 - paranoia
 - schizofrenie
 - melancholie/manie
 - autisme

- paranoia
 wat men klassiek ‘waanzinnig’ of ‘gek’ noemt (*folie*)
 vanaf volwassenheid, bij confrontatie met een groot levensthema
 (vader of moeder worden / seksualiteit / baas worden / etc)
- verhouding tot taal geraakt
 - neologismen (cf. supra)
 woorden met nieuwe betekenis
 - waan (cf. supra)
 - groot samenhangend verhaal
 over de oorsprong van “alle problemen + hun oplossing”
 - elke waan is in de grond een grootheidswaan:
 “Ik ben De Oorzaak én De Oplossing van alle problemen!”
 hypertrofie van het narcisme = opblazen eigen Ik
 - “Ik ben onschuldig ...
 - ... en daarom word ik achtervolgd ... ”
 - met kwade bedoelingen:
 “... om mijn naam te besmeuren, om mij te breken”
 = achtervolgingswaan = waan gehaat te zijn
 bv overtuiging dat ‘De Joden’ al vanaf de
 middeleeuwen tegen ‘onze cultuur’ complotteren en
 mij nu als nieuwe Christus opnieuw willen kruisigen
 - met goede bedoelingen:
 “... om mij te tonen dat men mij graag ziet”
 = eroto = waan geliefd te zijn
 bv kwezel is overtuigd dat tv-vedette haar wil
- verhouding tot lichaam geraakt
 - overal dubbelganger zien (cf. supra)
 “die mij overal een stap voor is”
 - overtuiging van een vrouw te worden (cf. supra)
 2 ‘oplossingen’ voor dat probleem:
 - waan “Ik moet De Vrouw van God worden
 – want God wil met mij De Nieuwe Mens maken,
 om daarmee de ondergegangene wereld te herbevolken”
 - dwang om die geslachtsverandering in de realiteit (via
 operatie) door te voeren (cf. transgenders)
- verhouding tot realiteit geraakt
 - gevoel dat realiteit fake is – realiteit is een soort scherm
 (cf. film “The Truman Show”)
 - realiteit begint gaten te vertonen
 - realiteit klapt uiteindelijk ook ineen (*Weltuntergang*)
 - er ontwikkelt zich een waan = nieuwe kunstmatige realiteit
 - stopt die gaten in de realiteit op
 - komt in de plaats van die realiteit

- schizofrenie
geleidelijk uiteenvallen van persoon en realiteit
vaak vanaf puberteit, door het binnenbreken van het seksuele genot
- verhouding tot taal geraakt
 - beleeft taal als volledig extern, van buitenaf opgedrongen
 - gevoel door taal belegerd en geïnfiltreerd te worden
 - zeer bedreigend
 - eigen spreken valt uiteen (woordsalade)
 - geen grammatica meer
 - niet meer kunnen spreken, hikkelen
- verhouding tot lichaam geraakt
 - corps morcelé of verbrokkeld lichaam
niet meer als één geheel kunnen handelen
 - dissociative identity of multiple personalities
 - bv. voortdurend van stem veranderen
 - bv. ene helft van het lichaam reageert altijd een fractie van een seconde trager dan de andere
- verhouding tot realiteit geraakt
 - hallucinaties
stemmen horen / beelden zien
 - die anderen niet horen/zien
 - overtuiging dat die stemmen/beelden 'iets' zeggen, 'iets' dat speciaal voor mij bestemd is (maar zonder dat ik weet waarop het gezegde/getoonde nu juist slaat = enigma!)

- melancholie/manie
 geregelde omklapping tussen langere periodes van melancholie (verlamming) en korte opstoten van manie (ontremming)
 vaak na de ‘overgang’ = implosie van het seksuele, dus vanaf 50 j (menopauze=climacterium – tegenhanger puberteit)
- melancholie
 ernstigste vorm van depressie
 – met reëel gevaar van zelfmoord
 - verhouding tot taal geraakt
 taal moeten forceren (woord uitvinden = neologisme)
 om te kunnen zeggen wat voor ‘onding’ ik wel niet ben
 - verhouding tot lichaam geraakt
 - lichaam functioneert niet meer
 - levensnoodzakelijke functies werken niet meer
 cf. overtuiging compleet weggerot te zijn van binnen
 - niet meer kunnen bewegen = remming
 cf. niet meer uit bed kunnen
 cf. hypermoderne vormen van melancholische remming:
 - Chronisch VermoeidheidsSyndroom (CVS)
 = gevoel helemaal uitgeput te zijn
 - fibromyalgie
 = gevoel dat alles voortdurend pijn doet
 - vaak ook de pathologie achter de zogenaamd burnout
 - geen emoties meer
 - niet meer kunnen triestig zijn, niet meer kunnen wenen
 - liefde eisen: “Ik heb recht op jouw liefde”
 - verhouding tot realiteit geraakt
 – én ‘hersteld’ via wanen
 - schuldwaan
 “ik ben de schuld van alles – en dus moet ik sterven”
 ↔ onschuld van de paranoia
 - onsterfelijkheidswaan
 “ik kan echter niet sterven – en dus moet ik eeuwig blijven afzien”
 (hel = dagelijks leven dat blijft duren)
- manie

- manie
ernstigste vorm van ontremming, dadendrang
– met gevaar van complete uitputting
- verhouding tot taal geraakt
 - niet kunnen stoppen met babbelen
 - alles wordt dubbelzinnig, niets heeft nog vaste betekenis
alles is zagezegd ‘grappig’
(verplichte) luisteraars ervaren dat als zeer vermoeiend
- verhouding tot lichaam geraakt
 - niet kunnen stilzitten, iets moeten doen
 - niet meer kunnen eten en slapen
 - dadendrang: grootscheepse ondernemingen opstarten
 - euforische, opgewonden stemming
 - verhoogde seksuele drang
 - geen echte blijdschap, maar soort razernij
(dichte) verwanten ervaren dat als zeer uitputtend
- verhouding tot realiteit geraakt
 - oplichterij
 - “het sociale is maar schijn, dat zijn maar afspraken...
 - ...en dus mag ik eigenlijk doen wat ik wil”
manie doet zelf nog een flinke schep bovenop die
zagezegde schijn = oplichterij
 - geld over de balk gooien
“geld heeft geen waarde, geld is maar schijn”
sociale systeem ervaart dat als zeer onregelend

- autisme
‘kinderpsychose’
wordt meestal vrij snel na geboorte duidelijk
- verhouding tot taal geraakt
 - probleem met fundamentele dubbelzinnigheid van de taal
zijn ‘niet mee’ als er iets gezegd wordt
↔ neurosen die daaraan het grootste plezier beleven!
 - twee mogelijke reacties:
 - mutisme = niet spreken (of pas heel laat leren spreken)
cf. indruk van mentale handicap
vaak gecombineerd met plots roepen van een bepaald woord
of uitdrukking
 - overnemen van een kunstmatige taal – bv technisch jargon
alleen nog in de eenduidige termen van dat jargon spreken
 - negatief: niet spreken vanuit eigen ‘gevoelens’
 - positief: in die kunstmatige taal kan de autist soms
een specifieke vorm van hoogbegaafdheid ontwikkelen
= Asperger autisme
- verhouding tot lichaam geraakt
(eigen lichaam én het lichaam van de ander)
 - geen plezier in fysiek contact met anderen
cf. niet kijken/lachen naar moeder tijdens (borst)voeding
= 1ste teken van autisme
 - alleen genot uit eigen lichaamsbeweging
autisme = *auto*=zelf + *eros*=lust
cf. wiegen, *headbanging* – genieten van het ‘licht (zijn)’ in
het hoofd
- verhouding tot realiteit geraakt
 - kan zich niet aanpassen aan de bestaande realiteit
in de mate dat die realiteit door de taal georganiseerd
wordt, is ze te dubbelzinnig
 - trekt zich terug in een eigen ondubbelzinnige realiteit,
die georganiseerd wordt door een ondubbelzinnige taal
heden is dat vooral het digitale universum georganiseerd
door de ICT (*Information and Communication Technology*)
computertaal en –communicatie is aan de autist aangepast
de autist is het schoolvoorbeeld van *information literacy*

autisme lijkt de Hypermoderne Psychose bij uitstek (vanaf 1995)

- zit statistisch in de lift:
 - momenteel al “1 op 10 kinderen autistisch”
 - autisme slokt alle geld voor gehandicaptenzorg op
- wat is hier aan de hand:
 - echte stijging of betere meetinstrumenten?
 - politiek manoeuvre (controleren van de massa via controleren van de taal)?
 - ideologie van de *neurodiversity* (verschillende vormen van normaliteit)?

- PERVERSIES
 - logica van de pervert
 - meestal als walgelijk én fascinerend ervaren
omdat hij de 3 fundamentele verhoudingen tot het seksuele verengt
– en de ander verleidt/verplicht om hem daarin te volgen
 - verhouding tot de taal
 - laat zich door geen enkele wet, norm of fatsoen tegenhouden kent maar één wet nl. de ‘natuurwet’ van zijn eigen specifieke=beperkte vorm van seksueel genot dat hem volledig in zijn greep heeft
 - deze verdraaide verhouding tot de wet blijkt uit het spreken wil ‘normale’ mensen (= neurotici, ‘ons’) voortdurend ervan overtuigen dat die ‘natuurwet’ van die specifieke vorm van seksueel genot voor iedereen geldt
wil anderen bekeren tot zijn eigen seksueel genot soort ‘prediker’:
 - “jullie willen dat ook, jullie genieten daar ook van ...
 - ... maar jullie zijn te laf om dat toe te geven, om daaraan toe te geven”
 - leidt bij ‘ons’, neurotici, tot walging tov perversies (neurosen → ergernis, psychosen → angst, perversies → walging)
 - verhouding tot het lichaam
– het eigen lichaam en dat van de ander)
 - voelt zich fysiek altijd heel slecht in zijn vel ...
depressie, zelfs gevoel “innerlijk dood te zijn”...
 - ... behalve op de momenten waarop hij naar zijn specifiek=beperkte=perverse vorm van genot kan ‘toewerken’
– dan leeft de pervert even op
 - verhouding tot realiteit
 - organiseert zijn realiteit (werk, relaties, etc) volledig in functie van de kans op die specifieke=beperkte vorm van seksueel genot
heeft ahw de ‘moed’ om zijn fantasieën onder ogen te zien en aan de realisatie ervan te werken
 - dat fascineert ‘ons’, ‘normale mensen’ of neurotici
 - wij hebben immers ook perverse fantasieën ...
 - ... maar
 - wij durven die niet onder ogen zien
 - wij hebben niet alles over voor de realisatie ervan
- wij neurotici wachten op een toevallige gelegenheid om hun perverse fantasietjes snel even te bevredigen (in het donker, op reis, als we ‘teveel op hebben’)
– en voelen zich daar achteraf dan slecht over = schuldgevoel

- wij neurotici hoeven echter niet ‘jaloers’ te zijn op perversen
ze bereiken zelf ook nooit het genot waarvoor ze reclame maken
- pervert geniet zelf niet
maar reduceert zichzelf tot alleen maar instrument van het
genot van de ander
- pervert slaagt er niet in om die ander te doen genieten
van datgene waarvan hijzelf zo geniet
 - grote ontgoocheling
 - grote kans op zelfmoord

- verschillende vormen van perversie
 vooral bij mannen!
 uitgebreide catalogus of aanbod
 hier enkel de vormen die vandaag sociaal het meest relevant zijn
 - pedofilie
 - homoseksualiteit
 - masochisme
- homoseksualiteit
 op zich geen perversie
 - mens wordt zonder seksuele oriëntatie geboren cf. supra
 - door de combinatie van opvoeding (binnen een gezin) én stom toeval kan het in principe altijd 2 richtingen uit:
 - in de meeste gevallen heteroseksualiteit
 - maar vaak ook homoseksualiteit
 - en soms komt geen enkele vorm van seksualiteit tot stand = asexualiteit (zit in de lift!)
 - homoseksualiteit is even ‘normaal’ als heteroseksualiteit
 maar net zoals bij heteroseksualiteit kunnen bij homoseksualiteit allerlei perversies voorkomen (oa masochisme, en pedofilie)
- pedofilie
 cf. supra
 - pedofilie = liefde tot het kind
 pedofilie = *pedo*=kind + *filia*=liefde
 - cf. discussie over pedagogiek of opvoeding
 pedagogiek = *pedo*=kind + *agir*=handelen – omgaan met kinderen
 - opvoeding vanuit het principe “liefde tot kind is genoeg!”
 - risico dat dit soort opvoeding pedofielen aantrekt
 - pedofiel zegt immers: “als je een kind echt graag ziet, moet je het ook seksueel durven opvoeden”
 = kritiek op ouders die hun kinderen net op dat meest kritieke punt niet met ‘raad en daad’ bijstaan
 - ingaand tegen pedofilie
 “liefde alleen is niet genoeg” om kind op te voeden
 - vanuit behaviorisme
 verstandig straffen én belonen om doel van de opvoeding (realiteitsaanpassing) te realiseren
 - vanuit psychoanalyse
 ouders tonen best niet teveel belangstelling voor de seksualiteit van hun kinderen
 ouders delen best hun seksualiteit niet met hun kinderen (geen intimiteiten over de partner vertellen bv)

- masochisme
 - soort 'contract'=afsprake met een zogenaamde 'Meester'
 - 'contract' door de masochist zelf opgesteld
 - die door de masochist aangestelde Meester moet zichzelf ertoe verplichten om de masochist 'onbeperkt' te pijnigen/vernederen
soort schertswet
 - masochist is uiteindelijk dus de echte Meester
 - dat 'contract' leidt echter altijd tot een dubbele impasse:
 - confrontatie Meester met zijn beperkingen
 - Meester moet toegeven dat hij dat 'onbeperkt' pijnigen of vernederen 'psychisch' niet aankan (angst Meester!)
 - en dus laat Meester de masochist uiteindelijk in de steek
masochist voelt zich door zijn Meester verraden
 - en dus moet masochist weer op zoek naar een nieuwe Meester die hij contractueel moet vastleggen
 - confrontatie masochist met de echte wet
confrontatie met de echte wet, de wet die wij samen afspreken
 - masochist zegt: "Mijn genot is niet onderworpen aan die afgesproken wet – mijn genot is immers een 'natuurwet'"
cf. redenering: "wij doen in slaapkamer wat wij willen, ieder diertje zijn pleziertje – zolang dat maar met wederzijdse toestemming gebeurt"
 - de echte wet mag echter wel in de slaapkamer tussenkomen!!
 - vaak lopen masochistische activiteiten achter 'gesloten deuren' uit de hand
 - soms worden masochistische activiteiten ook door de echte misdaad gerecupereerd (omdat de zelf gezochte en contractueel vastgelegde Meesters hun job uiteindelijk niet aankunnen)
 - cf. zgn. SM-rechter (affaire 1997, film 2009)
 - contract masochisme is paradigma aan het worden voor seksuele verhoudingen in #metoo tijden waarin seks bijna altijd verkrachting blijkt te zijn
eerst afspreken wat jij wil en ik wil, afspreken in hoeverre de ander mij mag 'mishandelen' – en dan pas seksuele verhouding hebben (die als het ware door dat contract gegarandeerd is)

psychopathologie vanuit de postfreudiaanse psychoanalyse

- **persoonlijkheidsstoornissen** 570
 - ‘uitgevonden’ door de Amerikaanse postfreudiaanse psychoanalyse = psychoanalyse na Freud
 - zet zich af tegen Freud = Freud overstijgen
 - maar redeneert toch nog altijd met Freuds concepten en theorie
 - beïnvloed door de psychologie van de jaren 1960 en 1970
 - cf. supra Maslows behoeftenpiramide:
 - egopsychologie
 - humanistische *Self Psychology*
 - aanvullingen bij de klassieke psychiatrische psychopathologie
 - sommige ‘persoonlijkheidsstoornissen’ zijn zeer populair geworden
 - persoonlijkheidsstoornissen die tot sociale problemen leiden
 - persoonlijkheidsstoornissen die tot relationele problemen leiden

- persoonlijkheidsstoornissen die tot sociale problemen in de maatschappij leiden vooral bij mannen
 - narcistische persoonlijkheidsstoornis 571
 - narcisme (cf. supra)
 - term van Freud
 - opnieuw gedefinieerd door Lacan (spiegelstadium)
 - 2 kanten aan het narcisme = 2 zijden van dezelfde medaille:
 - overdreven geloof in zichzelf
alles moet rond Ik draaien
 - overdreven afhankelijkheid van anderen
alles draait rond Mama
 - schrik om liefde van ander=mama te verliezen ...
 - ... en voor het behoud van de liefde tot alles bereid
 - leidt tot sociale problemen
cf. probleem met leiders in organisaties (Kets de Vries)
 - om te beginnen werkt narcisme vaak positief:
 - groepsvorming rond narcistische leider
 - in de mate dat men in zijn narcisme kan delen:
als men doet zoals die leider, wordt men door hem even graag gezien als hij zichzelf graag ziet
 - vanaf bepaald moment kan narcisme echter negatief gaan werken:
 - maakt dat leider zich op zijn eentje aan de macht vastklampt
 - maakt dat hij de anderen niet in de macht laat delen
 - een vorm van neurose (hysterie)
 - antisociale persoonlijkheidsstoornis 572
ook psychopathie genoemd
 - 2 antisociale kanten
 - geen verhouding tot Ander
geen geloof in de wet, stelt zich buiten de wet
“doel heiligt de middelen”, “ik mag recht in eigen handen nemen”
 - geen verhouding tot ander
geen inlevingsvermogen in slachtoffers
en dus ook geen angst (op het moment zelf) of schuldgevoel (achteraf)
allebei vanuit de waanovertuiging “ik ben het echte, eerste slachtoffer”
 - leidt tot sociale problemen
cf. nieuw soort misdadigers, zonder schuldbesef
 - waarbij straf niet helpt
 - maar waarbij ook psychotherapie niet aangewezen is
omdat ze van de psychologische kennis die ze in therapie opdoen, gebruik kunnen maken om nog meer slachtoffers te maken
 - een vorm van psychose (manie??)

- persoonlijkheidsstoornissen die tot relationele problemen in de liefde leiden vooral bij vrouwen
 - borderlinepersoonlijkheidsstoornis 575
 - borderline = lijkt vaag grensgebied tussen neurose en psychose
 - een soort vergaarbak van vormen van neurose en vormen van psychose waarbij onduidelijk blijft op welke manier de verhouding tot taal, lichaam en realiteit aangetast zijn
 - taal
 - onbenoembaar gevoel van innerlijke leegte ...
 - ... vanuit het gevoel niet te kunnen zeggen wie men is, wat men voelt
 - lichaam
 - automutilatie (zichzelf beschadigen, verwonden) ...
 - ... vanuit een innerlijke ongedurigheid
 - realiteit
 - impulsiviteit
 - voortdurend veranderen van 'gezicht' (lief/hatelijk)
 - leidt tot relationele problemen in de verhouding man-vrouw
 - intense maar instabiele relaties
 - helse schrik om in de steek gelaten te worden
 - maar er zelf alles aan doen om effectief in de steek gelaten te worden
 - klagen over de problemen die men zelf veroorzaakt

GEDRAG EN GEZONDHEID

cognitief behaviorisme
gebaseerd op de biologische basis van het gedrag

stress en gezondheid 682

- definitie van stress
 - emotionele én lichamelijke reactie ...
 - ... wanneer je je telkens opnieuw moet aanpassen aan veranderingen die elkaar maar blijven opvolgen
 - ... zonder dat je daar een einde aan ziet
 - ... en je het gevoel hebt dat je vanaf een bepaald punt niet meer zal kunnen volgen
- bronnen van stress = stressoren 683
 - bronnen van stress
 - belangrijke levensgebeurtenissen (veranderingen)
vooral allerlei vormen van verlies
 - verlies partner
 - verlies werk
 - dagdagelijkse irritaties
“het houdt maar niet op” – cf. definitie van de hel
 - randvoorwaarden voor stress
bijkomende factoren die bepalen of die stressoren effectief tot stress leiden:
 - volgens de cognitivistische psychologie
 - belang cognities=gedachten over die stressoren
 - belang appraisal=beoordeling van die stressoren
 - veel stress als ik ...
 - ... die stressoren een centrale plaats in mijn leven toeken
 - ... geen gedacht heb hoe ik op die stressoren moet reageren
 - ... niet vooraf weet wat het effect van mijn reacties op die stressoren zal zijn (wordt het erger of beter?)
 - volgens de psychoanalyse
 - belang trauma's of onbewuste conflicten
die door die stressoren wakker worden
 - bv baas op werk is onvriendelijk
→ doet denken aan situatie vroeger thuis

- gevolgen van stress 685
 - fysiologische veranderingen
cf. algemeen aanpassingssyndroom (Selye)
 - fase 1: alarm
alle hens aan dek!
 - fase 2: weerstand
vals nieuw evenwicht
waarbij men zich forceert, maar zonder dat te beseffen
 - fase 3: uitputting
cf. *burn-out* – cf. Chronische Vermoeidheid Syndroom
 - psychische gevolgen 687
 - emotionele impact
negatieve stemming (humeur)
 - intellectuele impact (denken)
 - beetje stress verbetert het cognitief functioneren = denken
 - maar veel stress verstoort het denken
voortdurend denken aan de stressoren en het eigen onvermogen om daarop te reageren
cf. vooral bij moeilijke taken (waarbij men moet denken)
- coping=omgaan met stress 688
 - verkeerde vorm van omgang
spontane negatieve gedragsreacties
 - vluchtgedrag – oa in verslavingen (alcohol)
 - agressief gedrag – kwaad worden
 - juiste vorm van omgang
 - ingeval men de stressoren zelf kan aanpakken ...
 - kijken wat er kan gedaan worden
 - best in overleg met derde (iemand anders)
 - ingeval men de stressoren niet zelf kan aanpakken ...
 - herinterpreteren van de stressoren
binnen een kader waarin ze 'zinnig' worden
 - gevolgen van stress proberen binnen de perken te houden
lichamelijke gevolgen aanpakken – oa via ontspanningstechnieken

gezondheidspsychologie

preventie 706

voorkomen van zowel somatische=lichamelijke als psychische=geestelijke ziekten

heel vaak ...

belangrijk in tijden van Corona
zeker lezen – maar niet te kennen voor het examen

positieve psychologie

subjectief welzijn 713

- wat is subjectief welzijn?
- welke factoren bepalen subjectief welzijn?
- kan men het subjectieve welzijn verhogen?

heel vaak ...

belangrijk in tijden van Corona
zeker lezen – maar niet te kennen voor het examen

INHOUDSTAFEL

- cijfers met een kader rond verwijzen naar deze syllabus
- alle andere cijfers verwijzen naar het boek 'Psychologie' van Brysbaert
(de paginering van de aangepaste=ingekorte versie van het boek is identiek aan die van het volledige boek)

INLEIDING

WAT IS PSYCHOLOGIE? 3

EEN DEFINITIE VAN PSYCHOLOGIE 4

**De ‘wetenschappelijke’ claim van de psychologie
= de toekomst van de psychologie?**

- Zelfdefinitie van de psychologie als ... gedragswetenschap 4
- Ambivalente houding tov psychologie 2-3
- Epistemologische vraag van de wetenschappelijkheid
 - epistemologie
 - wetenschappelijkheid van de psychologie?
 - wetenschappelijkheid van de psychoanalyse?
van de psychologie én van de psychoanalyse:
een poging tot dialoog tussen psychologie en psychoanalyse

DE BEGINJAREN VAN DE PSYCHOLOGIE 12

**Het bewustzijn als het ‘filosofisch’ object van de psychologie ...
= het verleden van de psychologie**

- Bewustzijn ..
bewustzijn als centraal probleem voor de beginnende psychologie
 - 2 definities van het bewustzijn? 193
 - De vraag van het bewustzijn is een erfenis uit de filosofie
 - 1ste tijd: oude Grieken
 - 2de tijd: moderne Descartes: “je pense, donc je suis”
problemen vanuit Descartes
 - 3de tijd: filosofische vragen over het bewustzijn
 - Hoe ontstaat het bewustzijn?
 - Structuralisme/associationisme: elementen van het bewustzijn 9
 - Gestaltpsychologie: Gestalt en *Übersummativität* 10
 - Hoe werkt het bewustzijn?
 - Functionalisme: de functie van het bewustzijn 12
- Of geen bewustzijn ...
2 ‘psychologische’ reacties tegen het ‘filosofisch’ bewustzijn
 - Behaviorisme: Pavlov en de ‘wetenschappelijke’ studie van het gedrag 12
 - Psychoanalyse: Freud en het beluisteren van het onbewuste tussen de lijnen 14

DE HEDENDAAGSE PSYCHOLOGIE 16 [22]

interdisciplinariteit & specialisaties ...

interdisciplinarigheid & versplintering

**bijengehouden door 'natuurwetenschappelijke' onderzoeksmethoden
= de psychologie vandaag**

1ste kenmerk

biopsychosociaal paradigma: alles moet 3 kanten hebben [23]

- Psychische kant:
 - cognitivisme: terugkeer van het bewustzijn 19
verzoenbaar met het behaviorisme
 - psychoanalyse: het echte onbewuste blijft bestaan en insisteren
 - Wat is het onbewuste? 193
 - Biologisch onbewuste = automatische
 - Cognitivistisch onbewuste = voorbewuste
 - Psychoanalytisch onbewuste = verdrongene (dynamisch)
 - Evidentie voor onbewuste processen
 - Voor het cognitivistisch onbewuste: subliminale perceptie 194
 - Voor het psychoanalytisch onbewuste: dromen
 - slapen 202
 - Functies van de REM-slaap 203
 - psychologische functies van de slaap
 - Dromen 206
 - Fysiologische functie: activatiesynthese
 - Psychische functie: wensvervulling
- het psychische wordt opgehangen tussen het biologische en het sociale
 - Biologische kant 17
 - Hersenen
 - Evolutionaire psychologie
 - Sociale kant 20
 - Sociale psychologie
 - Sociologie

2de kenmerk

Universitaire eenheid in de verscheidenheid? 40 [32]

- Eenheid van de universitaire psychologie? ↔ psychoanalyse

3de kenmerk

Natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden? 24 [33]

- Beschrijvend onderzoek 26
vooral de gevalsstudie (ethiek van één per één)
- Correlatie-onderzoek 30
- Experimenteel onderzoek 34
- Convergerende evidentie 38

GEWAARWORDING 93 32

WAARNEMING 137 33

- Dubbelzinnigheid van het visuele illusies ogv Gestaltwetten 145 en 150
- Spiegeling van de ander
 - Spiegelneuronen (Rizzolato) 162
 - Spiegelstadium (Lacan) 36
 - Geboren zonder eenheid en zonder object
 - Eenheid ('ik') en object gekregen via spiegel
 - Complicaties

AANDACHT 175 39

TWEE VORMEN VAN AANDACHT

Selectieve aandacht 176 40

Hoe goed kunnen we onze aandacht bij één taak houden ?

Twee gevallen van selectieve aandacht 177

- positief geval: fases 179
 - *feature detection*
 - *feature integration*probleem: veranderingsblindheid
- negatief geval: storende elementen
 - automatische processen
 - negatieve *priming*

Verdeelde aandacht 186 42

Hoe goed kunnen we onze aandacht bij verschillende taken tegelijk houden?

- interferentie 186
- Vrouw en *multitasking*?

TWEE VORMEN VAN AANDACHTSSTOORNIS 190 43

Aandachtsdeficiëntie bij kinderen

- probleem = AD
- oplossing
 - HD
 - autisme
- problemen met die oplossingen ...

LEREN VAN GEDRAG VIA CONDITIONERING 219 44

Vooraf

- 2 soorten van leren
 - leren van gedrag via conditionering
 - leren van allerelei andere (belangrijker?) dingen via spreken/denken
- 3 soorten van leren via conditionering

leren van gedrag via klassieke conditionering 220 45

- Pavlov en de reflex van de hond 221
- Kenmerken van klassieke conditionering 222 46
 - Volgorde/proces
 - Verwerving
 - Extinctie
 - Generalisatie
 - Discriminatie
- problemen met de klassieke conditionering
 - Theoretische problemen met de klassieke conditionering 224 48
 - Contiguiteit
 - Predispositie
 - Blokkering door voorgaande conditionering
 - Praktische mogelijkheden van de klassieke conditionering
toepassing bij mensen? 228 49
 - Reclame
 - eetstoornissen: boulimie en anorexie
 - fobie: ontstaan en therapie

leren van gedrag via operante conditionering 230 51

- basisprincipe: effect van het gevolg van het gedrag op het gedrag
- experiment: de rat van Thorndike & Skinner 230
- basisbegrippen: 52
 - *reinforcement* ↔ straf
 - positieve *reinforcement* ↔ negatieve *reinforcement* 231
 - positieve straf ↔ negatieve straf 234
 - primaire *reinforcement*/straf ↔ secundaire *reinforcement*/straf
 - schema's van *reinforcement* en straf: continu ↔ intermitterend
 - willekeurig ↔ ratio
- Verwerving gedrag ↔ extinctie gedrag 238 54
- de grens van de operante conditionering 55
'vreemde elementen' bij de operante conditionering
 - sociale element: de context 241
 - psychisch element: cognities 242Illustraties:
 - *learned helplessness*
 - latent leren
- vragen bij de operante conditionering
 - pedagogische vragen ivm beloning en straf 57
 - pedagogiek
 - 'pedofiele' opvoeding
 - 'behavioristische' opvoeding
 - nut van belonings- en bestraffingsschema's in de pedagogiek
 - Problemen met straf 234
 - ethische vragen bij de operante conditionering 61
 - Watson: "we kunnen van iedereen alles maken!"
 - Skinner: "we cannot afford freedom!"
utopische conditionering behaviorisme
↔ utopische vrijheid humanistische psychologie

leren van gedrag via observatie van de conditionering van anderen 246 64

- leren uit ervaring van anderen
- voorwaarde: prestige van de ander
- gebieden waarop observerend leren belangrijk is
 - Angst en agressie 246
 - *Gender roles* 248

ONTHOUDEN EN VERGETEN 257 65

Vooraf 65

Zinloos=neutraal materiaal?

beginpunt 259 66

Ebbinghaus (19de eeuw) 259

- Vergeetcurve
- Besparing

Structuur (onderdelen) & werking (proces) van het geheugen 67

4 stappen in het herinneringsproces

- 1ste stap: sensorische geheugens 263
 - iconisch en echoïsch geheugen
- 2de stap: kortetermijngeheugen (KTG) 264
 - herhaling en de fonologische lus 267
- 3de stap: langetermijngeheugen (LTG) 265
 - onuitwisbaar & onbeperkt
 - soorten
 - procedurele geheugen
 - declaratieve geheugen
 - hoe wordt geheugenspoor gevormd?
 - Herhaling
 - Hercodering 273, 284, 288
 - Soorten codering = oproepingsaanwijzingen
 - Dubbele codering = codeerspecificiteit
 - Organisatie 275, 279
 - Adresgebaseerde organisatie
 - Inhoudgebaseerde organisatie = netwerken 270, 280
 - Actieve verwerking 276
 - Distinctie 289
- 4de stap: herinnering (oproepen geheugenspoor)
cf. metaforen

problemen met deze theorie als het over 'betekenisvol' materiaal gaat 72

- woorden die voor iedereen hetzelfde betekenen (cf. woordenboekdefinitie)
→ omkering van volgorde: LTG→KTG
cf. *chunks* 269
- woorden die voor iedereen iets anders beteken (cf. emotionele lading)
→ technieken om sterk geheugenspoor te maken werken niet of werken juist omgekeerd
cf. distinctie en trauma 290

herinnering ‘betekenisvol’ materiaal = reconstructie 291 74

- cognitivistische visie op herinnering als reconstructie 292
 - organisatieschema's
 - ooggetuigenverklaringen
- psychoanalytische visie op herinnering als reconstructie
 - dekherinnering
 - herinnering seksueel misbruik
 - “allemaal fantasie”
 - een kern van waarheid

waardoor vergeten of herinneren we ons? 79

- amnesie=geheugenverlies
 - biologische verklaring van amnesie – vanuit hersenbeschadiging 298
 - psychoogische verklaring van amnesie – via interferentie 285
 - proactieve interferentie (en trauma)
 - retroactieve interferentie (en trauma)
 - psychoanalytische verklaring van amnesie – vanuit verdringing
infantiele amnesie en infantiele seksualiteit
- makkelijker herinneren 208
 - via hypnose? 210
 - via bewuste cognitieve technieken ...

TAAL 309 82

de taaltheorie in het boek 331 82

- taal = combineren van
 - foneem
 - morfeem
- probleem: combineren van fonemen en morfemen verklaart niet het ontstaan en het communiceren van betekenis
 - het belang van de interactie en de pragmatiek 330
= belang van context & consensus
 - het belang van concepten of niet? 339

naar een taaltheorie vanuit de psychoanalyse 84

- Freud: psychoanalytische therapie werkt alleen met taal
 - met spreken
 - vrije associatie analysant
 - interpretatie analyticus
- Lacan: psychoanalytische theorie over de taal
 - vanuit dat therapeutisch effect van de taal
 - probleem
 - taal is vooraf gegeven ...
 - ... en zinloos
 - antwoord
 - de gemeenschappelijke taal leren
 - ontwikkelen van een eigen onbewuste

alternatieve taalvormen 341 90

- gebarentaal 341
- meertaligheid 343
- dierentaal? 346

DENKEN 353 91

redeneren 364 92

- deductief redeneren 364
 - waarheid van uitspraak
 - hoe deductief redeneren logica en syllogismen
 - 3 types van deductief redeneren
 - voorwaardelijk redeneren
 - categorisch redeneren
 - lineair redeneren
 - moeilijkheden om deductief te redeneren 366
 - relatieve belang van het deductief redeneren
- inductief redeneren 369
 - waarschijnlijkheid van een verklaring
 - hoe inductief redeneren – 3 types
 - generaliseren
 - correleren
 - oorzaak-gevolgverbanden construeren
 - belang van het inductief redeneren
 - gevaar van het inductief redeneren: confirmatieneiging 371

problemen oplossen 354 95

- oplossen problemen die specialisten vooraf in kaart kunnen brengen 354
 - via vooraf vastliggende procedures
 - paradigma (Kuhn)
 - algoritmen 354
 - heuristieken 356
 - analogieën 357
 - problemen met specialistenoplossingen 358
 - instelling
 - functionele gefixeerdheid
- oplossen problemen waaraan we spontaan verkeerd beginnen 359
 - via inzichtssprong
 - *Aha-Erlebnis*
 - bevorderen inzicht
 - incubatietijd
 - *brainstorming*
- oplossen dagdagelijkse problemen 361
 - via mentale modellen

beslissingen nemen = kiezen 376 101

- utilitaristische benadering van het nemen van beslissingen
 - 1ste tijd: beoordeling alternatieven
berekening van het subjectief verwachte nut van een keuze
 - 2de tijd: kiezen voor één bepaald alternatief
antwoordcriteria
 - 3de tijd: trouw blijven aan keuze
gemaakte kosten
- cognitivistische benadering van het nemen van beslissingen
Kahnemann
 - 1ste tijd: beoordeling alternatieven
invloed van cognities over het gevolg van een keuze = heuristieken
 - beschikbaarheidsheuristiek
 - representativiteitsheuristiek
 - 2de tijd: kiezen voor één bepaald alternatief 381
framing
 - 3de tijd: beslissingen evalueren 384
hindsight bias
- ethische benadering van het kiezen
 - echte=onoplosbare problemen = dilemma
 - oplossen dilemma via ethische 'keuze'

MOTIVATIE EN EMOTIE 395 108

Gedeelde etymologie: *movere*

MOTIVATIE 109

soorten motivatie 396 110

- intrinsieke motivatie ↔ extrinsieke motivatie
- motivatie vanuit *aims*=doelen 398 ↔ motivatie vanuit *needs*=behoeften 396

behoeftenpiramide van Maslow 112

- humanistische psychologie
- hiërarchie van behoeften
 - biologische behoeften
zelfbehoud < soortbehoud
 - sociale behoeften
horizontale < verticale
 - psychische behoeften
 - *ego*-behoeften (narcisme) ↔ *Self*-behoefte (groeien)
 - *ego* als link tussen verticale en horizontale sociale behoeften
 - toegepassing van de behoeftenpiramide in het HRM
groeien via
 - flexibiliteit
 - management=evaluatie van het gedrag in nieuwe situaties
 - kritieken op de behoeftenpiramide

prestatiemotivatie 410 122

- componenten van prestatiemotivatie 410
 - behoeften
 - prestatiedrang
 - faalangst
 - doelen
 - taakdoelen
 - egodoelen
- leerbaarheid van prestatiemotivatie 412

EMOTIE 124

Definitie emotie? 417

verhouding lichamelijke en culturele bij emoties 418

- uitdrukken, doorgeven en onderdrukken van emoties via
 - gezichtsuitdrukking 418
 - handen
 - stem
- culturele codes voor de uitdrukking van emoties
 - emoties in andere culturen
 - emoties van mannen ↔ emoties van vrouwen? 425
- besmettelijkheid van emoties
- onderdrukken van emoties

Staan emoties onder cognitieve controle? 426

- Invloed van cognities op emoties 429
- Invloed van emoties op cognities 431

VERANDERINGEN IN DE LOOP VAN HET LEVEN 439 130

ONTWIKKELINGSPSYCHOLOGIE

Levensloop

DENKEN

Cognitieve ontwikkeling 440 131

- Baby
 - Imitatie
 - Fonemen
 - Activiteit = spel
- De theorie van Piaget 442
 - ontwikkeling als continu proces
 - Reflexen
 - Schema's
 - Adaptatie van schema's
 - Assimilatie
 - Accommodatie
 - 4 Stadia in de ontwikkeling
 - Sensorimotorisch stadium
 - Preoperationeel stadium
 - Concreet-operationeel stadium
 - Formeel-operationeel stadium

SELF

Psychosociale ontwikkeling 455 135

- De ontwikkeling van het *Self* in 2 tijden 455
 - Subjectief *Self*
 - Objectief *Self*
- De theorie van Erikson 456 137
de ontwikkeling van het *Self* in 8 stadia
 - stadium 1: vertrouwen ↔ wantrouwen
 - spenen, *attachment* en scheidingsangst 457&461
 - *ego resilience*
 - stadium 2: autonomie ↔ schaamte 466
zindelijkheidstraining
 - stadium 3: initiatief ↔ schuld
Oedipuscomplex
 - stadium 4: competentie ↔ minderwaardigheid
Self als ressource
 - stadium 5: identiteit ↔ roloverwarring
 - seksuele ontwikkeling en geslachtstypering 464
 - puberteit
 - biopsychosociale visie
 - psychoanalytische visie
 - fallische fase en Oedipuscomplex
 - *War between the sexes*
 - stadium 6: intimiteit ↔ isolatie 470
 - stadium 7: generativiteit ↔ stagnatie
 - *dual role syndrome* 471
 - *midlifecrisis*
 - stadium 8: integriteit ↔ wanhoop 475

INTELLIGENTIE 481 148

Wat verstaan men onder intelligentie? 482

- etymologie
- 3 visies op intelligentie
- 3 vormen van intelligentie

Analytische intelligentie 483 149

- definitie van de structuur van de analytische intelligentie? 484 & 493
 - wisselwerking theorie – tests
 - factoranalyse
- Kenmerken=problemen van analytische intelligentietests 488
 - Conceptueel probleem: operationalisering?
 - Technische problemen:
 - Betrouwbaarheid
 - Validiteit
 - Begripsvaliditeit
 - Inhoudsvaliditeit
 - Criteriumvaliditeit
 - Predictieve validiteit
 - Faciale validiteit
 - Normering en normsteekproef
 - Ethische problemen
 - Bias
 - Andere 'rassen' 511
 - Vrouwen 506
 - Cohort-effecten
- Soorten analytische intelligentietests
 - Wechsler
 - Raven

Praktische intelligentie 512 158

- Het belang van praktische intelligentie (Sternberg) 514
- Tests voor praktische intelligentie 515
 - Situationeel interview
 - *Assessment Centers*

Sociale (en emotionele) intelligentie 518 161

- Sociale intelligentie 522
Het leren van sociale vaardigheden
- Emotionele intelligentie
 - Hype?
 - Componenten 518
 - Persoonlijkheidskenmerken
 - SKA's
 - Tests voor emotionele intelligentie? 518

PERSOONLIJKHEID 535 171

Inleiding – onderscheiden

- definitie 'persoonlijkheid'
- 2 niveau's van het begrip 'persoonlijkheid'
 - de persoonlijkheidsstructuur = identiek
 - verschillende persoonlijkheidstypes = persoonlijkheidsverschillen
- hét probleem van de persoonlijkheid
 - persoonlijkheid als één
 - persoonlijkheid als verdeeld

PERSOONLIJKHEIDSSTRUCTUUR 537 173

drie klassieke visies

- persoonlijkheidsstructuur volgens de psychoanalyse (Freud) 537 174
 - Freud e.a. (Lacan)
 - 3 dimensies van de psychoanalyse
 - therapie
 - theorie
 - cultuurkritiek
 - componenten van de persoonlijkheidsstructuur volgens Freud
 - 3 niveaus
 - bewuste
 - voorbewuste
 - onbewuste
 - 3 instanties
 - Ik en de realiteit
 - Es en de driften
 - orale
 - anale
 - fallische
 - Boven-Ik en verbod/gebod
 - persoonlijkheidsstructuur volgens Freud
 - de persoonlijkheid als karakter
 - orale karakter
 - anale karakter
 - fallische karakter
 - de persoonlijkheid als structuur
 - er is geen normale of ideale persoonlijkheidsstructuur
 - 3 psychiatrische persoonlijkheidsstructuren
 - neurose
 - psychose
 - perversie

- persoonlijkheidsstructuur volgens de humanistische psychologie 543 183
 - humanistische beweging
Erikson, Maslow, Rogers
 - Rogers
 - incongruenties van het *Self*
 - een ideale persoonlijkheidsstructuur?
- persoonlijkheidsstructuur volgens het cognitivistisch behaviorisme 546 185
 - radicaal behaviorisme
 - geen persoonlijkheid
 - utopie van een volledig geconditioneerde maatschappij
 - cognitivistische correctie
 - Kelly: dichotome persoonlijke constructies achter het gedrag
 - Rotter: *locus of control* van het gedrag
 - Bandura: sociaal-cognitieve benadering van het gedrag
 - Mischel: invloed van cognities op het gedrag
 - codeerstrategieën
 - verwachtingen
 - subjectieve waarden
 - de cognitivistische gedragspsychologie
= universitaire psychologie vandaag

PERSOONLIJKHEIDSTYPES 548 187

- persoonlijkheidstrekken – *The Big Five* 555
 - de pure *trait*-benadering
 - definitie persoonlijkheidstrek
 - paradigma: the Big Five
 - meten van persoonlijkheidsverschillen 557
 - objectieve meting
 - subjectieve meting via zelfbeoordeling
 - vragenlijsten
 - beoordelingsschalen
 - problemen
 - coherentie
 - sociale wenselijkheid
 - suggestief karakter
 - nuancering van de pure *trait*-benadering
als-dan relaties? 564
- persoonlijkheidstypes – Jung 548
introversie en extraversie

PSYCHOPATHOLOGIE 583 192

inleiding 187

- psycho-patho-logie
- relevantie kennis psychopathologie voor organisaties
- psychiatrie

hedenaagse visies op de psychopathologie en hun verhouding tot de psychiatrie

- psychopathologie in de universitaire psychologie 190
= blinde overname van de hypermoderne psychiatrische psychopathologie
 - hypermoderne psychiatrie (DSM) en gedragsstoornissen
 - universitaire psychologie en voortdurend nieuwe gedragsstoornissen
- psychopathologie in de psychoanalyse 191
= onderbouwt en werkt de klassieke psychiatrische psychopathologie op kritische wijze verder uit
 - psychopathologie bij Freud 192
principes
 - neurosen 193
 - logica:taal, lichaam, realiteit
 - verschillende vormen
 - histerie
 - dwangneurose
 - psychosen 197
 - logica:taal, lichaam, realiteit
 - verschillende vormen
 - paranoia
 - schizofrenie
 - melancholie/manie
 - autisme
 - perversies 205
 - logica:taal, lichaam, realiteit
 - verschillende vormen
 - masochisme
 - pedofilie
 - homoseksualiteit?
 - psychopathologie vanuit de postfreudiaanse psychoanalyse 208
toevoegingen aan de klassieke psychiatrische psychopathologie
persoonlijkheidsstoornissen 570
 - persoonlijkheidsstoornissen die tot sociale problemen leiden
 - narcistische persoonlijkheidsstoornis 571
 - antisociale persoonlijkheidsstoornis 572
 - persoonlijkheidsstoornissen die tot relationele problemen leiden
 - *borderline* persoonlijkheidsstoornis 575

GEDRAG EN GEZONDHEID 681 211

Stress en gezondheid 682

Bronnen van stress 683

Gevolgen van stress 685

Omgaan met stress 688